

Forbrytelse og straff ... og rehabilitering

En undersøkelse av tidligere fengselsinnsattes opplevelse av
rehabiliteringsprosessen.

Hans Ringereide

Veileder

Velibor Bobo Kovac

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet innestår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, 2014

Fakultet for Humaniora og Pedagogikk

Abstrakt

Dette forskningsprosjektet er en kvalitativ undersøkelse som baserer seg på den subjektive opplevelsen av fenomenet rehabilitering i en sonings – og fengselskontekst, hos et ikke-klinisk utvalg. Utvalget består av seks informanter i alderen 29 til 47 år, hvor fem av informantene er menn.

Undersøkelsen er gjennomført med en fenomenologisk fremgangsmåte. Formålet med dette forskningsprosjektet har vært å utvikle innsikt i tidligere innsattes opplevelse av det som per definisjon er en rehabiliteringsprosess.

Hovedformålet er å undersøke om rehabiliteringsprosessen som allerede skal begynne under soningen, oppleves som en lærende prosess og et inkluderende samfunnstiltak, eller som en ekskluderende, straffende og avskrekkende prosess. Det er et mulig grunnlag for innsikt som forfektes og frembringes, ikke fakta eller prediksjoner, noe som heller ikke er forskningsprosjektets formål.

Forskningsprosjektet presenterer studiets funn om følgende aspekter ved og ledd i rehabiliterings-prosessen: Fra selve handlingen da lovbruddet forekom og årsaken til soning, tanker og følelser under soningen, opplevelsen av å vende tilbake til samfunnet og tanker om tilværelsen i dag og tiden fremover. De nevnte aspekter belyses gjennom tre forskningstematiske kategorier: Tiden før soning, tiden under soning og tiden etter soning.

Forord

En nærmere undersøkelse av hvordan tidligere innsatte har opplevd fengselssystemet, de rehabiliteringsprosesser som en straffedømt går gjennom, og hvordan de har opplevd rehabilitering, har vært et meget lærerikt, interessant - og ikke minst utfordrende forskningsprosjekt. Studien har definitivt gitt meg en bredere forståelseshorisont med henblikk på utsatte og stigmatiserte grupper i samfunnet, og hvilken effekt og kraft sosiale påvirkningsfaktorer kan ha på formingen av mennesker, når det kommer til deres atferd og tenkemåte. Studien har på alle måter vært i høy grad betydelig givende, og videre inspirert meg til å ville fortsette min karriere i lignende arbeid.

Det er en kjent sak at det er god vitenskapelig folkeskikk å takke alle som har bidratt positivt til gjennomføringen et slikt forskningsprosjekt slik som dette.

Aller først vil jeg takke de modige informantene, som beundringsverdig, totalt blottla sin opplevelse under intervjuene, selv om det utvilsomt var hardt og vanskelig for flere av dem å fortelle om deres konkrete opplevelser. Uten dere ville det vært umulig å kunne fullføre prosjektet på denne måten. Det krever mye mot, og jeg gir dere min fulle respekt for at dere valgte å dele så personlig og sensitiv informasjon. Tusen takk til alle

Velibor Bobo Kovac, min veileder og moralske støttespiller under prosjektet, burde blitt overrakt diplom for en utmerket jobb. Hun har vært en stor faglig inspirasjonskilde og et forbilde, samt en uunnværlig ledsager til refleksjon og ettertanke under forskningsprosessen. Tusen takk for god veiledning og gode råd, samt stor tålmodighet og forståelse.

Det er også på sin plass og takke korrekturleserne. En stor takk til min kjære storesøster Minka Qvale, samt mine besteforeldre, Edith og Reidar Ringereide.

Sist og ikke minst, stor takk skal også frembringes til min far, Hans Otto Ringereide, for gode faglige samtaler og diskusjoner rundt aktuelle temaer og utfordringer tilknyttet oppgaven. Dere begge har alle vært viktige støttespillere.

Tusen takk.

Innholdsfortegnelse

Abstrakt	ii
Forord	iii
Innholdsfortegnelse	iv
Oversikt over tabeller	vi
1 Innledning – introduksjon til emnet og oversikt over studien.....	7
2 Problemstilling og mål for oppgaven.....	9
3 Teoretisk rammeverk for studiet	11
3.1 Perspektiver på kriminell atferd som avvik.....	11
3.1.1 Labeling teori som avvik	14
3.2 Sosial identitetsteori	17
3.2.1 Selvkategorisering.....	19
3.3 Attribusjonsteori.....	20
3.3.1 Systematiske attribusjonsfeil	22
3.4 Mulige psykologiske effekter av fangenskap	23
4 Straffeteorier og soningsprosessen i Norge.....	24
4.1 Straffeteoriene	24
4.2 Fengsel i Norge	26
4.1.1 Lukket fengsel.....	27
4.1.2 Åpent fengsel	27
4.1.3 Overgangsbolig	28
4.3 Kriminalomsorgen.....	28

4.4 Rehabilitering og inkludering.....	30
5 Metode og fremgangsmåte	32
5.1 Redegjørelse og begrunnelse for metodevalg	32
5.2 Forforståelser.....	34
5.2 Etske overveielser	36
5.3 Utvalg og utvalgskriterier.....	39
5.4 En fenomenologisk fremgangsmåte	40
5.5 Intervjuguide og datainnsamling	42
5.6 Informasjonsskriv til informantene	43
5.7 Redegjørelse for fremgangsmåte, reliabilitet og validitet	44
5.7.1 Forberedelse til intervjuene.....	44
5.7.2 Prosessen under datainnsamlingen.....	46
5.7.3 Prosessen etter datainnsamlingen.....	48
6 Empiriske funn knyttet til fenomenene straff og rehabilitering	48
6.1 Informantenes attribusjoner og attribusjonsmønstre – tiden før soning.....	49
6.2 Rehabilitering eller straff – tiden under soning.....	57
6.3 Rehabilitering eller straff – tiden etter soning.....	69
7 Drøfting	79
7.1 Livet før soning	79
7.2 Livet under soning.....	83
7.3 Livet etter soning.....	87
8 Konklusjon	89
9 Metodiske begrensninger - Et kritisk tilbakeblikk på oppgaven.....	94
10 Implikasjoner knyttet til funnene	96

Kilde- og litteraturliste	96
Vedlegg 1 Informasjonsskriv til informantene.....	102
Vedlegg 2 Godkjenning fra NSD	103

Oversikt over tabeller

Tabell 1	13
Tabell 2.....	21
Tabell 3.....	39

1 Innledning – introduksjon til emnet og oversikt over studien

I historisk perspektiv har det generelle formålet med fengselsanstalter, vært å plassere bort mennesker som ikke passet inn i - eller avviket fra - samfunnet. Forbedringshus, eller tukthus som de ble kalt, skulle ha den hensikt å ta vare på, oppdra og lære opp, blant annet hjemløse barn, tyver, tiggere og løsgjengere, til et ordentlig liv. Dette skulle gjennomføres med arbeidstilvenning og religiøs innflytelse men, det harde arbeidet skulle også ha en avskrekkende effekt. Tanken om å endre atferden og tilpasse individet slik at det kan tilbakeføres til samfunnet og ansees som normalt, kan man tydelig se spor av i dagens fengselspolitikk. Individet skal med andre ord lære på nytt hvordan man oppfører seg og tilpasser seg samfunnet. En pedagogisk betraktningstype inntreffer altså i hensikten med et fengselsopphold og i selve rehabiliteringstanken.

Per i dag er mer enn 10 millioner personer fengslet på verdensbasis. Nesten halvparten sitter i fengsler i USA, Russland og Kina. 2.29 millioner av disse er innsatte i USA, 810 000 i Russland og 1.65 millioner i Kina. I tillegg er det rundt 650 000 som sitter i forvaringssentre i Kina. USA har den høyeste fengselsbefolkningen i verden, 743 per 100.000 av den nasjonale befolkningen. Deretter kommer Rwanda med ca. 595 og Russland med 568 per 100 000 innbyggere (Walmsley, 2011).

Fengselspopulasjonen varierer betydelig i forskjellige deler av verden. I vesteuropeiske land er 96 fengslet per 100 000, mens i de landene som hefter Europa og Asia sammen (for eksempel Russland og Tyrkia) er det 228 personer fengslet per 100 000 (Walmsley, 2011).

I Frankrike er det fengslet 96, i England og Wales 153 personer per 100 000 innbyggere. I våre nærmeste naboland, Sverige og Danmark er det henholdsvis 78 og 74 fengslet per 100 000 innbyggere, og i Norge er 73 personer fengslet per 100 000 innbygger. På verdensbasis ser man en økende tendens i fengselspopulasjonen i alle kontinentene (Walmsley, 2011).

De overnevnte statistikker er offentlige tall, som gir gode indikasjoner på fengselsproblematikken i de nevnte landene. Det er allikevel svært viktig å påpeke at det finnes lite informasjon om registreringsverktøyene i de forskjellige landene, noe som kan gjøre at man

kan sette spørsmål ved datagrunnlaget som er oppgitt. Man må med andre ord anta at det finnes mørketall i fengslingsstatistikken som de forskjellige landene oppgir.

En annen avgjørende faktor som spiller inn, er de ulike landenes lovverk og straffeutmåling. Eksempelvis kan det tenkes at Norge ville hatt en høyere andel av befolkningen i fengsel hvis vi hadde hatt like liberale våpenlover som i USA. I Norge er for eksempel tyveri en dominerende type forbrytelse (SSB, 2008). Hadde man hatt samme straffeutmåling som Saudi-Arabia (Vogt, 2009), hvor det risikeres lemlestinger for slike forbrytelser, er det nærliggende å tro at det ville vært betraktelig færre slike forbrytelser i Norge. Momentets anliggende er at det er flere faktorer som kan spille inn på et lands fengslingsstatistikk.

I Norge har man hatt en økende fengselspopulasjon. I 1992 var det 2 477 innsatte, noe som tilsvarte 58 pr 100 000 innbygger. I 2010 var det 3 624 innsatte, som tilsvarer 74 pr 100 000 innbygger (ICPS, 2013).

Av fengselspopulasjonen i Norge sitter 26,1 % i varetekt, 5,3 % er kvinner, 0,2 % er under 18 år og 32,4 % er utenlandske statsborgere (tall fra 01.09.2012) (ICPS, 2013).

Statistikken fra perioden 1991 til 2001 viser at tilbakefallsprosenten (personer som blir innsatt i fengsel mer enn en gang) er høyest blant de yngste innsatte. For fengselsdømte 15-åring er tilbakefallsprosenten 66%, for 16-åring 60 % og 17-åring 58 %. For 40-åring var prosentandelen 39 og hos 50-åring var prosentandelen 20. Tilbakefallsprosenten er høyere for de som ble dømt til ubetinget fengsel enn for de som ble tildømt til andre straffereaksjoner. Henholdsvis 62 % for de som ble dømt til ubetinget fengsel og 50 % for de som ble dømt til andre straffereaksjoner (Thorsen, Lid, & Stene, 2009). Imidlertid viser de overnevnte statistikker en tendens til at et fengselsopphold kan virke mot sin hensikt.

Generelt ser man at drøyt 10 prosent av løslatte blir fengslet igjen etter ett år, snaut 20 prosent etter to år, ca. 25 prosent etter tre år og 30 prosent etter fire år. Disse tallene indikerer at det er de første to årene hvor sannsynligheten for gjeninnsettelse er størst, og antakelig er det også i den perioden at man er mest tilbøyelig til å begå nye lovbrudd. De med lavest utdanning, i dette tilfellet de som ikke har fullført videregående skole, har større sannsynlighet for

gjeninnsettelse det første året. Etter 1 år har 14 prosent av dem som har lav utdanning blitt fengslet på nytt, mens kun 5 prosent av dem med utdanning etter videregående er fengslet etter 1 år.

Personer som er løslatt etter lengre dommer har større sannsynlighet for å bli fengslet det første året etter løslatelse, mens personer over 35 år har mindre sannsynlighet for en gjeninnsettelse i fengsel. Sysselsetting gjennom arbeid ser ut til å være den faktoren som mest effektivt reduserer tilbakefall. De som allerede har jobb ved løslatelse har også mindre sjanse for tilbakefall (T. Skarðhamar & Telle, 2009).

2 Problemstilling og mål for oppgaven.

De statistiske tall som ble presentert i innledningen indikerer at fengselsproblematikken, ikke bare er et problem i land med høye tall som USA. Selv om Norge har vesentlig lavere tall enn eksempelvis USA, har vi et stadig økende antall innsatte. Den høye tilbakefallsprosenten tatt i betraktning, reiser et spørsmål ved rehabiliteringsvirksomhetens egentlige effekt. Ifølge Instituttet for kriminologi og retts sosiologi fremgår det at Norge lenge har fremstått på internasjonalt plan, som et foregangsland på kriminologisk forskning. Norge har en forsiktig lovpraksis - *med korte dommer, lave fangetall og gode vilkår for innsatte* (Ystehede, 2011)

Det beskrives videre at Norge åpenbart har mer humane fengselsforhold enn mange andre land i verden, men det påpekes at gode fysiske rammer for et fengselsopphold ikke nødvendigvis reduserer belastningen med å sone (Ystehede, 2011)

Imidlertid er det rimelig å stille spørsmål om hvorfor Norge da har så høy tilbakefallsprosent? Er det rehabiliteringstiltakene som ikke fungerer, eller er det straffen i seg selv som i et pedagogisk lys ofte vil føre til negative konsekvenser?

På bakgrunn av de overnevnte statistiske tall, som viser en økning i antall innsatte, samt en evident tilbakefallsprosent, har jeg utarbeidet følgende problemstilling:

Hvordan oppleves fengselsoppholdet: straffende eller rehabiliterende?

Med andre ord er hensikten å undersøke rehabilitering i fengselssammenheng i Norge. Oppgavens hovedanliggende er å undersøke om fengselsoppholdet oppleves som en lærende prosess og et inkluderende samfunnstiltak, eller som en ekskluderende, straffende og avskrekkende prosess.

For å få et inntrykk av hvilke pedagogiske paralleller som kan trekkes til begrepet rehabilitering, vil undersøkelsen basere seg på tidligere innsattes opplevelser av fengselsstraffen. Hvordan informantene har opplevd dette, som en straff eller som en rehabiliterende og lærende prosess, vil være avgjørende for resultatene.

For å kunne undersøke det overnevnte, vil informasjon fra de som har opplevd systemet og kjent dette på kroppen, være avgjørende. Det er personer som har tilbrakt deler av livet sitt bak murene. Tilgang til de tidligere innsattes erfaringer fra fengselssystemet, og oppholdet i et fengsel, er det nærliggende å tro at man kan komme til et svar på denne problematikken.

For å begrense og presisere studiens rammer og tema, vil fokuset være på prosessen fra tiden før soning og eventuelt den kriminelle handlingen, selve fengselsoppholdet og de mentale og følelsesmessige prosessene som informantene gikk gjennom, tiden etter soningen og den rehabiliterende prosessen som ofte begynner med selve soningen, samt informantenes tanker om sitt fremtidige liv.

Videre er det ønskelig å se på informantenes perspektiv på hvordan de havnet i situasjonen som førte til fengselsstraff og tanker informantene sitter igjen med i ettertid av den aktuelle perioden.

Det er nærliggende å tro at en frihetsberøvelse i form av en innesperring vil generere både emosjoner og kognitive prosesser hos de individene som blir utsatt for dette. Det er også i selve fengslingsprosessen at rehabiliteringsprosessen ideelt sett skal begynne, slik at opplevelsen fra fengselsoppholdet er et elementært tema å undersøke, og slik danne grunnlag for et nytt liv etter fengselsoppholdet.

Tatt i betraktning av at rehabiliteringsprosessen ender ved løslatelse, vil det også være ønskelig å få innsyn i informantenes situasjon etter løslatelsen. Etter endt fengselsopphold

skal man tilvendes en ny hverdag og et normalt liv igjen. Hvordan denne prosessen har blitt opplevd av informantene, er nærliggende å tro at har hatt en betydning for deres situasjon i dag og for deres fremtid. Hvordan lever informantene i dag? Hvilke ambisjoner har de videre i livet? Hvordan ser de på seg selv etter fengselsoppholdet og hvordan opplever de at samfunnet generelt oppfatter dem? Dette er temaer som det er ønskelig å undersøke.

3 Teoretisk rammeverk for studiet

3.1 Perspektiver på kriminell atferd som avvik

Samfunnsforskere vil ofte hevde at avvik skapes av samfunnet. Hvem som blir definert som en avviker, blir da et spørsmål om folks reaksjoner i like stor grad som et spørsmål om hvem som egentlig gjør noe galt eller noe avvikende (Goode, 2008).

I Durkheims forskning på kriminell atferd hevdet han at avvik var en normal, om ikke nødvendig del av samfunnets sosiale struktur. Avvik bekrefter kulturelle verdier og normer i samfunnet. Våre regler og normer er konstruert ut fra motsetninger. For eksempel kan det ikke være noe rett uten at det finnes noe som er galt. På denne måten settes moralske standarder, folk lærer hva som er rett og galt ved å definere personer som avvikere. Videre ved alvorlige avvik, tvinger dette individene i samfunnet til å stå sammen og reagere mot avviket. En slik reaksjon presser samfunnets moralske grenser, noe som kan føre til sosial endring, som eksempelvis en endring i lovverket når det kommer til forbrytelse og straff (Kelly & Clarke, 2008). Durkheim hevdet at under visse sosiale betingelser mister samfunnets tradisjonelle normer og regler sin autoritet over individets atferd. Denne normløse tilstanden refererer han til som *anomie*. Durkheims teori om *anomie*, blir videre fundamentet for den amerikanske sosiologen Robert Mertons *strain* teori om kriminell atferd (Walters, 1990).

Alle mennesker er under press når de forsøker å oppnå et mål. Mertons strain teori omhandler hvordan mennesker takler og tilpasser seg stresset som oppstår under måloppnåelsen. Ifølge Merton legger et samfunn premisset for ønskelige mål og skisserer så, gjennom lovlige midler, de forskjellige måter å oppnå disse målene på. Målene er altså kulturelt definert. Målene i amerikansk og europeisk kontekst, er ofte suksess og penger. Det er ifølge Mertons

teori, at dersom personer blir hindret, eller sosialt nektet adgang til, å oppnå disse målene på den lovlige måten som samfunnet har tilrettelagt for at de kan oppnås, vil noen personer forsøke å nå målene via forskjellige ulovlige manøvrer. Den kriminelle atferden forekommer oftest ikke før avstanden mellom målene og midlene for å oppnå dem, er så stor at den eneste tenkelige måten å oppnå målene på er gjennom ulovlige aktiviteter (Walters, 1990).

Et sentralt spørsmål i Mertons teori, er hvordan mennesker tilpasser seg måten eller midlene for å oppnå målene. De fleste tilpasser seg gjennom *conformety* (tabell 1), noe som betyr at de aksepterer de målene samfunnet har satt for dem og de midler som er tilgjengelige for å oppnå målene (Tierney, 2009). Her kan man tenke seg den *vanlige* borger som fullfører skole, anskaffer seg en jobb, og oppnår målet om penger og suksess på lovlig vis.

En annen tilpasningsmåte er *innovasjon*. I denne tilpasningsprosessen aksepteres målene, men de avviser midlene som samfunnet har gjort tilgjengelige for å oppnå dem. Man kan tenke seg i dette tilfellet en profitt- motivert kriminell, som går andre veier for å oppnå eksempelvis penger, men ønsker å fremstå som en alminnelig samfunnsborger (Tierney, 2009). Eksempelvis kan man tenke seg her en håndverker som opptrer som en vanlig samfunnsborger og jobber for å oppnå målene, men midlene er ikke tilstrekkelige for å oppnå dem. Denne personen bestemmer seg så for å bryte loven ved å jobbe svart for å kunne opprettholde den livsstilen han ønsker.

Ritualism er en tredje tilpasningsmåte hvor personen avviser de kulturelt betingede målene som samfunnet tilbyr, men aksepterer midlene. Eksempelvis kan det være en person som jobber for å tjene penger, noe han trenger for å overleve, men streber ikke etter større materielle goder og suksess. Slike personer kan bli ansett som avvikende, men er ikke kriminelle (Tierney, 2009).

En fjerde tilpasningsmåte er «*retreatism*». Her avises både målene og midlene som funnet har gitt dem. Alkoholisme, narkotikamisbruk og prostitusjon kan være eksempler på livsstiler hvor man har gitt opp det å tilpasse seg samfunnet. Selv om personer som passer denne beskrivelsen trenger penger, eksempelvis til sitt narkotikaforbruk, er ikke pengene eller suksess i seg selv et mål (Tierney, 2009).

Den siste og femte tilpasningsmåten er *rebellion*, hvor avviking av både målene og midlene forekommer. Forskjellen fra *retreatism*, hvor personene har gitt opp, er at de her konstruerer sine egne mål og egne midler for å oppnå dem. Den strukturen som benyttes med tanke på midler og mål er ikke en sosialt akseptert struktur og representere ofte en form for ekstrem kriminell atferd. Ofte blir et eget samfunn skapt, med egne regler og normer hvor man i noen tilfeller kan observere et strengt hierarki blant medlemmene. Dette samfunnet går helt imot hva samfunnet for øvrig aksepterer og medlemmene blir oppfattet som avvikende. Organiserte kriminelle miljøer kan være eksempler på dette. I slike tilfeller kan penger og suksess eller status i en kriminell verden være direkte mål, men oppnåelsen av målene etterstrebes i skjermet form fra samfunnet (Tierney, 2009).

Tabell 1

	Modes of adaptation	Cultural goals	Institutionalized means
I.	Conformity	+	+
II.	Innovation	+	-
III.	Ritualism	-	+
IV.	Retreatism	-	-
V.	Rebellion	-/+	-/+

(Tierney, 2009 s 25)

Kriminell atferd kan oppfattes som avvikende i den forstand at individet har begått en handling som strider mot landets lover og som igjen er belagt med straff. Man kan se på kriminell atferd som et produkt av sosialt konstruerte normer. Disse normene er for majoriteten så sterke og gjeldene at det er opprettet lover for å hindre avvikende atferd fra dem. Når en kriminell handling er begått er det da strafferettsapparatet som trer inn for å straffe, men også for å rehabilitere personen som har utført denne handlingen (Goode, 2008).

Ifølge Hauge finnes ikke en handling som i seg selv som er kriminell. Handlingen blir tilsynelatende kriminell når det blir vedtatt en lov som sier at den er det (Hauge, 1996). Det finnes tilfeller hvor en persons adferd bryter med samfunnets normer og lover. Dette kan føre

til negative sanksjoner fra samfunnets side. En slik sanksjon på en kriminell atferd kan være straff i form av fengsel.

Sanksjoner fra rettsvesenet kan sees på som en moralsk reaksjon på en negativ atferd. Alle sanksjoner er et resultat av et sett sosialt konstruerte normer. Straff i form av fengsling er formell sanksjon. Det finnes imidlertid også uformelle sanksjoner. Uformelle sanksjoner er reaksjoner på en atferd som ikke er nedskrevet i lover og regler. Eksempelvis kan man tenke seg at en tidligere innsatt vil kunne oppleve negative, uformelle sanksjoner fra samfunnet som mistenkeliggjøring under et jobbintervju på grunn av sin kriminelle fortid, selv om man prinsipielt har gjort opp for seg etter endt soning. En slik sanksjon kan sees på som en reaksjon fra samfunnet på et individ som ansees som et kriminelt avvik (Kelly & Clarke, 2008).

3.1.1 Labeling teori som avvik

Labeling teori er en teori som omhandler kategorisering av individer. Teorien tar for seg hvordan man blir oppfattet og stigmatisert på grunn av andres oppfattelse av individet. Individet, eller atferden til individet, blir oppfattet som avvikende på grunn av den merkelappen samfunnet setter på personen (Kelly & Clarke, 2008).

Labeling teori omhandler det å stigmatisere visse mennesker ved å kategorisere dem i en gruppe som blir ansett som noe negativt eller blir sett på som nedlatende. Man setter merkelapper på personer eller grupper. Ved å sette merkelapper på folk vil dette ha en forsterkende effekt på den avvikende atferden, noe som fører til selvoppfyllende profetier. De merkelappene personer eller grupper blir tildelt og hvor vidt de selv er klar over denne kategoriseringen, reflekterer deres selvfølelse (Goode, 2008). Ett eksempel på selvoppfyllende profetier, kan være hvis en tidligere fange fortsatt ser på seg selv som kriminell etter fengselsoppholdet. Da er det større sannsynlighet for at han vil begå kriminelle handlinger enn hvis ikke han gjør det. Dette har med vår sosiale atferd og gruppeidentitet å gjøre, hvem vi identifiserer oss med, og hvem vi ikke er (Inzlicht & Schmader, 2012) (se videre punkt 3.2).

Som sådan, må denne stigmatiseringen av individet være i samsvar med majoriteten av samfunnet. Det er ikke en enkeltpersons oppfatning som er med på å avgjøre hvorvidt denne merkelappen settes på individet. Labeling teori tar for seg spørsmål som gjelder hvem som setter disse merkelappene, hvorfor dette gjøres, og hvilke mulige utfall en slik merking av mennesker kan medføre (Goode, 2008).

For å forstå hva som skaper avvik i samfunnet, må man først forstå hvorfor noen mennesker bærer med seg en merkelapp som tilsier at de er avvikende, og noen gjør det ikke. Personer i maktposisjoner, som representerer krefter i samfunnet og som håndhever grenser for hvilken atferd som er akseptabel eller ikke, er trolig den viktigste kilden til en slik stempeling av mennesker. Det kan dreie seg om politikere, dommere, politibetjenter og andre mennesker med en form for høy status som kan være medvirkende til å pålegge de meste signifikante merkelappene på individer.

Det er ofte allerede utsatte grupper av mennesker som blir satt merkelapp på og dermed stigmatisert. Personer som samfunnet gir slike merkelapper kan omfatte narkomane, kriminelle, alkoholikere, prostituerte og psykiatriske pasienter, for å nevne noen. Når maktpersoner eller majoritetsgruppen i samfunnet setter slike negative merkelapper på individer, kan det ansees som en kategoriserende prosess som undertrykker den stemplede gruppen. Det å sette merkelapper på andre er med på å forsterke majoritetens egen maktposisjon i samfunnet, samt fremme deres egne interesser (Kelly & Clarke, 2008).

Howard Becker begynte å analysere de overnevnte forholdene i sin bok, *Outsiders*. I Beckers terminologi benevnes de som tar ledelsen i, eller på en eller annen måte kan få en bestemt atferd negativt merket, eller å få en negativ merkelapp fjernet, for moralske entreprenører (Becker, Sjøgaard, & Järvinen, 2005).

Moralsk entreprenørskap kan utføres på flere nivåer. På individnivå kan det være en person i en eller annen makt eller statusposisjon. På organisasjonsnivå kan det eksempelvis være politiske tiltak eller lovverk som direkte eller indirekte setter merkelapper på folk. Sosiale bevegelser kan også være med på å sette merkelapper på personer (Becker et al., 2005).

Stempling av mennesker kan få svært uheldige konsekvenser. Individuer som blir stemplet med en negativ merkelapp har ofte et lavere selvbilde. De avviser seg selv oftere fra eksempelvis å ha høye ambisjoner i livet. Som et resultat av denne stigmatiseringen har de en tendens til kontinuerlig å utvikle en høyere grad av avvikende atferd. (Goode, 2008; Kelly & Clarke, 2008).

Edwin Lemert gjorde et skille mellom primære avvik og sekundære avvik i et forsøk på å forklare prosessen for Labeling teori. Primære avvik er regelbrudd, sporadisk eller situasjonsbetinget atferd som blir oppfattet som avvikende. Denne type avvik kan ofte bli rasjonalisert eller unnskyldt av publikumet som bedømmer atferden. Atferden blir utført av folk som i utgangspunktet ser seg selv, og blir sett av andre som konforme. Det er rettssystemet som eventuelt reagerer på de primære avvikene, hvis et lovbrudd er begått (Brown, Esbensen, & Geis, 2012). Eksempelvis kan en slik atferd være å kjøre 80 km/t i en 70 km/t sone. Dette er en form for atferd som er avvikende fra regelen, men som de fleste folk ikke ville reagert over, som kan rasjonaliseres eller unnskyldes, og i verste tilfelle kan man gjør opp for seg med straff.

Folk bryter regler i alle typer forhold og av mange årsaker. Men når en negativ merkelapp blir brukt offentlig, og så kraftig at det blir en del av den enkeltes identitet, er dette hva Lemert benevner som sekundært avvik. Sekundært avvik er altså når publikum reagerer på en persons atferd, og merker en person slik at personen må akseptere det faktum at han eller hun er avvikere. Dette er en prosess som kan forklare hvordan en persons tankegang blir kriminell, og hvordan kriminelle blir hardere kriminelle (Brown, Esbensen, & Geis, 2012; Williams & McShane, 1998).

Eksempelvis kan man tenke seg at en person begår en kriminell handling, muligens et mindre alvorlig lovbrudd (et primært avvik). Personen blir så dømt til fengsel på grunn av den avvikende kriminelle handlingen. På dette tidspunktet er personen kun merket som kriminell i offentlige rapporter, men begynner trolig å mislike institusjonen eller rettssystemet. Neste gang dette individet begår en kriminell handling vil trolig straffen være strengere og føles som en hardere undertrykkelse. Dette er starten på en ond sirkel som kan ende med at hele samfunnet stigmatiserer personen, og ser på personen som avviker. Dette kan føre til at

personen implementerer det å være avviker og kriminell til en personlig disposisjon. Det blir en del av personens identitet. Den merkelappen personen har fått tildelt av samfunnet har nå blitt en del av denne personens identitet. Denne inntagelsen av egenskaper som er gitt personen via merkelapper, er det som betegnes som sekundært avvik (Brown et al., 2012; Williams & McShane, 1998).

Glen D. Walters omtaler labeling teori som en utvekst av symbolsk interaksjonisme (Mead, 1994) og attribusjonsteori (Pennington, 2000), som oppsummert omhandler hvilke meninger folk er felles om, og hvilke egenskaper som igjen attribueres til et individ. Når et individ blir merket etter å ha gjennomgått en rettskraftig prosess, igangsettes en negativ kjedereaksjon. Den negative merkingen medfører ikke bare endringer i personens konsepter om egen selvoppfattelse, det fører også til begrensninger for muligheter til et lovlydig liv (Walters, 1990). Eksempelvis kan man tenke seg en person som er ferdig med fengselssoning, men fremdeles blir behandlet som en kriminell, som på grunn av denne stigmatiseringen og sitt tidligere liv får problemer med å skaffe seg nødvendige ting som jobb og bolig. Slike omstendigheter kan føre til at den eneste løsningen for å anskaffe seg penger for å overleve som personen ser for seg, vil være å trekke tilbake til et kriminelt miljø.

3.2 Sosial identitetsteori

Henri Tajfel regnes som en pioner innen Sosial identitetsteori. Sosial identitetsteori omhandler blant annet å kategorisere mennesker i grupper. Individenes selvrespekt og egenverdi er betinget knyttet til deres gruppetilhørighet (Billig, 2002)

Tajfel beskriver, som et element i sosial identitetsteori, at man beveger seg kontinuerlig mellom sin egen identitet og gruppetilhørighet. Man sammenligner seg selv hele tiden med andre, både på individ og gruppenivå. En grunnleggende tanke er at man ønsker å opprettholde en god selvfølelse i forhold til seg selv og egen gruppe, noe som kan føre til nedvurdering av andre mennesker eller andre sosiale grupper. Tajfel benevner den gruppen man har tilhørighet til og favoriserer for *ingroup*, og andre grupper man ikke identifiserer seg med og ofte har et diskriminerende forhold til, for tilhørighet til for *outgroups* (Tajfel, 2010).

Man plasserer mennesker automatisk inn i sosiale grupper. Man benevner ofte en ingroup som *oss* og en outgroup som *de andre*. Den sosiale identiteten som spenner over sammenligningen av grupper og enkeltpersoner er motivert av menneskelige behov for selvrespekt ettersom relasjoner kategoriseres i forhold til makt, status og prestisje. Det å sammenligne statusen til andre grupper foretas som en bekreftelse på personlig verdi eller gruppens verdi. Slike fenomener kan føre til rivalisering mellom grupper eller personer (Tajfel, 2010).

I evalueringen av oss og de andre, er det tre evalueringsprosesser som foregår i en bestemt rekkefølge; Henholdsvis *sosial kategorisering*, *sosialidentifikasjon* og *sosial sammenligning* (Tajfel & Turner 1979).

Man kategoriserer andre mennesker eller grupper for å forstå og identifiser dem. Denne plasseringen i kategorier forekommer ubevist og man plasserer i kategorier man allerede har en form for assosiasjon til fra før. Eksempler på denne type sosial kategorisering kan være: muslim, student, asiater, snekker, fengselsfange og lignende. Bare det at man ubevisst plasserer mennesker i sosiale kategorier legger grunnlag for diskriminering av en outgroup, som kan være kjernen til stereotypetenkning og fordommer (Tajfel & Turner 1979).

I det neste stadiet forekommer det en sosial identifikasjon. Mennesker har en tendens til å innvotere identiteten til den gruppen man føler man tilhører. Har man eksempelvis kategorisert seg selv som en kriminell, vil man ofte tilpasse sin atferd etter slik man tror gruppen kriminelle atferd er. Dette gjelder også inntagelser av antatte normer for den aktuelle kategorien (Tajfel & Turner 1979).

Det siste stadiet er sosial sammenligning. Etter at man har identifisert seg med en gruppe, har man en tendens til å sammenligne sin ingroup med andre grupper. Dette for at vårt *self-esteem* og vår ingroups verdighet og status skal opprettholdes. Når to grupper ser på hverandre som rivaler, er de mer eller mindre tvunget til sammenligning for å opprettholde medlemmenes self-esteem (Tajfel & Turner 1979). Har man allerede kategorisert seg selv som kriminell, kan det tenkes at den kriminelle gruppen man tilhører, og den livsstilen opprettholdes ved at man ser på resten av samfunnet som rivaliserende og som personer og en gruppe som ikke vil ha noe med deg eller dine og gjøre.

3.2.1 Selvkategorisering

Selvkategorisering er en teori, basert på sosial identitetsteori. Selvkategorisering omhandler både andres persepsjon av deg og deres definisjon av din gruppetilhørighet, men også ens egen definisjon av gruppetilhørighet. Depersonifiserings-begrepet er et sentralt begrep innen denne teorien, som omhandler det å kategorisere mennesker i en bestemt gruppe, som ofte fører til stereotypetenkning (Tajfel & Turner 1979).

Stereotypetenkning omhandler blant annet kjennetegn som definerer tanker, følelser og oppførsel til personer som fører til at man plasserer dem i grupper. Dette gjelder også hvordan man plasserer seg selv i en gruppe. Oppfatter eller føler man seg som eksempelvis kriminell, vil man automatisk plassere seg i gruppen «kriminelle». Stereotypetenkning er med andre ord et mentalt bilde og en mental representasjon av en person og den gruppen personen best tilhører (Tajfel & Turner 1979).

Observasjoner av personlige egenskaper, religiøs trosretning, holdninger, følelser og oppførsel er faktorer som spiller inn på vår dømmekraft og er avgjørende i kategoriseringsprosessen. Vurderingen av seg selv eller andre personers kvaliteter ifølge denne teorien, attribueres ikke til sine personlige og unike egenskaper, men til stereotypen av den gruppen individet er plassert i. En vesentlig egenskap ved stereotypetenkning er at det maksimerer og forsterker likheter i egen gruppe og ulikheter i forhold til andre grupper. Ulikheten som registreres hos andre grupper og det som andre gruppemedlemmer representerer, bli ofte oppfattet som en defekt egenskap eller mangel (Cooper & Hogg, 2007).

Det interessante spørsmålet er hvorfor vår persepsjon av en gruppe eller et individ ofte kan være upresis? Svaret er at man ofte legger merke til *perseptuell fremtredende* trekk ved gruppen, individet eller oss selv. Det vil si den dominerende informasjonen vi sitter igjen med og det inntrykket vi husker fra en person eller gruppe, som stadig er de trekkene som er med på å konstruere våre oppfatninger (Pennington, 2000).

3.3 Attribusjonsteori

Mennesker har en sterk tendens til å ønske å kunne forklare hvorfor ting skjer. Attribusjonsteori er den gren av sosialpsykologien som omhandler studier om hvordan mennesker årsaksforklarer atferd eller sosiale hendelser. Menneskets ønske om å kunne forklare og forstå sosiale fenomener som omhandler egen eller andres atferd er den grunnleggende tanken innen attribusjonsteorier (Pennington, 2000).

Menneske er i sin natur opptatt av andre menneskers atferd. En streben mennesker alltid kommer til å ha, er ønsket om å kunne forklare om atferden man observerer, årsaken til en situasjon eller til de personlige egenskapene til dem man observerer. Man søker altså en direkte årsak til den atferden man observerer (Kahneman, Gilovich, & Griffin, 2002).

Fritz Heider hevdet at grunnen til at mennesker ønsker kausale forklaringer er de skal kunne predikere og kontrollere sin sosiale situasjon. Hvis man kan forklare årsaken til tidligere hendelser, vil man i lignende situasjoner i fremtiden også kunne forutse situasjonen og dermed oppnå en viss grad av kontroll. Dette kalles kausal attribusjon (Heider, 1958).

Kausale attribusjoner er en prosess hvor man søker å identifisere årsaken til andre menneskers atferd for å kunne oppnå kunnskap om deres karakteristikk, personlige disposisjoner og egenskaper (Pennington, 2000).

Innen attribusjonsteorier skiller man mellom indre og ytre attribusjoner. Indre attribusjoner er å forklare et fenomen eller en atferd til menneskelige disposisjoner som for eksempel et menneskes personlighet, emosjonelle tilstand, temperament eller lignende. En slik type attribusjon kalles også for en disposisjonell attribusjon. I kontrast kan ytre attribusjon forstås som at man forklarer en atferd med å tillegge til ytre, situasjonsbetingede faktorer som påvirker personen. Denne type attribusjon betegnes også som en situasjonell attribusjon (Pennington, 2000).

All atferd, både vår egen og andres, kan være kandidat for kausal attribusjon, selv om man ikke konstant tenker over hvorfor en persons atferd forekommer. Ofte attribuerer man spontant og ubevist. Man attribuerer i hverdagslivet ofte uten å tenke over det. Eksempelvis

kan det være slik stereotypetenkning opprettholdes. I motsetning til en spontan form for attribusjon, krever en veloverveid attribusjon mye større mental kapasitet og lengre tid. Det kreves i tillegg gode refleksjonsevner. En veloverveid form for attribusjon trenger ikke nødvendigvis å være mer rett, men man beveger seg mer forsiktig mot avgjørelsen på atferdsforklaringen, og dermed blir den mer troverdig (Pennington, 2000) .

To hovedfaktorer må være tilstede ved en veloverveid attribusjon; personlige egenskaper og motivasjon. Er man ikke motivert, eller for opptatt til å tenke over hva som faktisk forekommer i situasjonen, vil man gjøre en spontan attribusjon, noe som ofte er en intern attribusjon, særlig når det gjelder andres atferd. Personer som er i et godt humør har en tendens til en slik form for attribusjon, noe som henger sammen med at dyp refleksjon rundt en persons atferd krever såpass stor mental kapasitet at det fjerner det gode humøret. Spontan attribusjon opprettholder altså et godt humør, som naturlig nok er med på å forklare hvorfor det ofte er enklest å ty til en slik form for attribusjon (Pennington, 2000).

Kellys (1967) modell er en attribusjonsteori som betegnes som «*The covariation model*». Den tar for seg interne, eksterne og så vel som spesielle omstendigheter når det gjelder å forstå attribusjonstenkning. Han hevder at det finnes tre typer informasjon man kan benytte når man attribuerer, og de typene informasjon man benytter er direkte knyttet opp mot hva slags attribusjon som blir gjort. Kellys modell for attribusjonsmønstre som illustreres her:

(Helstrup & Kaufmann, 2000 s. 384):

Tabell 2

Konsistens	Konsensus	Særpreg	Type attribusjon
Høy (Sekretæren arbeider alltid sent med denne oppgaven)	Lav (Andre sekretærer har ikke problemer med denne arbeidsoppgaven)	Lav (Jobbatferden er ikke spesiell for denne oppgaven)	Person (Atferd skyldes manglende ferdigheter hos sekretæren)
Høy (Sekretæren arbeider alltid sent med denne oppgaven)	Høy (Andre sekretærer arbeider også sent med denne oppgaven)	Høy (Jobbatferden gjelder bare for denne oppgaven)	Målobjekt (Atferden skyldes at denne arbeidsoppgaven er spesielt vanskelig)
Lav (Sekretæren har vanligvis ikke vansker med denne spesielle oppgaven)	Lav (Andre sekretærer har ikke problemer med denne oppgaven)	Høy (Jobbatferden gjelder bare for denne oppgaven)	Omstendighetene (Atferden skyldes at det er noe spesielt med de aktuelle omstendighetene)

Figur 20.2: Illustrasjon av attribusjonsmønstre.

3.3.1 Systematiske attribusjonsfeil

Ettersom mennesker ikke alltid klarer å bedømme riktig hva årsaken til egen eller andres atferd er, er det utviklet flere teorier om systematiske feil i attribusjon. Det finnes flere forklaringsmodeller for attribusjonsfeil.

Den fundamentale attribusjonsfeilen innebærer at man attribuerer i for stor grad andres atferd til disposisjonelle forhold, mens de situasjonelle forhold overses. Dette går mye på bekostning av ytre faktorer, som ofte kan være viktigere når man vil granske forholdene nærmere. Det er selvsagt individuelle forskjeller på tilbøyeligheten til å persipere atferd til indre faktorer, enten det gjelder andres eller egen atferd (Helstrup & Kaufmann, 2000; Pennington, 2000).

Aktør-observatør-effekten ytres ved tendensen til å tilskrive andres atferd som resulterer i et nederlag, til indre faktorer, mens egen atferd i samme situasjon tilskrives til ytre faktorer. (Helstrup & Kaufmann, 2000; Pennington, 2000).

Selvfavoriserende attribusjon handler om at mennesker har en tendens til å tilskrive egen suksess til indre faktorer og andres suksess til ytre faktorer som flaks, gode omstendigheter, riktig tidspunkt og lignende. Denne mekanismen gjør seg gjeldene også for personer som man har et nært forhold til, miljøer vi tilhører eller organisasjoner vi er medlem i (Helstrup & Kaufmann, 2000).

Bias brukes om utsagn, vurderinger og valg som avviker fra det som egentlig stemmer (Kahneman, et al. 2002). Under den kognitive psykologien blir attribusjoner som omhandler vurderinger av egen suksess eller nederlag, betegnet som en «*self-serving bias*». Dette er en mekanisme som benyttes for å forsterke eller eget «*self-esteem*» (Pennington, 2000). Man har altså en tendens til enten nekte for nederlag eller å tilskrive nederlag til ytre situasjonelle betingelser, mens suksess tilskrives til disposisjonelle, personlige egenskaper (Helstrup & Kaufmann, 2000; Pennington, 2000).

3.4 Mulige psykologiske effekter av fangenskap

Sosiologen Donald Clemmer opererte med begrepet *prisonization* i sin studie av de psykologiske effektene av fengsling. Det kan beskrives som en prosess der nyliginstitusjonaliserte lovbrutere kommer til å akseptere fengselets livsstil og de kriminelle verdier man møter der (Dorpat, 2007).

Prisonization blir beskrevet som en sosialiseringssprosess hvor de innsatte tar til seg normer, verdier, skikker og de sosiale kodene og hierarkier i en fengselskultur. Under prisonization prosessen dannes altså de uformelle sosiale kodene. Disse kodene og verdiene kan gjenkjennes fra kriminelle miljøer utenfor fengselet. Kodene og verdiene blir med andre ord ofte medbrakt av kriminelle fra utsiden og inn i fengselet (Dorpat, 2007).

Den innsatte godtar sakte disse institusjonelle funksjoner og koder i fengselet, som en del av en hverdagslig overlevelseskamp. Prosessen er ofte en ubevist, påtvungen tilpasning. Prosessen begynner med at en førstegangsinnsett i begynnelsen tar til seg noen normer med kriminelle verdier, og jo lengre personen sitter fengslet, desto større er sjansen for at flere av disse normene blir adaptert (Dorpat, 2007).

Selv om prisonizations prosessen også kan ha positive effekter som at innsatte kan oppnå en mer helhetlig følelse av selvtillit, skape sosiale nettverk med andre medfanger og etablere en mer stabil identitet ved å bli assimilert inn i fengselskulturen, har de negative sidene trolig større konsekvenser. Prisonization prosessen kan ha en kraftfull negativ effekt som forsterker antisosiale holdninger og verdier som mange av de innsatte allerede har (Dorpat, 2007).

Konklusjonen av hans studie er at både straff og depersonalisering medvirker den psykologiske effekten av prisonization. På grunn av den alvorlige, brutaliserende og skadeeffekten Clemmer oppdaget av prisonization, likestilte han begrepet med *kriminalisering*. Prisonization og kriminalisering kan være til hinder for endrings- og rehabiliteringsprosesser ettersom de kan medføre avvisende holdninger til konvensjonelle normer og verdier (Dorpat, 2007).

Prisonization er mindre utbredt når den innsatte har en betydelig grad av kontakt med samfunnet utenfor murene, når deres egen evaluering av sannsynligheten for et liv uten fengsel er positiv, og når det nærmer seg tiden for løslatelse (Thomas, 1977).

Selv om prisonization i mange tilfeller kan forekomme, viser det seg at de generelle sosialiseringserfaringer som innsatte har hatt før innesperring, graden og varigheten av deres engasjement med kriminelle verdisystemer før innesperring, samt de andre holdningsmessige og atferdsmessige erfaringene kan stimulere til, og virke som predikatorer for den enkeltes tilpasning i fengselet. Uavhengig av dette fenomenet vil de fleste innsatte forsøke å takle frihetsberøvelsen ved å finne en trygg og komfortabel atferdsnisje innenfor institusjonen. (Thomas, 1977).

4 Straffeteorier og soningsprosessen i Norge

4.1 Straffeteoriene

Begrunnelsen for å straffe går historisk tilbake til et privat anliggende om et ønske om hevn fra de pårørendes og deres sosiale omkrets (St. mld nr 27, 1997-1998). I alle samfunn eksisterer det regler i form av straff som en reaksjon mot atferd som avviker mot samfunnets standarder for moral, og det som ansees som normalt. Straff har vært benyttet i alle tider for å regulere atferd. I middelalderen var det kirkens moralske ansvar å straffe dem som begikk handlinger som ble betraktet som synd. Kirken fikk på denne måten også et allment ansvar for avskrekking. Mange av lovene i middelalderen bygger også på kirkens lære. Et slikt krav om en rettferdig og forholdsmessig straff, som baserer seg på at forbryteren skal få som fortjent, står sterk også i dagens samfunn (Hauge, 1996; Norges offentlige utredninger, 2003).

I ort.orp nr. 90 defineres fengselsstraff som følgende:

Begrepet straff blir tradisjonelt definert som et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av en lovovertrødelse, i den hensikt at det skal føles som et onde (Ot.prp. nr. 90, 2003-2004 s. 20)

Den overnevnte tankegang om fengselsstraff går under definisjonen om *absolutte straffeteorier*. De absolutte teoriene er basert på den moralske plikt og rett til å straffe et lovbrudd.

Fengselsstraff er i dag den mest brukte form for straffereaksjoner. Et fengselsopphold representerer en frihetsberøvelse, hvor man med tvang blir fratatt sin tilhørighet i samfunnet og plassert i et avgrenset område og en mer eller mindre lukket institusjon. Dette er samfunnets sanksjon og svar på den negative eller avvikende atferden (Hauge, 1996).

Straff kan anses som samfunnets sosiale kontroll over kriminell atferd. Samfunnet ønsker altså å kontrollere uønsket atferd gjennom sosial kontroll. Sosial kontroll forekommer både formelt og uformelt. Den formelle kontroll er for eksempel politiet og det øvrige rettsvesenet. Den uformelle kontroll er samfunnsborgere seg imellom, som for eksempel ved at en tidligere fange ikke blir inkludert, eller blir utstøtt fra vanlige samfunnshendelser (Hauge, 1996; Kelly & Clarke, 2008).

Fengselsstraff skal ha flere funksjoner. Fengselsstraffen skal først og fremst være en gjengjeldelse av den krenkelse den straffedømte har påført samfunnet. Fengselsstraffen skal virke avskrekkende, slik at ikke den kriminelle handlingen skal gjentas, noe som betegnes som en *individualpreventiv effekt* (Hauge, 1996).

De relative straffeteoriene forfektes med at samfunnets bruk av straff bør søke sin begrunnelse i et nyttehensyn som først og fremst skal hindre fremtidige lovbrudd. Fengselsstraffens virkninger er ifølge denne teorien delt inn i to kategorier. Fengselsstraff skal ha en allmennpreventiv og en individualpreventiv effekt (Norges offentlige utredninger, 2003).

En allmennpreventiv effekt kan sies å skulle beskytte samfunnet mot forbrytere. En allmennprevensjon innebærer at ved å anvende loven som en straffetrussel skal dette føre til en motvirkende effekt mot lovbrudd blant allmennheten. Den allmennpreventive straffeteorien skal ha en forebyggende effekt og virke avskrekkende. Allmennprevensjonen forutsetter at straffetrusselen er allmennkjent. Eksempelvis kan det kalles allmennkjent hvis

man gjør et lovbrudd som å stjele, ettersom man risikerer å bli straffet med fengsel (Norges offentlige utredninger, 2003).

En individualpreventiv effekt er fengselsstraff som skal motvirke individet til å begå handlinger som er kriminalisert, samtidig som andre skal holde seg unna kriminelle handlinger med tanke på hva konsekvensene kan bli. Den praktiske siden ved frihetsberøvelsen er den såkalte *inkapasiteringseffekten*, som vil si at individet ikke får muligheten til å begå nye lovbrudd mens straffen fullbyrdes (Norges offentlige utredninger, 2003).

En annen ønskelig effekt er at lovbrøyteren skal få merke konsekvensene av et lovbrudd, slik at lovens straffetrussel skal ha en avskrekkende effekt for forbryteren i større grad enn den skal ha på den del av befolkningen som ikke er dømt til fengsel. Problemet med en avskrekkende effekt ved fengselsstraff, er at den er vanskelig å måle. Det faktum at det finnes høye tall på tilbakefall er en indikator på at den avskrekkende effekten ikke utgir en fullstendig effekt (Norges offentlige utredninger, 2003).

På kriminalomsorgens hjemmesider står det:

En fengselsstraff skal være berøvelse eller innskrenkning av frihet, ikke tap av andre grunnleggende menneskerettigheter (Kriminalomsorgen, 2013b).

I tillegg til at frihetsberøvelsen skal ha et avskrekkende formål, skal den i tillegg være et tiltak for forbedring (*St.mld. nr 37, 2008*). Det er her rehabiliteringsbegrepet og formålet med soningen kommer inn (videre beskrevet under punkt 4.4).

4.2 Fengsel i Norge

Fengsler i Norge har henholdsvis tre sikkerhetsnivåer: 1) fengsel med høyt sikkerhetsnivå (lukket fengsel), 2) fengsel med lavere sikkerhetsnivå (åpen soning) og 3) overgangsboliger. I Norge plasseres domfelte ikke i de forskjellige fengsler etter hvor lang dom de skal sone, men etter hva slags forbrytelse man har begått, samt en individuell vurdering, basert på diverse risikofaktorer og individuelle behov (*St.mld. nr 37, 2008*). Videre påpekes i stortingsmelding nummer 37 at:

” Det er viktig å opprettholde denne praksis for å motvirke «demonisering» av individer eller grupper. Det er også viktig for å unngå at det i enkelte kriminelle miljøer knyttes status til å ha sittet i et bestemt fengsel med særlig høy sikkerhet. Samtidig kan det være et problem at innsatte med lav risiko sitter i samme avdeling som de med høy risiko. Dette kan da medføre uheldig påvirkning, opplæring og rekruttering til ny kriminalitet ” (St.mld. nr 37, 2008 s. 97-98).

4.1.1 Lukket fengsel

Et lukket fengsel har flere restriksjoner, blant annet er det preget av høy sikkerhet og høy grad av overvåkning og kontroll, f. eks. begrensninger som hvor mange personlige gjenstander man kan oppbevare på cella, begrensninger på en times ringetid per uke og begrenset tilgang til internett. Overvåkning av samtaler og internettbruk er vanlig. Cellene blir undersøkt en gang om dagen av de ansatte og begrepet lukket fengsel innebærer at institusjonen er muret inne eller er inngjerdet. I 2008 var 63 % av fengselsplassene i Norge i lukkede fengsler. Mesteparten av tiden er de innsatte innelåst på sine celler (St.mld. nr 37, 2008).

4.1.2 Åpent fengsel

Prinsippet om progresjonssoning ble framhevet i Stortingsmelding nr. 27 (1997–98) Om kriminalomsorgen:

”For innsatte som er motivert til å arbeide med seg selv for å bryte sin kriminelle karriere foreslår departementet at man utvikler en såkalt progresjonssoning med fokus på systematisk kvalifisering og muligheter for gradvis «utslusing» mot mer åpen soning (St. mld nr 27, 1997-1998 punkt 1.3.1 Gjennomføring av fengselsstraff) ”.

I åpne fengsler har de innsatte en mye større grad av bevegelsesfrihet. Fengselsområdet er vanligvis inngjerdet, men det finnes nå fengsler som ikke er det. De innsatte låses ikke inn på cellene, men fengselsbyggene er låst om natten. Det hviler en dynamisk sikkerhet over åpne fengsler, noe som baserer seg på tillitt og trygghet mellom de innsatte og de ansatte i fengselet. I åpne fengsler vektlegges det at de innsatte skal ha anledning til kontakt med samfunnet for å få en mykere overgang til et normalt liv etter soning, noe som tilrettelegges med eksempelvis friere tilgang til telefon og internettbruk og bedre vilkår for

besøksordninger. Internettbruk og telefonsamtaler kan overvåkes om nødvendig. De innsatte inngår en avtale som innebærer atferdsregler følges og plikt til å overholde fengselets andre overordnede regler overholdes. Brytes disse blir den innsatte tilbakeført til lukket soning (St.mld. nr 37, 2008).

Et eksempel på et åpent fengsel er Bastøy fengsel som er lokalisert på Bastøy i Oslofjorden. De innsatte kan her bevege seg fritt på øya, men skal være inne i sine boliger mellom klokken 23:00 og 07:00 (Kriminalomsorgen, 2013a).

4.1.3 Overgangsbolig

I en overgangsbolig gis de innsatte friheten til å delta på skole eller jobb ute i samfunnet. Dette er også et kriterium for at de skal kunne søke seg over til overgangsbolig, nemlig det at de der deltar i arbeid eller på skole. De innsatte kan ikke forlate boligen uten tillatelse utover skole eller arbeid eller organiserte aktiviteter. I tillegg til utprøvelse av samfunnsaktiviteter som skole og arbeid, vektlegges det hyppig bruk av permisjoner som et verktøy for at de innsatte skal tilpasse seg samfunnet igjen. Det er et mål for kriminalomsorgen at flest mulig skal overføres til åpne fengsler, og så videre til overgangsboliger før de løslates på prøve (St.mld. nr 37, 2008).

4.3 Kriminalomsorgen

Det er kriminalomsorgen som har det overordnede ansvaret for at en fengselsstraff blir gjennomført. Det innebærer blant annet å fullbyrde de reaksjonene som påtalemyndigheter og domstol har fastsatt. (Regjeringen, 2013b).

Denne gjennomføringen skal utføres med den hensikt å motvirke straffbare handlinger, som igjen skal virke betryggende for samfunnet. Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen. Et fundamentalt prinsipp er at alle andre rettigheter som den domfelte har, skal ivaretas. Humanistiske prinsipper ligger til grunn for straffegjennomførelsen med individuell tilrettelegging i soningsperioden (Regjeringen, 2013a).

Kriminalomsorgen har 5 overordnede mål og humanistiske prinsipper, de er følgende:

1. Det som lovgiver har sagt er formålet med straffen,

2. Et humanistisk menneskesyn,
3. Prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling,
4. Prinsippet om at domfelte har gjort opp for seg når straffen er sonet
5. Normalitetsprinsippet.

De overnevnte målene skal *gjennomføres* av kriminalomsorgen i praksis, ikke bare eksistere på papiret (Regjeringen, 2013b).

Det er kriminalomsorgen som kan sies å ha ansvaret for rehabiliteringsideologien som skal være en av hensiktene med en fengselsstraff. Et klart mål fra kriminalomsorgens side, som har eksistert siden 1840, er at den straffedømte skal «bedre ut enn inn», og tilbakeføringsgarantien står som et sentralt anliggende i rehabiliteringstanken (Regjeringen, 2013c).

Det påpekes i stortingsmelding nr 37 at alt for mange løslates uten bolig, arbeid, opplæringsmuligheter og behandlingskontakt, noe som ofte fører til tilbakefall til kriminalitet og rusmisbruk. Tilbakeføringsgarantien er ikke basert på en juridisk forpliktelse, men innebærer en erkjennelse fra regjeringen om at de har en forpliktelse til å bistå de innsatte fra dag en om en plan som omhandler hvordan få et normalt liv med alt det innebærer etter endt soning. Det blir samtidig påpekt at det er den domfelte som er hovedgarantisten i denne prosessen (St.mld. nr 37, 2008).

Det er en klar sammenheng mellom dårlige levekår og kriminalitet. Tilbakeføringsgarantien er kriminalomsorgens operative mål. Tilbakeføringsgarantien innebærer et forhold mellom den innsatte og kriminalomsorgen for en tidlig planlegging av frigjørelsen, noe som er en essensiell grunntanke om en vellykket tilbakeføring til samfunnet (St.mld. nr 37, 2008).

Basert på både norske og internasjonale levekårsundersøkelser blant innsatte, fremkommer det et par elementer som er av betydning for tilbakeføringsgarantiens prinsipper og mål. Disse er følgende:

- Tilfredsstillende bolig
- Muligheter for utdanning eller opplæring
- Arbeid, arbeids- og velferdsforvaltningens tjenester og virkemidler

- Sosiale tjenester, herunder individuell plan
 - Helsetjenester, herunder nødvendig behandling for psykiske lidelser og rusproblemer
 - Økonomisk rådgivning og bistand ved gjeldsproblemer
- (St.mld. nr 37, 2008)

Det er kriminalomsorgens ansvar å hjelpe den innsatte med å kontakte diverse offentlige anstalter, anskaffe bolig og med arbeid eller utdanning så langt det lar seg gjøre. Dette avhenger igjen av den innsattes delaktighet og motivasjon for et nytt og kriminellfritt liv. (St.mld. nr 37, 2008). Tilbakeføringsgarantien kan sies å være regjeringens utformede plan og retningslinjer for en organisering av rehabilitering, både under og etter soning.

4.4 Rehabilitering og inkludering

Rehabiliteringsbegrepet benyttes ofte i fengselssammenheng. Ordets opprinnelse er todelt, fransk *re*, og latinsk *habilis* som betyr dyktig. Begrepets opprinnelige form betyr altså «å gjøre dyktig igjen» (Mathiesen, 1995). Det er et fundamental politisk mål å styrke tilbakeføringen til samfunnet for innsatte som frigis fra fengselsstraff (St.meld.nr. 37,2008).

Rehabilitering i en fengselssammenheng, er et begrep som omhandler å gjenvinne fysiske, mentale eller sosiale funksjonsevner, med det mål å gjøre den enkelte i stand til å fungere så godt som mulig i dagliglivet. Begrepet kan ha to betydninger; gjeninnsettes i tidligere verdighet eller stilling, eller å settes i funksjonsdyktig stand igjen (Mathiesen, 1995; Mæhlum, 2013).

I fengselssammenheng har rehabiliteringsbegrepet en betydning som dekker det at fangen skal gjenopprettes til sin gamle form, den som fangen hadde før lovbruddet. Fangen skal få tilbake sine gamle rettigheter og sin ære (Mathiesen, 1995).

I stortingsmelding 37 s. 70 skues det til Hellestnes:

Det påpekes at rehabilitering skal være i den straffedømtes interesse, samtidig som det skal tilrettelegges for en dannelsesprosess, der en blir til en moralsk ansvarlig person (jf. Hellestnes, 1975) (St.mld. nr 37, 2008).

Videre påpekes det at rehabiliteringsbegrepet i forhold til tilbakeføring til samfunnet omhandler både levekår, behandling og kunnskapsbasert påvirkningsarbeid som faktorer for å lykkes. Det mest avgjørende kan vise seg å være et nettverk utenfor fengselet som støtter en, særlig ens egen familie viser seg å være avgjørende. Eksempelvis har man i fengsel med lavere sikkerhetsnivå større mulighet for kontakt med familie, nettverk og andre etater som bidrar til rehabilitering. Mulighetene for en rehabilitering vil da være langt større i et fengsel med lavere sikkerhetsnivå (St.mld. nr 37, 2008).

Rehabiliteringsprosessen er todelt. Det må skje et tiltak fra de ansvarlige myndigheter, samtidig er fangens egeninnsats i form av en aktiv interaksjonsprosess med rehabiliteringssystemet avgjørende (Mathiesen, 1995).

Rehabiliteringstanken skal være behandlende og forekomme i de institutter som kriminalomsorgen disponerer med det hovedmål å hindre tilbakefall og ny kriminalitet. Det fremkommer fra offentlige dokumenter at rehabilitering og behandling under soningen er et stort satsningsområde (St.mld. nr 37, 2008).

Som nevnt under 3.1 skal fengselsstraffen ha en individualpreventiv effekt, noe som innebærer en rehabiliterende ideologisk tankegang (Mathiesen, 1995). Men det er trolig ikke bare for individets beste at det er ønskelig med en form for rehabilitering. Hvis rehabilitering i denne sammenheng betyr at individet avslutter sin kriminelle karriere og blir en ansvarlig samfunnsborger som jobber, betaler skatt og bidrar på andre måte til samfunnets beste, kan man neppe unnlate rehabiliteringstanken under den allmennpreventive effekten fengselet skal ha.

Det kan trolig trekkes en parallell mellom rehabilitering og inkludering. Som vi skal se, bygger rehabiliteringstanken på prinsipper om inkludering. Særlig i denne konteksten hvor rehabiliteringens mål vil være blant annet å inkludere tidligere innsatte tilbake i samfunnet på en mest mulig naturlig og human måte.

Alle samfunn har både uskrevne og skrevne standarder for hva som er akseptert som normal atferd. Historisk sett er det de uskrevne standarder som har ført til de standarder som etter

hvert har blitt til lover (Goode, 2008). En måte å betrakte inkludering på, omhandler mennesker som trenger hjelp, og mennesker som ikke tilpasser seg de vanlige normer og standarder som er gitt av et samfunn. En inkluderingsprosess består av tanken om å tilpasse et muligens avvikende individ slik at det kan passe inn med det som ansees som forventet. Det er ikke bare den enkelte person som må tas i betraktning når det gjelder inkludering. Blant annet har det sosiale miljøet, samt alle andre relevante omgivelsesfaktorer, betydning for inkluderingsprosessen. Inkluderingsbegrepet kan ikke forstås som kategorisk, det betyr at man ikke kan si at en person er helt inkludert eller ikke. Flere teoretikere påpeker at det alltid finnes grader av inkluderingen (Topping & Maloney, 2005).

Sosial inkludering bygger på bekymringen om de som er marginalisert, uproduktive eller ikke-deltagende i et samfunn. Samfunn i en slik inkluderingskontekst kan eksempelvis være en familie, et utdanningssystem, en arbeidsplass og i denne konteksten er det fokusert fra et fengslingsperspektiv. Det er et samspill av faktorene om det enkelte menneskets egne holdninger og personlighet, samt de sosiale omgivelsene, som avgjør hvorvidt en inkluderingsprosess blir vellykket eller ikke (Topping & Maloney, 2005).

Sosial ekskludering er ofte forbundet med problemer som dårlige menneskelige ferdigheter, arbeidsledighet, lave inntekter, dårlig bolig, høy kriminalitet, tilknytning til kriminelle miljøer, dårlig helse og familiesammenbrudd (Topping & Maloney, 2005). Man kan se på ekskluderte mennesker eller grupper som avvikende fra det som blir ansett som det normale i et samfunn, og som skaper en eller annen form for bekymring for samfunnets videre utvikling.

5 Metode og fremgangsmåte

5.1 Redegjørelse og begrunnelse for metodevalg

Kvale beskriver metoden som veien til det ønskede målet (Kvale, Brinkmann, & Anderssen, 2009). Valget av metode er en sentral del av forskningsprosessen i enhver vitenskapelig utredning. Forskningsmetode betegnes som en systematisk måte å undersøke virkeligheten på, med den hensikt å komme frem til ny kunnskap og ny erkjennelse.

For å få en rød tråd gjennom hele forskningsprosessen, bør det være samsvar mellom valg av metode, problemstilling og teoretisk grunnlag. Hvilke forskningsmetoder som velges er også avhengig av problemstilling og studiets formål. Valget av metode avhenger altså av hva man ønsker å forske på. Allerede i problemstillingen kan man oppdage indikasjoner på hva det teoretiske grunnlaget kan være, og hvilken fremgangsmåte som benyttes i forskningen (Postholm, 2010).

Tradisjonelt skiller man mellom kvalitativ og kvantitativ metode. De forskjellige metodene har ulike tilnærminger til datainnsamling, samt ulike mål for hva som er ønskelig å finne av data og kunnskap. Kvantitativ metode søker å årsaksforklare og måle det som det forskes på. Kvalitative metoder søker å forstå det som det forskes på, i motsetning til å forklare. Kvalitative metoder bygger på hermeneutiske teorier. Teorier om fortolkning og meningsinnholdet i sosiale fenomener er ofte metodens primærmål. Språket og menneskelig oppfatning av virkeligheten er et hovedanliggende for innsamling av data i kvalitativ metode (Dalland, 2007).

Når det gjelder valg av metode, er det som regel tre alternativer man har. Henholdsvis spørreundersøkelse, observasjon eller intervju. Spørreskjema benyttes oftest i kvantitative undersøkelser, hvor man oftest er ute etter større mengder målbare data. Observasjon og intervjuer er de mest brukte fremgangsmåtene for å innhente data i kvalitative undersøkelser. Ingen av metodene er reservert til en av de nevnte forskningsretningene (kvalitativ og kvantitativ forskning). Det er også mulig å kombinere flere metodiske tilnærminger i forskningen. Dette kalles metode triangulering (Postholm, 2010).

I denne forskningsprosessen er man ute etter tidligere fengselsinnsattes opplevelse av fengselsoppholdet og rehabiliteringsprosessen. Med dette utgangspunktet har man flere valgmuligheter når det kommer til metode. Poenget vil være å velge den mest hensiktsmessige tilnærmingen, for å få gjengitt informantenes opplevelse av dette fenomenet så presist som mulig.

Man kunne ved spørreskjema laget graderte spørsmål som ville gitt en indikasjon om informantenes vurdering av oppholdet og rehabiliteringsprosessen. Et problem som kan

oppstå, som er subjektivt anlagt, omhandler det at forskeren må lage spørsmålene basert på teorier og egne antagelser. Det er ikke sikkert at informantene vil kunne kjenne seg igjen i spørsmålene, eller at vil da kunne ha problemer med å besvare dem. En annen utfordring er at denne metoden heller mot en kvantitativ retning. Ettersom denne informantgruppen er en begrenset del av befolkningen, ville det trolig være problematisk å få tilfredsstillende mange nok informanter til delta.

Observasjon kunne også vært et alternativ. Eksempelvis kunne man infiltrert et miljø, hvor flere hadde en kriminell bakgrunn for så å diskutere fengselsopphold med dem. Dette ville trolig være etisk uforvarlig, samt vanskelig - og kanskje farlig - å utføre.

En språklig fremgangsmåte basert på direkte kommunikasjon, hvor man spør og ber informantene fortelle om sin opplevelse, vil trolig være mest gunstig og informativt. Dette fører oss til intervju som metodisk fremgangsmåte. For å fange informantenes opplevelse vil et kvalitativt, semistrukturert intervju med en fenomenologisk tilnærming trolig være mest hensiktsmessig.

Fenomenologiens mål med å tilegne seg informantens subjektive opplevelse av et sosialt fenomen, utformet i et semistrukturert dybdeintervju, hvor man mer eller mindre fører intervjuet som en naturlig samtale. Dette vil trolig være mest utslagsgivende og speile informantenes virkelighetsoppfatning av fenomenet (Ritchie, 2006). Informanten taler mer eller mindre fritt, men - som det også kommer frem i skrevet til informantene (vedlegg 1) - vil intervjuet bli styrt mot de aktuelle temaene.

5.2 Forforståelser

Før man møter et annet menneske eller entrer en ny arena, vil man alltid danne seg en mening om hvordan denne personen er, hva som foregår på akkurat denne arenaen, hvordan omgivelsene ser ut, eller hvordan relasjonene utarter seg på den aktuelle arenaen (Postholm, 2010). Dette er slik vi mennesker fungerer kognitivt, og det er trolig umulig å møte en forskningssituasjon uten å ha forforståelser om den og de det gjelder. Dermed er det forskerens plikt å reflektere over sine forforståelser, slik at man er disse bevisst før man igangsetter forskningsprosessen.

Bevisstheten om våre egne forforståelser er et betydningsfullt moment når man skal forske på andre menneskers virkelighetsoppfattelse. Møter man mennesker som representerer en utsatt gruppe, som eksempelvis tidligere innsatte, bør man altså ha gjennomtenkt sine forforståelser for å kunne møte personen med et åpent sinn. Uten mentalt å ha gjennomgått sine fordommer kan det eksempelvis føre til at man stiller ledende spørsmål ut fra de allerede etablerte tanker man har om personen, eller gruppen personen representerer (Dalland, 2007; Postholm, 2010).

For videre å presisere mine forforståelser om informantgruppen jeg skal møte, kreves det at jeg som forsker bruker tid på å reflektere over de forforståelser og meninger jeg allerede har etablert omkring den aktuelle informantgruppen. Et kriterium for å delta som informant i dette forskningsprosjektet er at man tidligere har vært dømt i en rettsak, som resulterte i at personen ble funnet skyldig og fengslet.

Det faktum at det er tidligere kriminelle som skal intervjues, gir meg noen moralske utfordringer. Jeg kjenner på forhånd ikke til deres tidligere kriminelle liv, noe som jeg opplever og føler som litt skremmende. I utgangspunktet bør jeg ha den innstillingen at når en person har sonet ferdig dommen, skal denne personen være en vanlig samfunnsborger på lik linje med alle andre. Selv om dette er utgangspunktet i min tankegang, kan jeg ikke unnlate å påpeke at tanken om at personene muligens fortsatt er kriminelle ligger latent i min oppfattelse av denne informantgruppen.

Et begrep som benyttet om forståelse er *horisontsammensmeltning*. Begrepet kan tolkes som en intersubjektiv fremgangsmåte, hvor man bevisst i dialogen medbringer sin egen forforståelse og den andre medbringer sin. Prosessen forordner at man er bevisst på at man setter sine forestillinger om et fenomen og sin virkelighetsoppfatninger på spill, noe som vil bety at man stiller seg åpen for at ens egen oppfattelse av et fenomen muligens ikke er den eneste, eller den mest riktige, og til og med kan være totalt feil. Min forforståelse er noe jeg må være bevisst på i møtet med de menneskene som frivillig har valgt å stille opp til intervju. Hvis jeg ikke er bevisst over at jeg har en tankegang med undertoner av en eller annen form for stigmatisering av informantgruppen, er det fare for at spørsmålene og temaene i samtalene kan vinkles i feil retning, eller påvirke datainnsamlingen og kontakten med informantene på en negativ måte.

Når det kommer til mine tanker og forforståelser av de kommende funnene, vil jeg anta, etter mye refleksjon rundt temaet, at det bunner ut i flere forskjellige funn og meninger. Jeg vil anta at de fleste informantene vil se på soningsprosessen og frihetsberøvelsen som en straff. Når det kommer til rehabiliteringsspørsmålet, forestiller jeg meg at dette vil basere seg på den mer subjektive opplevelsen, som trolig er meget kontekstavhengig og vil være varierende ettersom individene trolig vil oppleve fengslingsprosessen forskjellig. Utover dette her jeg ikke konstruert meg noen større forståelse eller forhåpninger knyttet til funnene.

5.2 Etske overveielser

Det er åpenbart at informantene representerer en mindre gruppe av befolkningen i Norge. Denne gruppen med informanter kan være en sårbar gruppe. Dataene som samles inn er basert på at individene blottlegger sin livshistorie, noe som trolig krever at informantene har en form for tillit til meg som forsker. For å oppnå kunnskap om tillit og skape egne refleksjoner om tillit i forkant av intervjuene, vil jeg her se på Knud E Løgstrup og Martin Bubers begreper om tillit.

Den tilliten som informantene gir, bare ved å møte opp til et slikt intervju, pålegger meg som forsker et stort ansvar. I alle mellommenneskelige relasjoner vil tillit spille en stor rolle. Dette spesielt i situasjonen hvor den jeg som forsker skal intervju en informant. For at intervjuet skal fungere, må den som intervjues ha tillit til forskeren. Jeg ser det som en nødvendighet at jeg som forsker har kunnskap rundt begrepet tillit, og hvordan tilliten kan ivaretas i intervjusituasjonen.

Den danske filosofen og teologen Knud E. Løgstrup fremstiller tillit som et ontologisk fenomen. Det kommer frem i tekstene hans at tillit er noe som er gitt, og som ikke er etablert ved menneskelige intensjoner eller fornuftsegenskaper. Han hevder også at fenomenets verdier tilhører fenomenet selv. Han avviser at tillitsfenomenets verdi og sannhet blir etablert gjennom forskerens vurderinger (Kristiansen, 2005). Tillitten er altså noe som må gis fra informanten til forskeren.

Hos Løgstrup kommer det frem at i alle tillitsrelasjoner er det et maktforhold. All kommunikasjon krever en utlevering. Man gir noe av seg selv, og den andre sitter dermed

med makt. Grunnfenomenet i det etiske liv beskrives som utlevering og ivaretagelse (Kristiansen 2005). Når utleveringen skjer, finnes det bare to alternativer, enten omsorg eller ødeleggelse. Løgstrup trekker slutning om at alle forhold er maktforhold, og at mottakeren mer eller mindre har utlevererens liv i sine hender. Når man står med makten, har man valget mellom å utnytte makten til egen fordel, eller å handle på den måte som ivaretar den andre (Løgstrup & Fink, 2010).

Både tillitens utlevering og oppfyllelsen av fordringen utgår av relasjonen. Når man blir ivaretatt av den andre, som den personen man er, da fullbyrdes tilliten i det som Løgstrup betegner som den *etiske fordring* (Løgstrup & Fink, 2010). Så hvordan man imøtekommer informanten, og hvordan man ivaretar det som blir sagt og det informanten utleverer, vil være essensielt.

I et kanskje mer dialogisk perspektiv vil Martin Bubers teorier om tillit også være aktuelle å poengtere og reflektere over i forkant av intervjuene.

Den østerrikske, israelske filosofen Martin Buber operer med to grunnord som han benevner som ordpar. Ordparene er: Jeg – Du og Jeg – Det. Det vises til at ordene han eller hun kan settes inn i ordparet Jeg – Det, men aldri i Jeg - Du. Han ser på mennesket som tvefoldig, ettersom ordet Jeg, er annerledes i grunnordet Jeg – Du, enn i grunnordet Jeg – Det (Buber, 1992:5).

”Det finnes ikke noe Jeg i og for seg, men bare det Jeg som hører til grunnordet Jeg – Du og det Jeg som hører til grunnordet Jeg – Det.” (Buber, 1992 s 6)

Han hevder Jeg – Det hører til verden som erfaring, mens Jeg – Du tilhører forholdets verden. Han deler forholdets verden inn i tre sfærer, men her vektlegges den delen han beskriver som livet med menneskene (Buber, 1992). Eksempelvis hevder Buber at det mennesket man sier Du til, erfarer man ikke, men man er i forhold til det (Buber, 1992). Kristiansens tolkning av Bubers Jeg – Du forhold, viser at det er en maktfri sone. Slik det kan tolkes er at asymmetrien i dialogen ikke er borte, men at makten i Jeg – Du forholdet ikke eksisterer.

I dialogen med informantene vil det være essensielt å oppnå en så høy grad av tillit som mulig. Tillitsforholdet mellom forsker og informant vil være vesentlig både for å ivareta informanten som person, men også for kvaliteten på dataene som blir innsamlet. Uten en relasjon hvor tillit er etablert, kan man anta at informanten ikke ønsker å utlevere seg i like høy grad som i en relasjon der informanten har tillitt til forskeren. Av den grunn er tillittsaspektet av stor betydning for at dataene skal bli korrekt og av så høy kvalitet som mulig.

Tillit blir da et fundamentalt anliggende når man skal forske på individer i utsatte grupper. I forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, utdypes flere viktige aspekter som bør tas i betraktning når man forsker på mennesker og deres opplevelser.

Under punkt 22, *Hensynet til utsatte grupper*, påpekes det at:

Forskere som samler informasjon om personers og gruppers egenskaper og atferd, bør være forsiktige med å operere med inndelinger eller betegnelser som gir grunnlag for urimelig generalisering og i praksis medfører stigmatisering av bestemte samfunnsgrupper (NESH, 2006 s 22).

Som det overnevnte sitatet beskriver, vil det være viktig i prosessen av dataanalysen, å selv være forsiktig med å utføre stigmatiseringslignende konklusjoner. Dette ville ikke bare være uheldig for informantene som har utlevert sin historie, men også for selve formålet med forskningen. Denne forskningsoppgavens hensikt er ikke å analysere hvert enkelt individ som et objekt, men å forsøke å fange den enkeltes opplevelse.

Videre påpekes det under punkt 18: *Hensynet til andres verdier og handlingsmotiver*,

Forskeren må vise respekt for verdier og holdninger hos dem som utforskes, ikke minst når disse avviker fra det som er mest vanlig i storsamfunnet. Forskeren bør ikke tillegge aktører irrasjonelle eller lite aktverdige motiver uten at det kan gis overbevisende argumenter for det. Forskeren har en plikt til å ta de utforskedes selyforståelse på alvor, og unngå fremstillinger som svekker deres legitime rettigheter (NESH, 2006 s 20).

Når man forsker på dette temaet vet man på forhånd ikke hva slags holdninger eller verdier informantene besitter. Det å imøtekomme informantene med respekt og ta deres virkelighetsoppfatning på alvor, er et moralsk anliggende som forskeren bør være seg bevisst. Om det eventuelt skulle fremkomme påstander som forskeren selv er sikker på er en feiloppfatning, bør det faktum at dette *er* en sannhet for informanten være fokuset for samtalen. Det er informantens egen konstruerte virkelighet som er grunnlaget for de innsamlede data og utgangspunktet for denne forskningen.

Et annet scenario som kan oppstå, er at man som forsker møter holdninger og verdier som kan være svært motstridende med ens egne. Som anført i det overnevnte sitatet, er det forskers plikt å vise respekt for informantens integritet - uten å la seg påvirke om informantens holdninger eller verdier kan virke frastøtende.

Både de utredningene som er gjort i forhold til tillitsaspektet og de retningslinjer som er hentet fra forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, vil være en gjennomgående etisk pekepinn under denne forskningsprosessen.

5.3 Utvalg og utvalgskriterier

En forutsetning for å intervjues til denne forskningsoppgaven er at informantene har vært dømt til å sone en fengselsstraff. Det vil ikke være aktuelt med informanter som har vært siktet for en forbrytelse uten at de har vært dømt. Dette til tross for at noen siktelser ender med varetektsfengsling, som også er en form for fengsel og frihetsberøvelse. Informantene må derfor være tidligere innsatte i norske fengsler. Videre vil det komme en kort presentasjon av informantene, basert på de demografiske spørsmålene. Informantene vil her bli gitt fiktive navn.

Tabell 3

• Thore: Mann 29 år, sluttet etter to år på videregående, per i dag arbeidsledig og har heller aldri hatt en jobb, ugift.

<ul style="list-style-type: none"> • Alf: Mann, 32 år gammel, utdannet innen logistikkfaget, jobber fulltid per i dag, ugift men har to barn.
<ul style="list-style-type: none"> • Hilde: Kvinne, 35 år gammel, holder på med fagbrev i et servicefag, jobber fullt per i dag, ugift men har to barn.
<ul style="list-style-type: none"> • Frank: Mann, 43 år gammel, fullført teoridelen av barne- og ungdomsarbeider, holder nå på med en bachelor i idrett, jobber i et prosjekt under barnevernet, har per i dag en kjæreste.
<ul style="list-style-type: none"> • Oliver: Mann, 30 år, holder i dag på med omskolering via NAV for å bli ingeniør, har jobbet ti år som kokk og har noen jobber i restaurant og utelivsbransjen fortsatt, ugift.
<ul style="list-style-type: none"> • Vidar: Mann, 47 år, ikke noe utdanning, begynt to ganger på videregående i fengsel uten å fullføre, jobbet som stillasbygger i ti år og jobber i dag som lagerarbeider som et tiltak via kriminalomsorgen (det faktum at han i prinsippet var under soning når intervjuet forekom, vil bli påpekt senere), ugift.

5.4 En fenomenologisk fremgangsmåte

Fenomenologi er studiet av hvordan fenomener opptrer som en subjektiv virkelighetsoppfatning for individet. Fenomenologien har sine røtter fra Husserl og hans filosofi. Husserl la vekt på at individet selv skulle erfare opplevelsene, og på denne måten blir kunnskap skapt. Fenomenet eksisterer i tanken og folks bevissthet. Fremgangsmåten for å samle data eller kunnskap i en fenomenologisk tilnærming er vanligvis intervju (Zahavi, 2003).

Fenomenologi er en forskningsmetode metode som brukes for å frembringe essensen av fenomener slik de subjektivt forekommer i vår verden. Strukturen av bevissthet i den menneskelige erfaring blir utforsket i fenomenologiske studier (Moustakas, 1994). Denne forskningsprosessen går under kategorien fenomenologisk forskning, ettersom dens hovedanliggende er å utforske respondentenes opplevde erfaring av fenomenet rehabilitering.

Fenomenologisk forskning forekommer ikke i selve feltet, men utføres oftest som et intervju i ettertid av en opplevd hendelse. Fenomenologien er en deskriptiv metode som har til hensikt å beskrive essensen og struktur av bevisstheten til det enkelte individet og den meningen individet legger i opplevelsen av et bestemt fenomen. Et moment er at individene i informantgruppen bør være varierende i eksempelvis alder, kjønn, sosial bakgrunn og lignende. Dette for å få et så bredt spekter av opplevde erfaringer som mulig (Postholm, 2010).

Fenomenologien kan benyttes som et verktøy for å konstruere en grunnleggende forståelse av informantens perspektiv ved å utforske informantens livsverden og erfaring av fenomenet. Forutsetning for vitenskap og kunnskap er at mennesket kan oppfatte, erfare og forholde seg til verden, et syn som knytter seg eksplisitt på den subjektive opplevelsen (Postholm, 2010).

Subjektiv og objektiv kunnskap er flettet sammen i et felles avhengighetsforhold innen fenomenologien. Den objektive sannhet er avhengig av den subjektive oppfatning. Objektet som oppleves og erfares kan være fysiske objekter eller mentale forestillinger (Postholm, 2010). Eksempelvis kan det være opplevelsen av hvor bra tilrettelagt de fysiske forholdene er i et fengsel, eller hvordan den mentale prosessen av å være innesperret oppleves.

Innen fenomenologien er det flere meninger om hva som er et tilstrekkelig antall informanter. Det fremkommer meninger om alt fra fem til tjuefem informanter, mellom tre og ti informanter og helt ned i tre informanter ved mindre studier. Formålet vil være å finne en kjerne eller en felles essens av informantenes opplevelse av fenomenet (Postholm, 2010). I denne oppgaven fremstilles historiene til seks informanter.

Fenomenologiske forskning bør både ha en sosial mening og en individuell betydning. Hensikten innen fenomenologisk forskning er å innskrenke de individuelle opplevelsene innenfor et fenomen, til en beskrivelse av en mer universell essens over fenomenet. Beskrivelsen innbefatter *hva* informantene opplevde, og *hvordan* de opplevde det. Et viktig poeng er at den essensen man kommer frem til når man forsker på et fenomen, vil aldri kunne sies å være mettet, eller absolutt ferdig, eller forstått (Creswell, 2007).

5.5 Intervjuguide og datainnsamling

Det vil være ønskelig utføre intervjuene som semistrukturerte dybdeintervjuer med så åpne spørsmål som mulig. Dette for å få en mest mulig naturlig samtale som fanger individets opplevelse. Det ville trolig vært unaturlig og lite hensiktsmessig å ha et strukturert intervju, hvor informanten skulle besvare spørsmålene med korte, presise svar. Et slikt intervju stemmer heller ikke overens med en fenomenologisk tilnærming, hvor man må la informanten tale fritt og være lyttende og spørrende ut ifra hva som blir fortalt.

Foruten et par demografiske variabler i begynnelsen som alder, kjønn, utdanning, sivilstatus, og stilling, er intervjuguiden bygd opp rundt fire temaer som det er ønskelig å få informanten til å fortelle om: henholdsvis årsaken til soning, tanker og følelser under soning, opplevelsen av å vende tilbake til samfunnet og tanker om tilværelsen i dag og tiden fremover.

Intervjuguiden har det overnevnte oppsettet med tematiske punkter, ettersom det er beregnet at intervjuene kan ta noe lengre tid enn et mer strukturert intervju. Oppsettet er en strategisk fremgangsmåte i forhold til intervjuene, da det er ønskelig med en mest mulig naturlig samtaleform under intervjuene. For at denne intervjustrategien skal ha en effekt, vil det heller ikke nødvendigvis være å ta for seg temaene slavisk. Det er med andre ord ønskelig å implementere temaene i intervjuet på en måte, slik at intervjuet kan assosieres mer til en samtale enn et intervju.

Den overnevnte strategien for intervjuet vil forhåpentligvis føre til at informantene forteller selv så mye som mulig. Oppfølgings- og tilleggsspørsmål vil være et verktøy for å holde samtalen i gang, og eventuelt spore intervjuet tilbake på temaet, hvis fortellingen til informanten skulle endre tematikk som ikke er relevant.

5.6 Informasjonsskriv til informantene

I forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, jus og teologi står det følgende:

De som er gjenstand for forskning, skal få all informasjon som er nødvendig for å danne seg en rimelig forståelse av forskningsfeltet, av følgene av å delta i forskningsprosjektet og av hensikten med forskningen (NESH, 2006:12)

Skrivet til informantene inneholder først en kort presentasjon av hensikten med intervjuene, problemstillingen, samt de aktuelle temaer som er ønskelig å tas opp under intervjuene.

Deretter påpekes det at det er en frivillig deltagelse, og det informeres om hvordan dataene vil bli behandlet, og hvem som vil ha tilgang til disse.

Som et krav fra personvernombudet for å gjennomføre intervjuer hvor en digital diktafon blir benyttet til digital lagring av personopplysninger, og som et etisk anliggende i forhold til informantenes deltagelse, ble det utformet et skriv til informantene (Se [vedlegg 1](#)).

Det er betydningsfullt når man lagrer personopplysninger digitalt at informantene får tilstrekkelig informasjon om hvordan dataene lagres, når de blir slettet, hva forskningsprosjektets formål er, at anonymiteten opprettholdes, og det faktum at det er en frivillig deltagelse.

Frivillig deltagelse innebærer i dette tilfellet at informantene når som helt under forskningsprosessen kan trekke seg, uten noen nærmere begrunnelse.

Informasjonsskrivet avsluttes med mitt navn og en underskrift. Hver informant får beholde en signert kopi av informasjonsskrivet.

Den 24.1.2013 ble søknaden om lagring av personopplysninger innvilget fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

NSD finner også informasjonsskrivet til informantene tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår (Se Vedlegg 2).

5.7 Redegjørelse for fremgangsmåte, relabilitet og validitet

Validiteten av resultatene sier noe om hvilken gyldighetsgrad resultatene har. I dette tilfellet vil det være snakk om i hvilken grad resultatene er gyldige for det fenomenet som er undersøkt. Som et ledd i validiteten i en fenomenologisk fremgangsmåte, vil det å beskrive fremgangsmåten så nøyaktig som mulig i forskningsprosessen, være en måte å styrke validiteten på (Postholm, 2010).

Desto høyere grad av innsikt lesere får i fremgangsmåten, jo høyere grad av validitet vil enn kunne si at resultatene kan ha, ettersom dette vil gi en høyere grad av troverdighet. Det betyr dermed ikke at så lenge man beskriver fremgangsmåten nøyaktig, vil resultatene være gyldige. Feil i metodisk fremgangsmåte kan selvsagt avsløres når man beskriver fremgangsmåten, men er datainnsamlingen og fremgangsmåten for å innhente, behandle og analysere disse gjort riktig, vil dette være styrkende for validiteten (Postholm, 2010).

Reliabilitetskriteriet i forskning er ofte at resultatet skal kunne reproduseres og gjentas med samme resultat. En slik prosess vil være umulig i kvalitativ forskning med intervju som tilnærming. Informantene vil ikke kunne gjenta det som ble sagt ordrett, og det faktum at intervjuets hensikt er å belyse et tids- og stedsbundet fenomen som et helt unikt tilfelle, gjør kravet om reliabilitet irrelevant ifølge (Postholm 2010).

I fenomenologisk forskning har man erstattet begrepet reliabilitet med ordet *pålitelighet*. Hvor godt analysen forsvarer fortolkningene og hvor stabilt undersøkelsen er gjennomført blir avgjørende faktorer for reliabilitet (Postholm, 2010).

Hensikten med beskrivelsen av fremgangsmåten er å gi innsyn i hvordan man kom frem til de resultatene man gjorde. Den dokumentasjonen vil være styrkende for validiteten og reliabiliteten. Av den grunn vil det her videre bli beskrevet hvordan forskningsprosessen fremgikk.

5.7.1 Forberedelse til intervjuene

Første ledd i forskningsprosessen var å finne et tema for oppgaven, og en problemstilling som aktualiserer tematikken. Oppgavens hovedanliggende er rehabiliteringsproblematikken.

Ettersom det finnes lite kunnskap om soningsprosessen i Norge, og om fengselssystemet for øvrig i pedagogisk og spesialpedagogisk litteratur, var det nødvendig i forkant av intervjuene å innhente og sette seg inn i denne type kunnskap. For å kunne føre en samtale eller et intervju om et slikt tema så jeg det som en nødvendighet å erverve meg kunnskap fra kriminologien for å kaste lys over straffeteorier og fengsels- og rehabiliteringssystemene.

Den ovennevnte kunnskapen var ønskelig å se i sammenheng med spesialpedagogiske teorier for å kunne skape en forståelse av informantenes opplevelser av fengselsoppholdet. Det ble med grundig overveielse valgt ut tre teorier som kunne være aktuelle å benytte for å forstå og tolke utsagn fra historiene til informantene: kriminell atferd som avvik, sosial identitetsteori og attribusjonsteori.

Med utgangspunkt i de spesialpedagogiske og kriminologiske teoriene ble det dannet en intervjuguide og et skriv til informantene. Skrivet til informantene gjenspeiler temaene i intervjuguiden, samt tydeliggjøre informantenes rettigheter som deltagere.

Prosessen med å anskaffe informanter ble utført med den såkalte *snowballing effekten*. Det er en teknikk for innsamling av data som er hensiktsmessig å bruke i forskning når medlemmene av en gruppe er vanskelig å finne. Snowballing-effekten er en metodisk fremgangsmåte der forskeren samler inn data på de få medlemmene i målgruppen han eller hun kan finne, for så å spørre de enkeltpersoner man allerede har oppsøkt for å finne andre medlemmer av den aktuelle gruppen som de kjenner. Metoden er særlig aktuell for subkulturer, eller noen deler av befolkningen som kanskje ønsker å holde sin identitet skjult. Eksempler på dette kan være udokumenterte innvandrere eller eksfanger (Noy, 2008).

I dette tilfellet kontaktet jeg en bekjent fra eget nettverk høsten 2012, som gav meg hjelp til videre kontakt med flere aktuelle informanter. Det var til sammen 10 informanter som sa seg villig til å la seg intervju i begynnelsen av 2013. Det ble utvekslet telefonnummer mellom meg og informantene og det ble avtalt at jeg skulle ta kontakt i begynnelsen av 2013.

Da tiden kom for å kontakte informantene for å intervju, oppsto det utfordringer. Flere av informantene var ikke lengre interessert i å delta i prosjektet, og det var heller ikke mulig å

komme i kontakt med flere av dem. For de av dem som jeg fikk kontakt med, men som ikke ønsket å delta lenger, var svaret at fengselsoppholdet var en ting de hadde lagt bak seg og de ønsket ikke å bringe tilbake de minnene. På det tidspunktet da datainnsamlingen skulle ha startet var det kun en informant som fortsatt var interessert i å delta. Dette ga selvsagt bekymring for om prosjektet i det hele tatt kunne gjennomføres.

Jeg bestemte meg likevel for å intervju den ene informanten jeg hadde tilgjengelig. Etter intervjuet beskrev jeg mine problemer med å anskaffe informanter. Dette var en person som var meget engasjert i problematikken, noe som kom frem under intervjuet. Han ønsket på vegne av meg å kontakte en person fra sitt eget nettverk, som også hadde sittet inne, og som han mente kunne hjelpe meg videre med å anskaffe flere informanter. Denne personen var også villig til å stille til intervju.

Etter møtet med informant nr. 2, kontaktet han videre en person som også kunne tenke seg å delta i prosjektet. Snowballing effekten eskalerte i den forstand at hver informant var behjelpelig med å videreformidle informasjon om prosjektet til nye aktuelle informanter. Dette reddet på mange måter prosjektet, samtidig som det gav meg den fordel at ikke informantene kom fra samme sosiale miljø og hadde heller ikke kjennskap til hverandre, noe som skapte variasjon blant informantene. Det endte opp med til sammen seks informanter. Det var noe mindre enn jeg hadde håpet på, men dataene jeg nå hadde innsamlet virket tilfredsstillende i forhold til både variasjon og likhetstrekk, noe som gav et, etter min forstand, et godt datagrunnlag for å kunne fortsette og fullføre prosjektet.

5.7.2 Prosessen under datainnsamlingen

I forkant av intervjuene ble informantene informert muntlig om hensikten med intervjuene, samt tildelt informasjonsskrivet til informantene med min underskrift (vedlegg1). Under intervjuene ble det benyttet en digital diktafon. Selv om det fremkommer i informantskrivet at en digital diktafon ble benyttet, ble det i tillegg spurt om en muntlig godkjennelse fra informantene for benyttelse av et slikt verktøy.

Intervjuene forekom på flere forskjellige arenaer. For at informantene skulle føle at de ble intervjuet på en arena hvor de følte seg bekvemme og trygge, ble det stilt spørsmål om hvor

de helst kunne tenke seg å utføre intervjuet. Dette ble gjort bevisst for å skape trygge rammer for informantene, samt opprette et tillitsforhold i den forstand at de ikke skulle bli gjort til objekter. Eksempelvis kan det tenke seg at det å bli invitert til et universitet for å gjennomføre et intervju, kan for personer som ikke kjenner til denne arenaen virke fremmed og kanskje skremmende, noe som kan føre til en oppfattelse av objektivisering. Dette ville muligens ha svekket tillitsforholdet, noe som ble påpekt viktigheten av under punkt 5.2.

Under selve intervjuene var det informantene som for det meste hadde ordet. Min rolle var å forsøke å skape et tillitsforhold med informantene slik at de kunne føle at det var trygt å videregi informasjonen om sin historie. I intervjuene lå det også et fokus på det å være lyttende, spørrende og parafraserende i forhold til det som ble sagt. *Parafrasering* er en veiledningsteknikk som kan beskrives som en gjentakelse av det som blir formidlet i en samtale for å bekrefte at det som blir sagt, i dette tilfellet av informanten, er riktig (Lauvås & Handal, 2000). En annen samtaleteknikk, som muligens minner om parafrasering, som ble benyttet i intervjuene er *bevisst naivitet* (Postholm, 2010). Selv om informanten eksempelvis benytter et begrep som tilhører deres subkultur, og du som intervjuer forstår begrepet, vil det allikevel være viktig å spørre på en naiv måte om begrepets betydning. Dette for å få presisert betydningen på så lik måte som informanten ønsket å fremstille det.

En metodisk utfordring som oppsto under et av intervjuene: En av informantene var, som tidligere nevnt, under soning da han ble intervjuet. Dette var noe som jeg på forhånd ikke var klar over og som kom frem under selve intervjuet. Informanten sonet da den siste delen av sin 30. dom på åpen soning, han jobbet, han hadde fritidsaktiviteter og han traff venner. Det var siste ledd i frigjøringsprosessen. Han levde som en fri mann, bortsett fra at han måtte søke tillatelse om ikke planlagte aktiviteter, være rusfri, samt sove i overgangsboligen. Det var antagelig på grunn av dette at den forrige informanten som satte oss i kontakt med hverandre, ikke viste eller tenkte over at informanten fortsatt sonet en dom. Jeg møtte han på hans arbeidsplass, og da det kom frem at han fortsatt var under soning, valgte jeg å fullføre intervjuet. Dette kan være et uheldig valg for validitetsvurderingen, ettersom det ikke følger de metodiske retningslinjer innen fenomenologien om at kunnskapen skal hentes fra tidligere levd erfaring, ikke erfaring som leves nå. Informantens opplevelser og beskrivelser av det å

sitte i fengsel var svært nyttig informasjon for denne oppgavens resultater, og jeg velger derfor å ikke utelukke den fra oppgaven.

5.7.3 Prosessen etter datainnsamlingen

Like etter intervjuet ble det digitale opptaket overført og lagret på en privat PC. Av sikkerhetsgrunner hadde ikke PC'n internettilgang. Når det digitale opptaket var lagret, ble det skrevet en transkripsjon, basert på opptakene sammen med de eventuelle notatene som ble gjort etter intervjuene. Transkripsjonene ble utført så snart som mulig etter intervjuene, slik at uartikulert kommunikasjon og andre relevante inntrykk fra intervjuene skulle være så ferske som mulig, og for at så lite som mulig skulle bli glemt og utelatt fra transkripsjonene.

Direkte etter hver transkripsjon begynte kategoriseringsarbeidet. Software programmet NVivo 10, som er et dataprogram for kvalitativt analyse (Richards, 1999). Programmet ble benyttet for å implementere utsagn fra informantene inn i kategorier. Ved hjelp av programmet opprettes kategorier hvor man plasserer tekst fra transkripsjonene. I NVivo kan man så opprette et eget Microsoft Word dokument for hver kategori, hvoretter utsagnene sorteres for hver informant, slik at de blir samlet under informantens fiktive navn.

Denne fremgangsmåten gjorde at jeg satt igjen med fire dokumenter. Et dokument for hvert tema eller kategori. Ved nøye gjennomlesning og analyse av dokumentene, sett i lys av den teoretiske utredningen, fremkom det flere underkategorier fra hvert av dokumentene. Det kom frem av mine notater, diverse sosiale betydninger for informantene, hvor man både kunne finne felles trekk men også store ulikheter fra de forskjellige informantenes synspunkter om teamene som ble presentert for dem. Dette gav et stort spenn i hvordan de forskjellige informantene hadde opplevd og konstruert sin virkelighet av tidligere levd liv. De ferdiganalyserte funnene vil videre bli presentert under punkt 6.

6 Empiriske funn knyttet til fenomenene straff og rehabilitering

I behandlingen av dataene vil alle de funnene som fremkom under intervjuene med informantene bli presentert. De vil bestå av direkte og indirekte beretninger som har en sammenheng med rehabiliteringstanken knyttet til et fengselsopphold. Som tidligere nevnt

omhandler det i dette tilfellet om hvorvidt fengselsoppholdet oppleves som en lærende prosess og et inkluderende samfunnstiltak, eller som en ekskluderende, straffende og avskrekkende prosess.

Den teoretiske utredningen, foretatt under punkt 3, vil gjenspeile kategoriene om de funn som her vil bli presentert. I den følgende presentasjonen vil uttalelser fra informantene og relevante funn, som den tematiske analysen har resultert i, bli beskrevet. Informantens fiktive navn vil ikke bli angitt ved direkte sitater fra intervjuene.

6.1 Informantenes attribusjoner og attribusjonsmønstre – tiden før soning

Årsaken til domfellelsen, eller attribusjonene informantene brukte for å forklare sin kriminelle handling, var et tema som ble aktualisert i alle intervjuene. Det kom flere forklaringer fra informantene om hvorfor de havnet i en kriminell livsstil, som igjen førte til en domfellelse.

Som tidligere nevnt under punkt 4 er det publikumet som avgjør og definerer hva et avvik er. Mennesket har som nevnt en trang til å årsaksforklare atferd, både andres og sin egen. Når et publikum så ser en kriminell handling vil de trolig tenke: *Hva får denne personen til å gjøre noe slikt?* Man ønsker å forstå hvorfor atferden forekommer, for deretter å plassere atferden og personen som utfører atferden i en kategori. Denne prosessen forekommer oftest automatisk og ubevisst. Fra informantenes ståsted vil det være naturlig å ønskelig å kunne forklare og forstå sin egen atferd. Attribusjonsteorien trekkes her inn på bakgrunn av informantenes tanker rundt og spørsmålet om: *hvorfor skjedde dette med akkurat meg?*

På samme måte som et publikum som observerer for eksempel en kriminell handling og forsøker å forklare den, viste det seg at informantene hadde en trang til å årsaksforklare sine kriminelle handlinger. Alle informantene fortalte hvorfor de havnet i fengsel og generelt om sin tidligere kriminelle livsstil. Ser man informantenes historier, om hvorfor de måtte sone, i lys av attribusjonsteorier, vil det fremkomme flere synspunkter og forklaringer.

Det er verdt å merke seg at et fellestrekk som fremkommer i alle historiene til informantene, er en livsstil som er relatert til narkotika og rus. Under intervjuene forteller alle informantene om et personlig bruk av tunge narkotiske stoffer, som for eksempel amfetamin, kokain og

misbruk av benzodiazepinderivater. Flere av informantene er dømt for andre lovovertrедelser i tillegg, men alle har en narkotikarelatert dom på seg. Flere av informantene startet sin kriminelle karriere i ung alder. Noen av dem har flere forklaringer på hvorfor de havnet i fengselet. Overraskende nok tok alle informantene selv initiativet til å fortelle om sine lovbrudd og sin tidligere kriminelle livsstil som en attribusjon da tematikken rundt årsaken til soning ble tatt opp under intervjuene. Det må påpekes at de ikke ble spurt direkte om hvilke lovbrudd de hadde begått, dette var noe som de selv valgte å fortelle.

Alle informantene begynte med å fortelle en narkotikarelatert historie når de blir spurt årsaken til soningen. Det er nærliggende å tro at det å bli fratatt friheten og fengslet er et personlig nederlag for de fleste. Hvis det er slik, er det ifølge attribusjonsteorier naturlig å ville årsaksforklare et slikt nederlag med situasjonsbetingede faktorer. Et eksempel på årsaksforklaring i forhold til rus og fengsel fra en av informantene, er en treningssskade.

Informanten sier:

I 2003 måtte jeg på rehab, det er avrusning, da var jeg nykter i fem år, men etter en treningssskade så fikk jeg en sprekk igjen, begynte å ruse meg bare mer og mer igjen, begynte å omsette veldig mye stoff, og etter et års tid banka de på døra mi og sa at nå er det nok.

Både rus og fengsel kan trolig ansees som et personlig nederlag. Som nevnt under 4.3 er self-serving bias en mekanisme som benyttes for å forsterke eget «self-esteem». Dette nederlaget attribueres med andre ord til situasjonelle betingelser.

Alle informantene, utenom en, forteller sin egen historie med rusmisbruk for å forklare årsaken til den straffbare handlingen. Selv om ikke alle påpeker direkte at det hadde en sammenheng, fremkommer det noe implisitt i de fleste historiene, at egen rushistorikk var en situasjonell betinget faktor for årsaken til den straffbare handlingen. En ytre påvirkning som rus blir det direkte og indirekte attribuert til, som årsak til handlingen fra nesten alle informantene. En av informantene beskriver det slik:

Det begynte å bli mye mer drikking, litt småinnbrudd ... og videre har det bare blitt flere og flere dommer, kjøring i påvirket tilstand, begynte å bruke amfetamin, sluttet å drikke da jeg begynte med det, røykte hasj og brukte piller ... det har gått slag i slag, jeg har 30 dommer, sitter på den 30. dommen nå.

I begynnelsen forteller en av informantene at han ikke ville anta at han hadde kommet i fengsel om det ikke var for at han ble tilbudt penger for å smugle narkotika til Norge. Etter hvert blir denne informantens sin historie et unntak, ettersom han resonnerer seg frem til en avvisning av situasjonelle faktorer. Han påpeker at han hadde alle sosiale forutsetninger for å ikke bli kriminell, og derfor er det hele hans skyld. Ut fra informantens uttalelse, indikeres det at han attribuerer det personlige nederlaget ved fengselsstraffen til disposisjonelle egenskaper. Ut fra denne resonneringen av egen atferd vil man kunne se likhetstrekk til en veloverveid attribusjon. Informanten beskriver det slik på et oppfølgingsspørsmål om han/hun hadde blitt kriminell om det ikke lå klare forutsetninger for å smugle narkotika:

Det tror jeg ikke, for da holdt jeg på med helt andre ting, jeg trente og var flink på skolen og var ikke i de kretsene kan du si. Og min bestefar var også tollinspektør, så jeg ble jo aldri stoppet i tollene. Jeg har jo venner som er supernarkomaner og slikt, og da skjønner jeg jo at de kommer fortere i det, men for min del, jeg hadde flotte foreldre og de gjorde alt for meg og, så det har ikke spilt inn ... ene og alene er det min feil ...

De andre informantenes forklaringer til årsaken til den straffbare handlingen, antyder ifølge teorien at det fremkommer en attribusjonsfeil fra de resterende informantene, ettersom nederlaget ved fengselsstraffen forklares til situasjonelle faktorer. Denne forklaringen kan ifølge teorien kobles til den fundamentale attribusjonsfeilen. Flere av informantene påpeker sterkt at faktorer som deres sosiale miljø og valg av venner, har hatt en påvirkning på deres valg en kriminell livsstil. Dette kan sees på som tidligere nevnt at man attribuerer personlige nederlag til ytre faktorer. En av informantene uttrykker det på denne måten:

Jeg hadde en omgangskrets der man begynte å røyke hasj og sånn som det, der traff man jo gjerne folk som var eldre som man så opp til, så førte ting til at man begynte med kriminelle ting, som å stjele en bil. Siden jeg var så ung, kunne jeg leve veldig

lenge på det, jeg ble tatt av politiet, men kunne bare gi faen, de kunne ikke ta meg. Og barnevernet kom heller aldri inn i bildet sånn at vi kunne holde på som vi ville. Men det smalt det året jeg fylte sytten år ... Nei det skjedde en episode i familien vår tilbake når jeg var tretten år, og etter det ble jeg liksom en veldig sinna person, ga veldig faen og må jo innrømme det at vi gjorde alle slags kriminelle ting som å stjele biler, kjørte uten bilsele, for vi ville jo ikke overleve hvis vi skulle krasje. Det var ikke verdt noe, fuck alt tenkte man

Det bekreftes også fra andre informanter at deres sosiale miljø hadde en betydning for deres valg av kriminell livsstil og deretter domfellelsen. En annen informant uttrykker det mer direkte:

Det er på grunn av miljøet jeg gikk i og hva jeg holdt på med. Uten tvil ... (dette førte til den straffbare handlingen og den påfølgende domfellelsen)

Det vil dermed ikke bety at de fleste informantene utenom den ene, kan sies ifølge attribusjonsteorier, at de tar feil i sin vurdering av årsaken til soning. Det kan hende at forutsetningene, samt de føringer som lå til grunn for et annet liv, var marginale. Ved nærmere undersøkelser ville fagfolk trolig vært enige i deres attribusjon. Forskjellens hovedanliggende er at den ene informanten tilbaketrekker sin første spontane, kausale attribusjon, for deretter å korrigere årsaken til en personlig, disposisjonell forklaring.

Mine notater etter intervjuet knyttet jeg direkte til de to kriteriene for en veloverveid attribusjon, nemlig at dette er en person med både motivasjon og personlige egenskaper. Dette kan selvsagt være en selektiv vurdering av denne ene informanten, men jeg har flere ganger gått i meg selv og reflektert over informantens væremåte, refleksjonsevne og vilje til å forandre seg for å få et liv der man begynner med blanke ark.

Et unntak er historien til én av informantene som attribuerer sin kriminelle livsstil til lovverkets førstegangshåndtering av det informanten anser som trivielle og mindre alvorlige lovbrudd. Informanten ble dømt for ildspåsettelse og beskriver følgende:

Min første dom i 1982, det var for en brann, ikke en påsatt brann, men vi fyrte opp et bål i en låve for å varme oss ... hele greia tok helt av og brant opp. Det var den første dommen min, det var vel også noe ulovlig mopedkjøring ... Ja, altså man begynner en karriere med fem mnd. fengsel, på lukket fengsel ... og var jo ikke særlig kriminell den gangen da, det var som sagt noe mopedkjøring og noe småtull, ikke noe av betydning, noe som alle holder på med i den alderen, ikke sant. Og i fengsel ble jeg kjent med alt fra drapsmenn til hardbarka ranere ... så etter den ganga der, så har det egentlig bare ballet på seg ...

Et annet unntak er årsaksforklaringen til to av informantene for en kriminell livsstil og deres narkotikarelaterte liv. Dette er en meget særegen situasjon, for historien og grunnen til deres attribusjoner fremkommer ikke før begge intervjuene er ferdige. For ordens skyld bør det påpekes at disse to informantene er søsken. Som nevnt uttrykte den ene informanten at det skjedde en episode i familien da informanten var tretten år, og han selv beskriver at han ble en «sinna» person.

Alle brikkene i historien kommer på plass under intervjuet med hans søster. Overraskende forteller hun åpent om at hennes stefar har misbrukt henne da hun var liten. Videre knytter hun ved flere anledninger denne episoden til hvordan dette har påvirket henne og hennes bror og deres valg av rusrelatert livsstil. For begge søsknene er dette tydelig en episode av stor emosjonell karakter, som begge knytter til deres valg av livsstil og kriminelle handlinger. Om det kan anses som et fritt valg, ettersom begge informantene sannsynlig var gitt negative føringer og forutsetninger, kan trolig diskuteres. Det sies ikke direkte, men det påpekes særlig fra den ene informanten under intervjuene, at utfallet i deres liv ville vært annerledes hvis denne episoden ikke hadde forekommet.

Under intervjuene fremkommer det attribusjoner for den kriminelle handlingen som kan tilknyttes penger som motivasjon. Dette fenomenet beskrives av de fleste av informantene. Her kan informantene deles inn i to grupper. Den ene gruppen forklarer den kriminelle handlingen som en mulighet for ren økonomisk vinning, men den andre gruppen forklarer at pengene var en nødvendighet for finansiering av eget rusmisbruk. I føle Mertons strain teorier kan dette knyttes opp mot kategoriene rebellion og reatrim.

Et unntak er historien til en av informantene som ikke passer inn i disse to kategoriene. Denne informanten kan plasseres under kategorien innovation.

Informanten beskriver sin oppvekst og sitt liv før domfellelsen, som høyst glamorøs, selv om det fremkommer i historien at det var noe rus og kriminalitet i ungdomstiden i bildet, hevder informanten selv at dette var en bagatell og ikke et problem. Informanten levde et vanlig liv med skole og jobb. Vendepunktet blir beskrevet som et møte med gamle bekjente som drev med vinningsforbrytelser ved salg av narkotika. Informanten ble som tidligere nevnt, tilbudt å tjene penger som smugler, noe han takket ja til. Ettersom en av tollerne var en bekjent av informanten, anså han sjansene som små for å bli avslørt, slik at han ikke kunne se for seg å bli stoppet. Ved siden av smuglingen levde han det mange vil kalle et normalt liv. Han attribuerer den kriminelle livsstilen og domfellelsen til rene tilfeldigheter (omstendighetene ifølge Kellys modell, punkt 3.3), og beskriver det slik:

Det er tilfeldigheter, for når jeg begynte så, (pause) jeg ble litt sånn småkriminell når jeg var 14 år, men det var bare en «blaff», men så ble det tilfeldig at en jeg kjente fra den tiden spurte meg om jeg ville smugle noe narkotika fra Danmark til Norge, siden jeg ikke ruste meg eller var noe kriminell. Så gjorde jeg det en gang, og så fikk jeg jo masse penger, så ble det bare flere og flere, så det var veldig tilfeldig at han spurte meg, det føler jeg ...

Denne informanten hadde tidligere uttrykt en veloverveid attribusjon rundt årsaken til domfellelsen, hvor informanten selv påtar seg skylden. Det kommer samtidig frem en attribusjon rettet mot økonomisk vinning som motivasjon. Dette kan igjen betraktes som en årsaksforklaring til den kriminelle handlingen og påfølgende domfellelse. I dette tilfellet vil det være på sin plass å presisere, samt differensiere motivasjonsbegrepet fra attribusjon og årsaksforklaring. Motivasjonsbegrepet menes i dette tilfellet drivkraften bak handlingen. Motivasjon kan sees i sammenheng med en årsaksforklaring. Likevel er det en vesentlig forskjell som baserer seg på at motivasjon er belønningsbetinget og at attribusjon da blir en kilde til endringer i motivasjon (Bem, 1972).

Retreatism (Walters, 1990) er en kategori som noen av informantene kan sies å gå under. Det insinueres både direkte og indirekte at noen av informantene på det tidspunktet før domfellelsen, hadde avvist både de samfunnsgitte målene og midlene. Som intervjuer får jeg en fornemmelse av at flere av informantenes holdninger og deres historier gjenspeiler en livsstil hvor man mer eller mindre har gitt opp tanken om å leve et liv uten kriminalitet og rus. Det virket ikke som det lå en videre drøm om å tjene penger på salg av narkotika, eller at det skulle føre til en eller annen form for suksess. En av informantene uttrykker sitt forhold til penger kun som er et nødvendig middel for anskaffelsen til rusmidler. Samtalen gir også en indikasjon på at informantens mål er å anskaffe seg rusmidler:

Ja det var vel sånn at med en gang jeg begynte å røyke (hasj) så skjønnte jeg at det koster penger, så da begynte jeg å ta inn litt ekstra for å få sin egen kvote dekket,

Meg: Ok, hvordan tok du inn det da?

Informant: Det begynte med å krite, låne det av noen andre, så begynte det der.

Meg: For så å selge videre da?

Informant: Ja, for å selge videre ja, og da får man jo den lille kvote, og det var det. Det var sånn dagene var. Etter hvert har jeg solgt mye amfetamin også, som gir mer penger, men sitter lite igjen med det nå Bruker du selv, så går det opp i opp nesten hver gang ...

De av informantene som gav uttrykk for å leve, eller ha levd, på denne måten, beskriver livsstilen sin som et kontinuerlig jag etter å få dekket sin narkotikaforbruk. Det fortelles mye fra informantene om hvordan de skaffet seg penger, og hvis de ikke hadde penger, pleide flere av dem å «krite» større antall narkotika, noe som ofte førte til problemer for dem da de ikke klarte å betale tilbake på tiden. Det blir beskrevet av flere av informantene at de har blitt utsatt for både vold og trusler da de ikke klarte å betale tilbake på tiden det de hadde lånt.

Det at de man utsetter seg selv ved å leve på en slik måte, hvor man daglig tar en stor risiko for å anskaffe seg penger til narkotika, sier trolig noe om viktigheten rusen har i dagliglivet til

noen av informantene. En informant beskriver det slik når han ser tilbake på sitt tidligere liv, som at han hadde gitt opp alt, til og med sin egen familie, på grunn av rusen. Den eneste han hadde kontakt med var sin mor, som han kun kontaktet når han trengte penger eller et sted å sove, men som han selv uttrykker:

Til slutt måtte ho også på en måte gi meg opp, det ble for mye for ho å se meg leve slik ...

Et kjennetegn ved kategorien rebellion (punkt 3.1) blir beskrevet som at både samfunnets mål og midler også her blir avvist, og hvor det kan konstrueres nye mål og midler innenfor et miljø eller samfunn som lever parallelt med det ordinære samfunnet. Flere av informantene beskriver nettopp en slik livsstil. Midlene som benyttes form å oppnå målene, blir sjeldent omtalt direkte, men en form for sosial status og respekt ligger latent i beskrivelsene fra flere av intervjuene. Penger og makt er utvilsomt målene. I noen tilfeller kan trolig også tilgangen på narkotika, som en bifaktor knyttet til makt, tolkes som et middel. En av informantene uttrykker det slik:

Det var en ting vi pleide å gjøre med vilje. Vi krita ut til folk vi visste ikke ville kunne betale på tiden, så tok vi gjerne å lot det gå en ukes tid over tiden før vi oppsøkte de. Det ble mange kjøreturer for å skremme dem litt ekstra og doble gjelda ... dette gjorde vi helt med vilje, selv om det ikke er så kult å tenke på nå, men ...

Som det ble beskrevet av informanter som trolig befant seg under kategorien retreatism, indikerer det utsagnet om at maktutøvelser og trusler ble benyttet av andre i det kriminelle miljøet. På denne måten ble maktutøvelsen, truslene og trolig tilgangen på narkotika et middel for å oppnå sosial status innen det kriminelle miljøet, og ikke minst for å oppnå økonomisk gevinst på andres bekostning, knyttet til deres narkotikarelaterte problemer. Det å benytte denne fremgangsmåten for å oppnå sosial status og penger innen det kriminelle miljøet, blir bekreftet av to av informantene.

Anskaffelsen av penger og økonomisk gevinst som motivasjon, er et element som det stadig attribueres til når informantene forklarer hvordan livet deres utviklet seg frem til en

domfellelse. De to følgende utsagnene er fra to forskjellige informanter som også bruker økonomisk gevinst som en attribusjon for sin kriminelle livsstil.

... grunnen er alltid litt kjappe penger, og jeg har alltid hatt kjennskap til mye folk, og da jeg flyttet til Østlandet og fikk kontakt med gamle venner igjen, var det lett å skulle fikse ting for dem.

Det er lett tjente penger en periode, men det blir mye vas med det også. Så jeg føler ikke jeg sitter igjen med så mye nå da ...

6.2 Rehabilitering eller straff – tiden under soning

Informantenes forklaring til årsaken til domfellelsen er, eller har vist seg å være, svært varierende. Informantenes attribusjoner for livsstilen før domfellelsen, om den kan sies å være riktig eller ikke, er trolig vanskelig å få konstatert. Imidlertid indikerer forklaringene hva slags livsstil og holdninger som lå til grunn før fengselsoppholdet. Det er selvsagt interessant å få belyst tanker om tilværelsen før domfellelsen og selve fengselsoppholdet, noe som kan gi stor innsikt i informantenes liv. Det er først under temaet om selve fengselsoppholdet at en virkelig tankevekkende orientering rundt rehabiliteringstanken blir beskrevet av informantene. Det er også ifølge teorien om rehabilitering at det er i selve fengselsoppholdet rehabiliteringen begynner. Videre blir de opplevde psykologiske effektene av frihetsberøvelsen beskrevet.

Et annet tema som ble aktualisert under intervjuene var informantenes tanker og følelser ved sin første domfellelse. Dette er et viktig moment ettersom det er i soningsprosessen at rehabiliteringen prinsipielt skal starte. Det fremkommer fra informantene et bredt spekter av tanker og følelser da dette temaet ble tatt opp i intervjuene.

Alle informantene, utenom en, beskriver sitt første møte med fengselsvesenet som skremmende følelse. Flere av informantene bruker konsekvent begrepet skremmende, mens andre benytter betegnelser som f.eks. at de ikke «var så høy i hatten» eller at det oppleves som uvirkelig. En informant brevskriver konsekvent hele prosessen som en brutal frihetsberøvelse, noe som blir påpekt flere ganger under intervjuet. Om sitt første møte med fengselsvesenet beskriver informanten følgende:

Til å begynne med virket alt veldig skremmende ... på den første dommen, det gjorde jo det. Jeg var jo ikke gamle karen, aldri vært i et fengsel i hele mitt liv, og så bli hevet inn på et lukket fengsel med 220 innsatte, det var jo litt sånn skremmende ... men det virket ikke som noen brøy seg om, så det gikk jo greit det da. ... sånn sett ...

Den ene informanten som ikke betraktet sitt første møte med et lukket fengsel som en psykisk belastning, uttrykker seg meget bestemt under intervjuet. Det blir insinuert at fengselsoppholdet var en positiv opplevelse i form av et avbrekk fra det livet som informanten levde da. Informanten beskriver sitt første møte med fengselsvesenet slik:

Jeg syntes ikke det var noe stress, for på den tia rocka jeg rundt, og trengte en pause, og når du da får mat og bare kan være der, er det egentlig veldig greit, det blir som en ferie ... det var ikke noe pes ...

Ut i fra fortellingene fra de fleste informantene var det første møtet med fengselsvesenet en negativ betinget og skremmende opplevelse. Det er vanskelig å si noe mer om effekten av dette møtet, men videre under intervjuene er det flere av informantene som uttaler seg om hvordan de opplevde de kommende fengselsoppholdene. Her er det verdt å merke seg at det fremkommer av intervjuene at de fleste av informantene forandrer sin oppfatning av frihetsberøvelsen etter sin første domfellelse og soning.

Flere av informantene påpeker at det kun er det første møtet med fengselsvesenet som er skremmende. De kommende dommene blir beskrevet som en tilvenningssekvens og en vanesak, hvor formålet blir å få kommet i gang med en aktivitet slik at dagene og selve soningen skal oppleves som kortere. Selv om det kan sees som en positiv virksomhet å selv velge å være aktiv i rehabiliteringsprosessen, og at denne aktiviteten kan være avgjørende for en vellykket rehabilitering, kan det ansees som urovekkende at effekten av frihetsberøvelsen beskrives som at den reduseres og oppleves som en vane. Det å etter hvert godta de institusjonelle funksjonene er også et beskrevet element i prisonizationprosessen. Slik beskriver en av informantene dette fenomenet:

De siste soningene, så vet man jo hva man går til ... man vet jo at man blir satt først i lukket fengsel, så i åpent og kanskje få begynne på skole der ... så man vet jo hvordan løpet er ... De siste 20 dommene har det bare vært plankekjøring. Jeg er så vant til det, at jeg bare gjør det beste ut av situasjonen ... man tenker jo mye på at enn ikke er fri, det gjør man, men det var jo bare de første par gangene det. Etter det tenkte en jo bare, åssen skal enn komme seg forttest mulig ut, og så fort man er ute, har man glemt hele oppholdet.

Et fenomen som særlig skiller seg ut, og kun blir beskrevet av to av informantene, er at fengselet etter hvert oppleves som en form for trygghet. Begge de to informantene har tidligere nevnt at deres første møte med fengselet var skremmende. Da de senere utdyper sin historie om de påfølgende fengselsopphold, uttrykker begge at innesperrelsen gav dem en form for trygghet. De uttrykker det slik:

Det er faktisk litt skummelt å tenke på når man skal ut igjen også, det er ingen som låser døra bak deg lengre, det er en trygghet, nå må man stå på egne bein ... man gjør jo alt man kan for å få en rutine. For å få tida til å gå. Dagen er jo akkurat den samme, men ellers er soninga hverdagslig. Det skjer ikke noe, det er rein frihetsberøvelse.

For der var tryggheten min når jeg ble låst inne. Det er ikke noe trussel eller utrygt ... Det er egentlig litt vanskelig å forklare ... når døra er låst forsvinner resten av verden, det er bare deg som er der. Man er vant til det, og skjer det ikke så ... jeg kan ikke forklare det helt ... kan ikke sette ord på det ...

Som tidligere beskrevet vil de fleste innsatte forsøke å takle hverdagen ved å finne en trygg og komfortabel atferdsnisje innenfor institusjonen. Man kan da tenke seg, i lys av prisonizationsteorien, at den rutinen og vanen med å være innelåst, blir en form for institusjonell adaptasjon for den innsatte. Dette fenomenet er trolig en depersonaliserende psykologisk effekt av fangenskapet som mest sannsynlig ikke vil ha en positiv effekt for rehabiliteringen. Dette er beskrevet i den teoretiske utredningen av prisonization under punkt 3.4.

Under alle intervjuene ble det et tema om tanker til nære relasjoner, som informantene hadde under soning. En gjentatt respons fra alle informantene angående temaet, var at tankene under soning gikk til foreldrene. Alle informantene gav indikasjoner på dårlig samvittighet overfor sine foreldre. I de fleste intervjuene var det særlig mor som ble nevnt. En av informantene uttrykker det slik:

Selvfølgelig tenker man på hvis man har noen kjære, tenker på de. Men man blir jo veldig kald på en måte, du er nødt til å være litt kald, litt kynisk. Følelsene er mye sterkere der inne enn de er på utsiden, så du kan ikke vise følelser på samme måte ... der er du alene, du kan ikke snakke med cellekompisen din om ting som plager en ... tanken går alltid på det som skjer ute, for eksempel dama, nå hadde jeg ikke unger da, men tenkte mye på min mor for eksempel, hvor tungt det må være for ho at jeg sitter inne ...

Det gjentas av flere av informantene, at følelser og negative tanker er noe man holder for seg selv under soningen. Det blir i tillegg nevnt av en annen informant at det å vise følelser ville blitt sett på som et tegn på å være svak. Et lignende utsagn om nære relasjoner blir bekreftet av en annen informant:

Man har jo et veldig stort behov for at man har noen der ute som er der for deg, jeg kunne for eksempel skrive fire-fem brev hver dag ... for eksempel den ene telefonsamtalen du får ta i uka er ubeskrivelig viktig ... tar de telefonen? Tar de telefonen? Er det eneste du tenker på ... en rar problemstilling egentlig, for ute kan man jo bare forsøke igjen senere, he he. Man blir jo utrolig glad når man får et brev og særlig når folk kommer og besøker deg. Det er alfa og omega, det betydde alt, det med besøkene og brevene. Det holder enn gående.

Fra de to overnevnte utsagnene kan man anta at opprettholdelsen av relasjonen med signifikante andre, særlig nær familie, er av stor betydning for informantene. Opplevelsen av dårlig samvittighet kan generelt knyttes opp mot en handling eller fraværet av en handling (Karlsson & Sjöberg, 2009). Eksistensiell skyld er et begrep som kan knyttes til samvittighet som oppstår som et resultat av atskillelse fra medmennesker (May, 1994). Med andre ord kan

man tolke det slik at isolasjonen forsterker skyldfølelsen. I utsagnene finner man tydelige indikasjoner som underbygger begge disse påstandene.

Det bør også i denne sammenheng påpekes at kontakt med nære relasjoner utenfor fengselet er vesentlig for den innsattes egen vurdering av et liv uten fengsel, etter oppholdets slutt (se punkt 4.4). Med andre ord er det trolig ikke uten grunn at alle informantene nevner at mye av tiden under soningen går til å tenke på sine nærmeste. Bevisst eller ubevisst vil opprettholdelsen av de nære relasjoner være utslagsgivende for hvordan utfallet kan bli etter løslatelse.

Ser man på utsagnene i forhold til teorier om prisonization, vil man finne overensstemmelser mellom dem. Som beskrevet under punkt 3.4, kan de psykologiske utfallene av fangenskap forsterke antisosiale holdninger. I det første utsagnet beskriver informanten at fengselsoppholdet førte til en kald og kynisk sinnstilstand, og at det å snakke til andre innsatte om følelser var uaktuelt. Som nevnt, forteller en annen informant også at det å vise følelser, ville sees på som et tegn på svakhet blant andre medfanger. Som teorien om prisonization tilser, kan fangenskap føre til implementering av moral og holdninger som er konstruert av det sosiale systemet fengselet representerer. Det å vise følelser kan da ansees som en uskreven sosial regel. Ut fra informantenes uttalelser er det rimelig å anta at teorien om prisonization effekten er reel og i flere tilfeller har hatt en påvirkning på flere av informantene. En av de andre informantene beskriver sin opplevelse av fengselets sosiale regler slik:

Som i luftgården, alle er kriminelle, man blir en egen gjeng, vi har jo våre regler og våre ting, dette er uskrevne regler for å si det sånn, de reglene skal man bare vite!

Utsagnet er en klar bekreftelse på flere ting. Dette utsagnet tilsier antakelig at informanten har akseptert og innordnet seg det han kaller uskrevne regler, noe som tidligere er beskrevet som en del av tilnærmingen til teorien om prisonization.

Man kan i tillegg se at utsagnet gir antydninger til kategoriserende prosesser (punkt 3.1.1.), både når det gjelder informantens syn på seg selv, men også hans syn på andre medfanger.

Informanten refererer til de uskrevne reglene som «våre», noe som kan betraktes som at informanten kategoriserer både de andre innsatte, samt seg selv som kriminelle.

Som beskrevet under punkt 3.1.1 kan denne form for kategorisering føre til en negativ selvoppfyllende profeti som utgjør en forventning om seg selv og også andre involverte. Med andre ord kan det tolkes som en ond sirkel som er vanskelig å komme seg ut av. Så lenge man oppfatter seg selv som kriminell, vil denne forståelsen bli vanskelig å forandre og man vil mest sannsynlig konsolidere den atferden som samfunnet for øvrig forventer at kriminelle har. Her eksemplifiseres det fra en av informantene, hvordan mønstret han er kommet inn i påvirker både han og familien:

... man tenk er jo mye på familien, for de har jo fått kjent litt på dette her, de har nok tatt det mye verre enn meg, for å si det sånn, det har påført de mer enn det har påført meg, tror jeg ... de har jo vært drit lei dette, jeg vet ikke om det er noe hjelp i å si det. Men jeg har aldri mistet kontakten med de. Alltid hatt god kontakt med de. De har vært støttende, men det er begrenset hva de kan gjøre også ... når jeg ikke klarer å bryte det mønsteret jeg kom inn i ... ut og inn igjen hele tiden. Det er klart man savner venner og familie, men når man har surret rundt i det systemet der, så er det ikke mange gode venner man ender opp med. Jeg har mange bekjente, men nesten ingen jeg vil kalle venner.

Samtlige av informantene forteller at de har en positiv erfaring med åpen soning. De av informantene som uttaler seg om lukket soning, har svært lite til overs for en slik type soning. Flere av informantene beskriver at de i tillegg til en positiv opplevelse, også har hatt et læringsutbytte, eller en opplevelse av en annen form for utbytte, av å være på åpen soning. Det som tydelig skiller seg ut som særdeles positivt for informantene under åpen soning, er det å kunne delta i et felles arbeid, få en følelse av tilhørighet, samt at følelsen av at frihetsberøvelsen blir begrenset. En av informantene forteller om sitt opphold under åpen soning:

Men da jeg kom til Fyresdal (en fengselsinstans for åpen soning) var det noe annet. Jeg har jobbet med sagbruk siden jeg var 7-8 år, så jeg sa jo det til de der, så fikk jeg beskjed om å demontere en sag og rense den, gjort på en to tre, og så var den jobben

min og da jobbet jeg som faen for å få tiden til å gå. Det var faktisk veldig ok. Åpen soning er et godt alternativ. Det er jo flere timer fra sivilisasjonen der jeg var, så tanken om å rømme var der ikke. Uaktuelt! Også fordi man føler seg privilegert på åpen soning, siden man får den sjansen, det er ikke alle som får den ...

Som nevnt under punkt 4.1.2, er det et av grunnprinsippene med åpen soning at man skal ha en større bevegelsesfrihet, og at det finnes tillit mellom de ansatte og de innsatte. Utsagnet indikerer at denne informanten trolig har oppnådd en form for tillit, ettersom han får et stort ansvar med både å rense sagen, og også videre få jobbe med den. Informanten beskriver også det å komme på åpen soning som en privilegert stand. I mine notater fra dette intervjuet, er det nedskrevet at informanten var svært engasjert og fremstilte åpen soning som noe glorifisert. Han var svært positiv til denne formen for soning. Lignende uttalelser fra andre informanter bekrefter også denne oppfattelsen av åpen soning. Det faktum at det er et fravær i tanken om å rømme, kan enten tolkes som en fysisk begrensning eller som en et privilegium og tillitsforhold mellom kriminalomsorgen og den innsatte.

En annen informant uttaler seg om sin opplevelse av forskjellen på åpen og lukket soning. Denne informanten er en av dem som har en lang erfaring fra fengselssystemet og tidligere sonet mange dommer, både på åpen og lukket soning. Det vil videre bli presentert to utsagn fra to forskjellige informanter om deres tanker om åpen og lukket soning.

Etter hvert trivdes jeg mer og mer der, det miljøet som var der (åpen soning), det var plassen som gjorde det. Det var folkene. Det ble som en gutteleir, det var ikke noe fengsel det. Vi lærte for eksempel å sveise, mange praktiske ting og ikke minst det å holde på med tømmer. Man får arbeide der man passer best inn, jeg kom inn på kjøkkenet etter hvert, hvor jeg trivdes veldig, jeg har jo gått kjøttfag.

I det store og det hele er åpen soning (min sensur) utrolig bra, så de må få flere sånne plasser. Det kan ikke nytte å sitte å ha et lukket fengsel (min sensur) smekkefullt av folk som ikke får gjort en dritt, det er bare oppbevaring, og kun noen får hjelp på grunn av de har en god kontaktbetjent, resten sitter som klovner.

Som nevnt under punkt 4.1, kan en uformell form for straff være at samfunnsborgere seg imellom, for eksempel ikke inkluderer, eller utstøter en tidligere fange fra vanlige samfunnshendelser. Ser man dette prinsippet om straff i en fengselskontekst, og utsagnene nevnt i dette avsnittet, vil man trolig kunne trekke noen paralleller rundt begrepet straff. Det kan virke som det oppleves som meningsløst, samt mer straffende å ikke kunne delta på vanlige daglige aktiviteter, og å sitte innesperret mesteparten av døgnet.

Derimot er aktiviseringen og inkluderingen som blir beskrevet av informantene som fikk jobb på kjøkkenet og ved sagbruket, eksempler på hvordan det er mulig, med rett innstilling og rett informasjon om fangene, å inkludere dem i arbeid eller aktiviteter som vil gagne både dem selv og det sosiale miljøet i fengselet.

Under punkt 3.4 er det nevnt at sosial inkludering bygger på bekymringen om de som er marginalisert, uproduktive eller ikke-deltagende i et samfunn. Som i utsagnet over, beskriver informanten en tilstand der det å sitte på lukket soning som en oppbevaring av mennesker, og videre benevner han dem som ikke får hjelp at de kun sitter der som «klovner». Beskrivelsene som fremkommer her, nærmer seg definisjonen på sosial ekskludering som også er beskrevet under punkt 3.4. Om det å betegnes som klovner i denne konteksten, kan ansees som ekskluderende og avvikende er trolig diskutabelt, men utsagnet antyder at det å sitte på en lukket avdeling, gir en form for avmakt. Er man eksempelvis på en lukket avdeling, i en situasjon der man ikke inkluderes, og det er få som hjelper personen videre, er dette et negativt og trolig destruktiv tilfelle.

Samtidig må man ta i betraktning at det forhåpentligvis er en korrekt begrunnet årsak til at de som sitter på en lukket avdeling faktisk gjør det. Denne beslutningen er antagelig gjort med tanke på inkapasiteringseffekten (se punkt 4.1), under nøye vurdering av de ansatte fra kriminalomsorgens side. Med andre ord er det en grunn til at de sitter på lukket avdeling.

En av informantene skiller seg særlig ut i sin uttalelse om åpne og lukkede fengsler. Her nevnes også informantens tanker om viktigheten med en mild overgang fra fangenskap til samfunnet. Man ser også her at informanten har gjort opp sin mening om hvor lite det tjener

fangene å kun sitte på en lukket avdeling. Fra mine notater er informanten svært engasjert når dette blir fortalt:

Man må vise at man kvalifiserer til et åpent fengsel, så er du der, kanskje begynner på skole, tar urinprøver og viser at du oppfører deg, så kommer du gjerne på overgangsbolig hvor kan gå ut og gjøre normale ting, det er et hybelhus på en måte, når du er løslatt så er du liksom der, du er liksom i gang, du går på skole eller hva du enn gjør, det blir ikke en sånn superovergang. Du er i gang med noe vettugt, og du har noe å gjøre, for du får ikke være på overgangsbolig hvis du ikke har noe å gjøre, jobb eller skole. For roten til alt ondt er lediggang, det at du ikke har noe å gå til. De bør bruke mer penger på åpne fengsler og skole i fengsel og overgangsboliger.

Under intervjuene forteller flere av informantene om hvordan de opplevde hverdagen i fengselet. Her skildres alt fra hverdagslige aktiviteter til hvordan de måtte tilpasse seg fengselskulturen og de andre fangene for å passe inn. Beskrivelsen av disse opplevelsene varierer mellom informantene, samtidig finner man mange fellestrekk. Alle informantene var både ivrige og veldig villige til å fortelle om eksponeringen av fengselsmiljøet, selv om de ikke direkte ble spurt om det. Dette kan bety at det var en opplevelse som har satt sine spor.

Flere av informantene beskriver det første møtet med fengselsvesenet som noe helt nytt. En ny arena, hvor uskrevne regler og normer må følges. Den arenaen de møter består av sosiale systemer og hierarkier som også beskrives som uskrevne regler. Noen informanter beskriver at fenomenet å skape frykt er med på å skape disse reglene og hierarkiene, og at man må gjøre seg fortjent til å få respekt for å få innpass i de sosiale systemene. En av informantene forteller at fordi han klarte å tilpasse seg i det sosiale system i fengselet, så ga det ham fordeler etter soningen, noe som kan knyttes opp mot tanken om implementering av regler og normer, som nevnt under prisonization:

Så jeg fylte sytten inne i fengsel ... Alt var nytt ... Jeg ble uskjermet satt sammen med folk som satt 9-10 år for drap, smugling, og det følte jeg at var dritkult. Men jeg måtte jo hele tiden hevde meg, man gjorde mange ting for å vise at man ikke var redd, frykt

er ikke en ting man skal vise der. Man skal gjøre det motsatte. Så man havnet i mange slåsskamper og slikt, bare for å bevise ting. Noe jeg har hatt fordeler i senere tid.

Meg: Ja, hvordan da?

Informanten: Nei, man slipper ut og treffer igjen folk som tenker at man er en ålreit fyr, man skaper relasjoner med andre mennesker fra andre plasser som man eller ikke ville omgått med. Jeg gjorde dette for å få aksept og skape et nettverk som ikke bare er her i byen ...

Historien som blir fortalt her er motstridene i forhold til hva som blir beskrevet som intensjonen med fengslig. Det siktes da særlig til punkt 4.1.1, hvor det fremkommer som en hovedansvarlig intensjon at det ikke skal skape sosial status ved å sitte i fengsel, da dette kan medføre påvirkning, opplæring og rekruttering til ny kriminalitet.

En av beretningene fra en annen informant omhandler hvordan han opplevde fengselet som et sosialt system, hvor informanten fort forsto at det ville handlet om å tilpasse seg for å bli akseptert. Den sosiale statusen som beskrives, er en bekreftelse på at fenomenet prisonization er et reelt element i norske fengsler, så vel som i amerikanske, hvor studier på dette fenomenet er mer utbredt.

I begynnelsen var det helt jævlig ... Sånn som første dagen i fengselet, den første jeg traff var han som var «sjefen» der. Da følte jeg meg ganske så liten, men han kom hen og spurte hvor jeg hadde tattovert meg, så da hadde vi med en gang noe å snakke om. Etter det forsøkte jeg å holde meg sammen med han under luftingene og sånn.

Dette tyder på at dette er i samsvar med teorier, prisonization, slik at man kan anta at informanten er under en prosess, bestående av enten en ubevisst eller bevisst påtvungen tilpasning. Informanten innfinner seg i det uskrevne, sosiale hierarkiet og man kan anta at han benytter denne formen for aksept av reglene som en overlevelsesstrategi. Uten et behov for aksept, innpass i det sosiale fengselssystemet og tilpasning til de uskrevne sosiale regler og normer, ville trolig ikke informanten beskrevet den nevnte situasjonen som så signifikant som

den fremstilles her. Som beskrevet under sosial identitetsteori, sammenligner mennesker seg kontinuerlig med hverandre.

Lignende historier blir fortalt av flere av de andre informantene, og som tidligere sitert, finnes det regler som man bare MÅ vite om.

Det var skikkelig nazisme (miljøet), eller det var en nazist som klarte å påvirke over halvparten av gjengen. Når jeg kom der den dagen, var det faktisk en fra Afghanistan der, og han likte de i hvertfall ikke. Vi hadde jo kommet sammen der den dagen, vært mange timer sammen når vi sjekket inn og kjente hverandre litt kan du si. Man merket holdningene med en gang, fra første sekund i spisesalen, «dette blir leven» tenkte jeg.

Videre beskriver informanten at da denne personen ble overført til et annet fengsel, endret miljøet seg drastisk. Det informanten beskriver som et «nazistisk» miljø, ble nesten borte. Man kan se dette eksempelet i lys av labeling teori. Den overnevnte sekvensen er et eksempel på moralsk entreprenørskap. Her berettes det om en person med en sosial status og makt, som tilordner seg holdninger til andre med en lavere sosial status. Denne prosessen er med på å sette merkelapper på hele miljøet.

I henhold til labeling teorier kan slike prosesser medføre negative konsekvenser, noe det åpenbart i gjorde dette tilfellet. Det som er verdt å merke seg er at informanten beskriver at de «nazistiske» holdningene forsvant samtidig med den nevnte personen. Dette eksemplifiserer makten og påvirkningskraften en person med en høy sosial status kan ha over andre. Samtidig som det bekrefter hvor kraftfull det mentale bilde og forestillinger man gjør om seg selv for å finne tilhørighet til en gruppe, og hvor viktig gruppetilhørighet kan være.

Et annet fenomen som blir beskrevet av flere av informantene, er deres første møte med eldre kriminelle, som gjerne soner lengre dommer. Eksempelvis er det flere av dem som ved sin første domfellelse, er dømt til fengsel for forbrytelser som ansees som mindre alvorlige enn drap og voldtekt. Møte med et miljø hvor de andre innsatte blir beskrevet av flere informanter som «hardbarka kriminelle», blir opplevd svært varierende. Noen av informantene beskriver at de hadde til hensikt å unytte potensialet i disse relasjonene for sosial status, samt at de anser

møtet med eldre og mer erfarne kriminelle som en «skole for å tillære seg kriminalitet og nye kriminelle metoder». Andre beskriver dette møtet som særdeles tøft og skremmende. Flere av informantene påpeker flere ganger at fengselet lærte dem å bli «bedre» kriminelle. De to følgende utsagnene er fra to forskjellige informanter, som uttrykker seg om fengselet som en læringsarena for kriminalitet:

Man lærer å bli en bedre kriminell. Man kommer inn som «rookie-kriminell» man kommer ut med en eksamen i det kriminelle livet. Hvis du setter sammen en bankraner, en narkosmugler og en og en morder, så vet du hva du får ... du får fort at en person blir alle tre ... de lærer av hverandre ... det er en ond sirkel ... de organiseres bare bedre slik ... og hvordan blir man en bedre kriminell, jo man møttes tilfeldigvis andre i fengselet ...

Som tidligere nevnt er fenomenet moralsk entreprenørskap på individnivå, ofte utørt av en person med en høyere status enn de som blir påvirket av denne sosiale prosessen. Ved å «opplære» førstegangssonende eller andre innsatte i å forbedre sin kriminelle tankegang, kan man anse dette som en prosess som forsterker den muligens allerede etablerte merkelappen disse menneskene er påført. De er i fengsel på grunn av domfellelsen som tilsier at de har utført en kriminell handling. Ved da å «lære» dem nye metoder å utføre kriminalitet på, kan dette i tillegg åpne en dør til en form for ingroup aksept hos den enkelte. Dette vil trolig forekomme ettersom man søker aksept i grupper hvor man kan finne likheter, eller assosiasjoner til hvordan man har kategorisert seg selv.

Har eksempelvis den innsatte allerede kategorisert seg selv som kriminell, vil det neppe være vanskelig å utvikle og ekspandere denne tankegangen om seg selv. Hvis så, vil trolig den nye «lærdommen» som videreføres av dem med en høyere sosial status, trolig føre til en form for negative selvoppfyllende profetier, hvor en selv kategoriserende prosess kan oppstå. De som mottar denne informasjonen, og samtidig får en positiv aksept, en følelse av en ingroup-tilhøring, forsterker trolig den merkelappen de selv eller andre har påført dem.

En av informantene forteller en om sin opplevelse av hvordan han selv og hans nære kan ha oppfattet han mens han var under soning. Informantens historie avviker fra flere av de andre,

ettersom han nevner at tankene faktisk går til årsaken til soningen. Denne informantens historie avviker også med tanke på kategoriseringsprosesser. Informanten reflekterer ikke bare over hvordan han selv tror han blir oppfattet, men også hvordan hans nieser oppfatter han, når han sitter i fengsel. Det virker som informanten tenkte mye på dette under soningen, og uttrykker et ønske om at den fremstillingen han gir sine nieser vil forandre seg. Informanten uttrykker det slik:

Man tenker egentlig på alt en har gjort og hvorfor man sitter der. Og de rundt enn tenker man mer på, eller egentlig aller mest. For det er de det går utover mest ... Jeg har heldigvis gått min egen vei, særlig etter jeg har fått to nieser tenker jeg veldig mye på slikt. Tilhørigheten til dem har hatt mye å si, har ikke lyst å reise bort fra dem. Den frihetsberøvelsen der har mye å si, noen kjenner jo på den i mye større grad enn det lille jeg kjente på. Med mamma og dem går det jo greit, de kommer på besøk og slikt, men når de er så små ... man blir jo sett på som en i B-gjengen i Donald Duck, så jeg har ikke lyst å være den hele livet.

Bruken av metaforen å bli oppfattet som en i en i B-gjengen i Donald Duck, overfor sine nieser, viser informantens oppfattelse om at det ikke bare handler om hvordan voksne vil oppfatte han. Denne refleksjonen tar kategoriseringsprinsippet ned på et nivå som barn trolig vil assosiere på, d.v.s. informantens nieser. I dette tilfellet fremkommer viktigheten av hvordan informanten tror han blir oppfattet av sine nieser og muligens en indikasjon på hvordan han oppfatter seg selv. Et tydelig eksempel på selvkategorisering.

6.3 Rehabilitering eller straff – tiden etter soning

Når innsatte vender tilbake til samfunnet skal han eller hun ha gjort opp for seg. De skal begynne med blanke ark. Personene skal ikke bare ha sonet den straffen de ble dømt for, men en endringsprosess skal ha funnet sted under fengselsoppholdet.

Et av temaene som kom opp under intervjuene, var hvordan informantene oppfattet seg selv etter soningen, og hvordan de opplevde at andre oppfattet dem. Hvordan informantene oppfatter seg selv og opplever andres forestilling av dem er et sentralt tema for selve rehabiliteringstanken.

Samtlige av informantene antyder at de har opplevd negative responser fra mennesker som får vite av de tidligere har sonet en dom. Det blir særlig nevnt med i forhold til jobbintervjuer. Dette oppleves som et problem og en utfordring for flere av informantene når det gjelder å anskaffe seg jobb etter soningen. Flere av informantene beskriver andres reaksjon på at de har vært kriminelle, og hvordan denne merkelappen er vanskelig å bli kvitt:

... når jeg var ung var det en fordel at folk så på meg som kriminell, for da ble man oppfattet som tøff, status. Men sånn som i dag, det henger jo alltid over meg, for eksempel i jobb ... skal jeg søke jobb, utreise til USA og andre ting ... du har en merkelapp ... du har liksom aldri fått gjort opp, selv om du har gjort opp ...

Informanten forteller at det å bli oppfattet som kriminell, tidligere gav en form for status. I dag, når informanten vil anskaffe seg en jobb, er denne merkelappen et problem. Informanten mener at andre oppfatter han som kriminell og at han ikke får en form for forsoning, selv om han er ferdig med soningen. Det faktum at informanten selv velger å bruke begrepet merkelapp, er også i tråd med labeling teorier, om at samfunnet påfører informanten en merkelapp. Man kan også anta fra utsagnet at han også fortsatt kategoriserer seg selv som kriminell, ettersom det ikke kommer noen større uttalelse fra ham om at faktisk ikke er kriminell lengre.

En annen informant uttrykker det enda tydeligere. Tidligere i intervjuet hevder informanten at han daglig legger merke til hvordan folk i lokalsamfunnet oppfører seg i hans nærvær. Han beskriver alt fra skeptiske blikk når han går inn på en butikk, til direkte anklager. På et direkte spørsmål om hvordan han ser på seg selv i dag, uttaler informanten følgende:

Ja, jeg har jo alltid vært en kriminell og kommer alltid til å være en kriminell etter det jeg har gjort ... ikke det at jeg alltid kommer til å gjøre kriminelle ting, men jeg kommer alltid til å være det i andres øyne, det gjør jeg. Til og med naboene skyller på meg hvis det for eksempel er et innbrudd i nærheten, forhåndsdomming, men det er vel slikt som hører med ... Ja, noen er slik at de forhåndsdommer uansett, om du har forandret deg eller ikke, det driter de i, så lenge du har gjort noe en gang, er du slik for alltid.

Selv om dette utsagnet har elementer som kan knyttes opp mot attribusjon, gjenspeiler det like mye informantens selvkategorisering og sosiale identitet. Informantens sosiale identitet er mest sannsynlig forankret i det stigma og den merkelappen han er påført av det aktuelle publikum om at han er kriminell, og at dette er noe uforanderlig, noe han alltid vil være i andres øyne. Informantens spontane reaksjon er å plassere seg i gruppen kriminell, samt at hans uttalelser om naboenes oppfattelse av ham, som indikerer stereotypetenkning og en klar kategorisering av informanten. Det må påpekes at en lignende oppfatning av seg selv bekreftes av fleste av informantene under intervjuene.

Et unntak er en uttalelse fra en av informantene. I forkanten av denne ytringen er et mer eller mindre direkte spørsmål om informanten fortsatt ser på deg selv som kriminell. Direkte spørsmål strider litt med intervjustrategien, men konteksten tilsa at det var åpenhet nok til å være såpass direkte. Informanten svarer slik:

... absolutt ikke, jeg ser ikke på meg selv som kriminell. Men det er jo litt sånn, for eksempel når man sitter i klassen og diskuterer slike ting, når de sitter å snakker om hvordan det er i et fengsel, så har de jo ikke snøring på hvordan det er. Da har jeg veldig mange ganger lyst å si «øy, hør nå her!», Men jeg kan ikke gjøre det, siden ingen av dem vet noe. Men jeg føler meg som de andre i klassen, bare litt eldre. Men ellers her i byen, er det mange som vet hvem jeg er, og vet at jeg har sittet inne, så jeg merker jo blikkene og holdningene til folk, men det er jo en del av pakka, det må jeg jo bare ta, det er ikke noe jeg blir kvitt. Jeg hadde jo noen personlige karaktertrekk som gjorde at mange kjente meg igjen, noe jeg kvittet meg med i sommer, og det har hjulpet en del faktisk ... men sånn som når folk ser hva jeg holder på med nå, med skole og trening, så får jeg mye positive tilbakemeldinger. Men ellers er folk veldig skeptiske eller veldig positive. Enten eller. Jeg har ved flere anledninger opplevd at folk har blitt overrasket over at jeg har fått for eksempel en jobb, og hørt folk si «jøss, vil du virkelig bruke ham» ...

I begynnelsen av utsagnet hevder informanten at han ikke ser på seg selv som kriminell. Informanten er kategorisk klar i sin tale at han ikke ser på seg selv, eller relaterer seg til kriminelle. På tross av informantens forståelse av seg selv, kan man anta at han sliter med å

bli kvitt sin merkelapp som kriminell, samtidig som han har mottatt positive tilbakemeldinger om sin innsats for å bli en samfunnsborger. Et fellestrekk man finner i de to sistnevnte sitatene, er at den merkelappen som henger igjen, særlig blant personer som vedkommende, er et fenomen som informantene mer eller mindre godtar. Denne aksepten av at "det bare er slik", kan tenkes å høre til teorien om prisonization, hvor regler implementeres i personens forståelse og må kategorisk godtas. Slike forståelser kan, og blir ofte, tillagt personen - også etter soning.

Det fenomenet, om fengselsstraffen oppleves som en straff eller en rehabiliterende prosess, var det tema som fikk mest plass under de fleste av intervjuene. De fleste informantene hadde mye på hjertet når det kom til dette temaet. Det er selvsagt en overensstemmelse med informantenes engasjement i dette temaet, og det faktum at dette er denne oppgavens hovedanliggende og sentrale spørsmål. Det bør påpekes at selv om ikke de forannevnte temaene i seg selv har en direkte forbindelse med oppgavens problemstilling, består de av temaer som, direkte og indirekte, formodentlig har en medvirkende effekt på informantenes opplevelse av dette.

Meningene om fengselsoppholdet var en straff eller en rehabilitering var det svært delte. I de fleste av intervjuene ble det avslutningsvis stilt et oppsummerende spørsmål, om informanten hadde opplevde sitt/sine fengselsopphold som straffende og/eller rehabiliterende. Med et slikt spørsmål fremkom mer enn bare et ja- eller nei- svar, eller en kort begrunnelse for hvorfor informantene mente det ene eller det andre. Svarene viste mange meninger om selve fengselssystemet, forslag til endringer i fengselssystemet, uttalelser om rehabiliteringens moralske hensikt, følelser av svikt i rehabiliteringssystemet, samt meninger om straffeutmålingene i forhold til den forbrytelsen som er begått. Med andre ord var det mange meninger og perspektiver som ble skildret, knyttet til dette temaet.

Et funn som kunne betraktes som overraskende, og antagelig bryter med de flestes forforståelse, og hva man kunne forvente av informantenes egen opplevelse, var at man betraktet ikke fengslingsprosessen som en straff. To av informantene oppfattet, overraskende nok, frihetsberøvelsen som en positiv opplevelse. Det må påpekes at dette begrunnes fra begge informantene at det var fordi de ble tvunget til å bli rusfrie i fengselet. Flere av

informantene bagatelliserte fullstendig fenomenet straff som en del av fengslingsprosessen. Som et alternativ ble begrepet *oppbevaring* nevnt som et alternativ av tre av informantene under intervjuene. Et annet fenomen som fremsto under intervjuene, var tilvenningen av det å sone. En av informantene forteller:

Nei, det hjelper ikke noe å låse meg inn i et år, jeg kan ikke se hva det skulle hjelpe for. Hvis de (kriminalomsorgen) vil forandre meg, må de komme med et tiltak som faktisk kan hjelpe meg, ikke sperre meg inne, da tar du bare fra meg friheten, og det er noe du blir vant til. De første dommene jeg hadde, kjente jeg litt på det, det er tull å si en ikke gjorde det, du kjente jo litt på at du ikke var fri. Men «that's it», det er ikke noe mer enn det. Og de siste 20 dommene har det bare vært plankekjøring. Jeg er så vant til det, at jeg bare gjør det beste ut av situasjonen ... man tenker jo mye på at en ikke er fri, det gjør man, men det var jo bare de første par gangene det. Etter det tenkte enn jo bare, åssen skal enn komme seg fortet mulig ut, og så fort man er ute, har man glemt hele oppholdet. Det er bare noen dager så har man glemt alt, samme faen hvor lenge det er du har sittet. Det er min oppfatning i hvert fall ... det er ikke avskrekkende, eller straffende på noen måte, du mister friheten, det er det.

Her ser man flere sammenhenger og aspekter som blir sammenflettet, og knyttet til informantens begrunnelse for at han ikke opplevde soningsprosessen som en straff. Informantens beskriver det å være fengslet som en tilvant situasjon, med unntak ved soningene fra de første domfellelsene. Resten benevner han som plankekjøring. Informanten avviser også at fengselsoppholdet virker som avskrekkende, og videre forteller han at vanen med å sone har ført til at han har utviklet strategier for å få en raskere løslatelse.

Ettersom informanten forteller at et opphold i fengsel verken oppfattes som avskrekkende eller straffende, men fornemmes som en vanesak, vil man her trolig kunne se paralleller mot teorier om prisonization. Man kan anta, ut fra det overnevnte utsagn, at de mange fengselsopphold har hatt en tydelig effekt, som har preget informantens forståelse og tankegang om straffeprinsippet.

Et annet eksempel er der av informantene uttaler seg om hvordan han ikke opplevde fengslingsprosessen som et moralsk og rehabiliterende tiltak. Han forteller:

Det er klart de forlanger du oppfører deg normalt, og møter folk med den tona du forventer å bli møtt med selv, men hvor mye man lærer i fengselet av moral og hvordan man skal oppføre seg, det har ikke jeg merket noe til ... Min opplevelse er ikke at det (fengselsoppholdet) ikke var noen rehabilitering, eller jeg forsto ikke at jeg gjorde noe mindre galt av den grunn.

Informanten forteller direkte at han verken har opplevd fengselsoppholdet som noe rehabiliterende, eller at det fremkommer noen form for læring eller tilpasning av atferd eller moral. I tillegg påpeker informantene at fengselsoppholdet ikke endret hans oppfatning av hva som er galt, eller muligens umoralsk eller straffbart. Særlig oppfatningen om at fengselsoppholdet ikke endret informantenes mening om hva som rett eller galt, er noe som er blitt påpekt i flere av intervjuene.

En annen av informantene tenker tilbake på hans løslatelse og forteller hans opplevelse av det, samtidig som han uttrykker frustrasjon overfor fengselssystemet, og den behandling han selv opplevde. Han forteller:

Jeg kom ut av fengselet med en pose og jeg tror det var 407,- i hånda. Etter syv dager fikk jeg svar fra de som skulle skaffe meg bolig ... Og da jeg endelig fikk svar fra dem fikk jeg beskjed om at jeg måtte vente syv måneder ... kan du tenke deg? Og da vil jeg stille et spørsmål! HVORDAN FORVENTER DE Å REHABILITERE MENNESKER, NÅR DE FAEN IKKE HAR EN Plass DE KAN GJØRE AV SEG, EN MÅTE Å GI DE Penger, RAMMER, SLIK AT DE KAN JOBBE, ET ELLER ANNET, SLIK AT DE ER TRYGGE (informant meget opprørt) ... Ja, jeg sto på bar bakke, systemet er jo på trynet, for eksempel nav og kriminalomsorgen samkjører ikke i det hele tatt. Det skulle vært et fullstendig opplegg til folk som ble løslatt. Det var ikke no gradvis overgang når jeg satt inne, selv om jeg vet det finnes noe i dag. Jeg opplevde hvertfall at man betyr ingenting, de vet hvordan det vil gå med deg.

Informanten påpeker at det finnes tiltak som er annerledes i dag, enn den gang han var ferdig med sin soning. Samtidig konstaterer han et par svært betydningsfulle aspekter ved dagens rehabiliteringsprosess. Rammer som økonomisk bistand og en jobb å gå til anser informanten som en trygghet, noe som for øvrig er nevnt som vesentlige elementer i tanken om overgangsboliger. Det at informanten forteller at han ble løslatt uten de nevnte rammene, gav ham trolig dårlige forutsetninger. Informanten nevner også at han opplevde å ikke bety noe ovenfor fengselssystemet, og at de visste hvordan det vil gå med ham. Denne uttalelsen gir indikasjoner mot en forestilling om at informanten ser seg selv som et avvik, samt opplevelsen av fengselsvesenets predikasjoner om hans identitet som blivende kriminell.

Det er jo veldig greit, ikke sant. Det er ikke veldig mye straff akkurat ... det er jo nesten som å være på et hotell, bare du ikke kan gå ut av det ... det er ikke noe straff i seg selv, det er mer en leir, man får mat, får lov til å gjøre det man vil, se TV, det er jo bare at du må holdes innenfor de murene.

De som skiller seg ut ved spørsmålet, om de opplevde fengselsoppholdet som en straff eller ikke, er de informantene som svarer at de opplevde det som en straff. Det var kun to av informantene som svarte at de opplevde fengselsoppholdet og soningsprosessen som en straff. Et fellestrekk som bør nevnes om disse informantene, er at de fremsto som mer inkluderte i samfunnet per i dag. De to hadde både skole og jobb. Begge beskriver at de har livssituasjonen under kontroll, og at de har fått hjelp av støtteapparatene som kriminalomsorgen har til disposisjon. En annen fellesfaktor er at begge nevner at deres siste fengselsopphold ble avsluttet i samme overgangsbolig. Om dette er tilfeldig eller ikke, er vanskelig å si, men de hadde trolig andre og bedre forutsetninger ved løslatelse enn de som eksempelvis informanten fra forrige sitat beskriver situasjonen sin. En av informantene forteller om sin opplevelse av straff:

Folk sier ofte «se på de i fengselet, de har TV, det er som et hotell». Men det er jo faktisk en frihetsberøvelse, det å ikke kunne være sammen med de du er glad i, å bli låst inne på ei celle, det er ikke noe kult. Og folk sier «å herregud, du kan sitte å se på TV ...», la oss låse døra her og si vi kommer ut om fire måneder, så får du inn maten der (peker på vinduet) og så får du tv der (peker på bordet), det hadde ikke hjulpet så

veldig, det er ikke så jævlig fett? Som sagt, det at man ikke kan være med dem man er glad i, det syntes jeg er vondt. Jeg har følelser som jeg tror de fleste andre også har, så det er det som er straffen. Selv om alle skjønner at man må ha en straff for gale ting, hvis ikke man skjønner det, har man jo et problem. Straffen må være der.

Informanten tydeliggjør i sin uttalelse at fengselsstraff er et nødvendig samfunnstiltak, som må eksistere. Frihetsberøvelse adskiller en person fra omverdenen, og ut fra det faktum at informanten betegner selve straffen som det at han ikke kan være sammen med dem man er glad i, kan man tolke en individuell preventiv effekt, som er ønskelig ved fengselsstraffen. Det at informanten indikerer at det må være en rettferdighet i form av straff ved å begå forbrytelser kan antyde et noe mer primitivt syn på straff, nemlig gjengjeldelsesprinsippet, som kan føres tilbake til de absolutte straffeteorier (SNL, 2005 - 2007). Det vil med andre ord si at den som gjør noe galt, må straffes for å gjøre opp for seg. En tankegang som kan føres tilbake til GamleTestamentets «øye for øye, tann for tann» prinsipp. At informanten får dekket sitt næringsbehov, og har mulighet til å se TV i fengselet, anser han som bagateller.

Den andre informanten som antyder at fengslingsprosessen kan oppleves som en straff, ser i tillegg andre positive sider ved hans erfaring med fengselsvesenet. Han forteller:

Jeg satt mest på åpen soning ... På grunn av jeg måtte inn å sone, har jeg kommet på gode tankemåter igjen, jeg vil gjøre noe med livet mitt, vil være ærlig ovenfor offentlige kontorer, foreldra mine, og det har jeg blitt belønnet med den dag i dag ... men hadde det ikke vært for det (domfellelsen som førte til fengselsstraffen), hadde jeg ikke sittet her jeg sitter i dag, det har jo skjedd en forandring ... Fengselsstraff må være der, ellers vil ikke folk som har kommet på feil spor ha en sjanse ... sånn som meg ...

Her fremkommer det flere viktige aspekter ved informantens uttalelse. En direkte bruk av ordet belønning, kommer trolig svært uventet for de flestes oppfattelse av en tidligere fengselsinnsattes tilbakeblikk på soningsprosessen. Informanten forteller videre at han begrunner bruken av begrepet belønning med at han har fått mulighet til å gå på skole, fått seg jobb og leilighet, og kan leve et mer eller mindre normalt liv. En annen faktor han nevner er at det er få som kjenner til hans tidligere liv i den byen han bor i, og de som vet om det, har uten

unntak reagert positivt når han forteller om sitt tidligere liv. Dette mener han har å gjøre med at hans nye sosiale krets ikke kjente til han da han var kriminell og at de som vet om det i dag, ser hvordan han lever, og at han er en forandret mann.

Informanten forteller både i sitatet over og senere i intervjuet at det har forekommet en forandring hos han. Noe han attribuerer direkte til det at han ble domfelt. Det faktum at han ikke opplever noe større form for stigma eller en annen type avvikende kategorisering, har trolig å gjøre med, som han selv sier, at hans nye sosiale omkrets ikke har hatt mulighet til å sette en merkelapp på han. Ettersom de ikke har opplevd han eller hans atferd som kriminell, har hans nye sosiale krets, og det faktum at han nå bor i en by hvor ingen kjenner ham som kriminell, har de antakelig ikke fått muligheten til å gi ham denne merkelappen på samme måte som andre informanter forteller. Dette kan gi en indikasjon på at de kategoriserende prosesser et menneske kan utsettes for kan ha en forsterkende effekt når den faktisk atferden blir observert, ikke bare fortalt i ettertid.

Flere av informantene ble spurt om hva de selv tenker om eventuelle forbedringstiltak ved dagens fengselspolitikk. Utfallet fra det spørsmålet førte til en del varierende forslag fra informantene.

Et par av informantene hevder at det burde være et mer avskrekkende straffeapparat. Det er verdt å merke seg at dette er de samme informantene som uten å nøle svarte nei på spørsmålet om fengselet opplevdes som en straff.

Om det er et resultat av vane, eller en uttalelse som kan knyttes som et utfall i retning av prisonizationsteorien, er vanskelig å si. Men et annet fellestrekk er at de informantene som uttalte at straffesystemet burde være en høyere grad av avskrekking og allmennpreventiv forebygging, er også de av informantene som har sonet både de fleste og de lengste dommene. En av informantene uttrykker det slik:

Hvis folk burde lære noe, så burde fengsel være ganske kjipt, man skulle ikke hatt internett, eller slikt ... andre land der er det øye for øye, fengsel burde være litt mer kjasselig. At det trekker i rommene og at det er litt sånn, eller send de i ei hytte på

Nordpolen. Slik at folk ikke ville gjort de igjen. Ikke bare hardere straffer, men hardere straffer for de riktig alvorlige forbrytelsene, som de som for eksempel mishandler barn.

Informanten uttrykker i tillegg en frustrasjon angående straffnivåene, sammenlignet med forbrytelsen som er begått. Dette var et trekk som ble nevnt av flere av informantene, og særlig når det kom til alle former for mishandling av kvinner eller barn. En av informantene forteller også direkte en opplevd historie fra eget fengselsopphold, hvor de andre innsatte fikk vite at en annen innsatt sonet nettopp på grunn av mishandling av sin kone. Informanten forteller at denne personen ble umiddelbart sosialt isolert fra de andre innsatte, og at han opplevde å se denne personen bli utsatt for både fysisk og psykisk vold.

Et annet fenomen som ble nevnt flere ganger under et par av intervjuene, var organiseringen av fengselssystemet og bekymrende uttalelser om straffeutmålinger mot de yngste fangene. Selve organiseringen av fengselssystemet ble nevnt av flere av informantene, men det ble ikke uttrykt like sterkt som når det kom til temaet om straffeutmålinger mot unge personer som soner sin første dom. En informant forteller:

De som ikke vil, de vil ikke allikevel, men de som virkelig vil, de trenger hjelp av dem, ikke spark dem ut porten og si nå er dommen din ferdig. Det er feil, det er som å si: her du kan ta en pistol og plastikkposen din og gå å rane en bank, så kommer du nok tilbake igjen ... Jeg mener barn eller unge ikke burde fengsles, eller de burde være i et fengsel fra 16 til 25 år, og gjengangere burde hatt egne fengsler, og egne fengsler for utenlandske organiserte, de som kommer inn for første gang møter de verste av de verste slik det er nå ... ikke sette sammen hele klysa.

Informanten hevder det å enten ikke plassere unge personer i fengsel ikke har noe større hensikt. I tillegg ønsker informanten et system som skiller ut gjengangere organiserte kriminelle. Det kan tolkes ut i fra sitatet at informanten ikke ønsker og formodentlig begriper at et førstegangsmøte med organiserte kriminelle eller gjengangere ikke vil ha en positiv effekt på unge personer som soner sin første dom. Det å «ikke sette sammen hele klysa», kan

sees i sammenheng med tidligere uttalelser fra andre informanter om at fengselet kan være en skole for kriminalitet, ikke en rehabiliteringsanstalt.

Et unntak som kun blir nevnt fra en av informantene er fengselssystemets og kriminalomsorgens plikt til å hjelpe med kontakt med offentlige kontorer og opplyse om de innsattes rettigheter. Informanten påpeker samtidig at man selv har en forpliktelse til å ta ansvaret selv, men beretter at informasjonen og hjelpen man får, avhenger sterkt av kontaktbetjenten man får tildelt. Innsatsen denne personen gjør, oppfattes som essensielt for veien videre. Informanten uttrykker det slik:

De forventer jo at den innsatte skal ta tak i alt selv, og det er greit, men de er veldig dårlige til å opplyse om hva den innsatte kan gjøre, hvilke kontorer han må ta kontakt med, og der kommer kontaktbetjenten inn i bildet igjen. Med en god en kan man komme jævli langt ... det er få som får det ...

7 Drøfting

Til nå har jeg forsøkt å belyse de mest sentrale fenomener som kom frem gjennom informantenes beskrivelser av sine opplevelse av rehabiliteringsprosessen. Om informantene kan betraktes som rehabilitert eller ikke, er et spørsmål som er vanskelig å ta stilling til, og heller ikke interessant i denne sammenheng. Hovedpoenget er at alle har gjennomgått det som i prinsippet skal være en rehabiliterende prosess. Videre vil jeg nå sammenholde funnene med det teoretiske rammeverket som er lagt til grunn, for så å frembringe de endelige konklusjoner og implikasjoner for forståelsen av sammenhenger. Drøftingen og påfølgende konklusjoner vil bli presentert i de følgende punktene:

7.1 Livet før soning

Funnene om informantenes liv før soning, gir forhåpentligvis viktige indikatorer på deres holdninger og livsstil før soningen. Det fremkommer av de empiriske funnene at penger og narkotika var sentrale ingredienser i alle informantenes liv før domfellelsen. En teori for å forstå informantene og deres livsstil før soningen kan være Mertons strain teori. Teorien kan bidra til økt forståelse av informantenes attribusjoner for domfellelsen (Walters, 1990).

Mertons strain teori (punkt 4.1) har ambisjoner om å forklare hvorfor avvikende atferd oppstår. I følge Merton er den avvikende atferden en respons på et dysfunksjonelt system, selv om avviket i seg selv fungerer for gruppen. Teorien er basert på forskjellige typer, eller kategorier av avvik. Avvik avhenger av to kriterier: 1) om man velger å akseptere eller ikke aksepter målene og 2) akseptere eller ikke midlene samfunnet gir oss. Teorien forklarer hvilken effekt funksjonenes eller dysfunksjonenes avvik kan ha på et samfunn (Karlsson & Sjöberg, 2009).

Mertons teori setter tydelige merkelapper, eller kategorier på mennesker. Selv om denne teorien tydelig beskriver kategorier og stereotyper, gir den samtidig næring til en mer nyansert forståelse av avvik. Eksempelvis ville man kanskje ha tenkt på alle informantene som tidligere kriminelle, eller kategorisert dem som tidligere kriminelle. Kort sagt oppfattet at det var lite forskjell på dem. Paradoksalt nok er Mertons kategoriserende teori med på å belyse nyansene blant de forskjellige informantene, og utvane den kategoriske tanke om at de alle er kriminelle og står dermed i samme bås. Helt konkret kan man ta eksempelet fra informantene som ifølge Merton ville blitt kategorisert under gruppen rebellion og retreatism. Begge grupper begår kriminelle handlinger, og begge forteller om eget narkotikamisbruk, fremkommer det under intervjuene at det tydelig er et asymmetrisk maktforhold mellom «medlemmene» innen disse to gruppene. Det blir blant annet nevnt at de med en høyere sosial status og makt, gjerne i form av tilgang til narkotika, låner ut til dem som de vet ikke vil kunne betale tilbake på tiden, for så å presse dem for penger.

Stigmatiseringstanken forsvinner neppe ikke av denne fremstillingen, men det kan hende at en slik type fremstilling vil gi et dypere innsyn i de forskjellige informantenes liv. Dette kan være med på legge en demper på en absolutt kategorisering av kriminelle som gruppe. Som eksempelet viser er det indikasjoner på at de som går under kategorien retreatism, er en undergruppe av avvikere, og blir tydelig utnyttet av dem med en høyere sosial status og makt innen det kriminelle miljøet.

Det er verdt å merke seg at de fleste av informantene hadde profittmotiverte handlinger som førte til domfelling. Informantene beskriver en livsstil som utvilsomt kan plasseres under kategoriene, innovation, retreatism og rebellion (Pennington, 2000). Informantene beskriver

et sosialt fenomen, og en tilpasningsprosess der en økonomisk profitt er en sentral faktor. Denne situasjonen fører til attribusjoner om økonomisk profitt som motivasjon for kriminalitet. Attribusjonene fører til at man kan plassere dem i de nevnte kategoriene. Samfunnsbetinget suksess blir ikke nevnt som et element av noen av informantene når det gjelder deres attribusjoner for profittmotivert vinning.

Slik man kan tolke informantenes beskrivelser i lys av Mertons strain teori, vil frykt gi og skape maktforhold. Eksempelvis kan man se på (som nevnt under punkt 6) mennesker under kategorien rebellion, oppnår makt ved å skape frykt over mennesker som kan passeres under kategorien retreatism. Selv om det ikke blir sitert direkte, er det liten tvil om at bevisstheten om at noen kan - og er villige til - å skade deg fysisk, vil kunne skape frykt hos vedkommende. Innen dette tilsidesatte kriminelle miljøet, kan man i tillegg se at de som kan betraktes som rebellion, parallelt innen sitt eget miljø kan anses som moralske entreprenører (Becker et al., 2005) på individnivå (se punkt 3.1.1). Måten de beskriver hvordan de fremtrer på, kan ses i sammenheng med labeling teori og moralsk entreprenørskap (Goode, 2008). Ifølge disse teoriene setter entreprenørene i større eller mindre grad merkelapper på de svakeste, som utnyttingspotensiale for eksempelvis økonomisk vinning. Dette skaper en tydelig maktrelasjon, som er en del av kjennemerket på moralske entreprenører. Hvor høy grad av moral de skaper, kan diskuteres, men handlingen utføres på samme måte som teorien beskriver.

Funn av attribusjoner og attribusjonsmønstre kan som tidligere nevnt, knyttes opp mot Mertons strain teori (Pennington, 2000). Alle informantene forteller om narkotikarelaterte livssituasjoner som en attribusjon til domfellelsen. En av informantene sier direkte at rusen, og hans avhengighet av rusen, er en direkte årsak til kriminelle handlinger. Hvis avhengighet kan anses som en atferdsmessig disposisjon, vil man kunne si at det i dette tilfellet attribueres til personlige og indre faktorer. Imidlertid kan det tenkes at dette utsagnet har en tilknytning til vurderingsteorien om self-serving bias. Ifølge denne teorien kan det tyde på at hans forklaring av rusavhengighet for atferd, kan bidra til å forsterke eget self-esteem (Kahneman et al., 2002). Denne informanten er per i dag rusfri og har vært det i flere år, og dermed beskriver at han er blitt belønnet for det. Han forteller selv han har fått flere positive

tilbakemeldinger for å være ærlig om sin tidligere bakgrunn for nye bekjente. De betingede positive tilbakemeldingene kan da ses om en forsterkende faktor for hans selv-esteem.

I funnene blir det også nevnt fra en annen informant, etter noe resonering, at han forklarer domfellelsen som et resultat av sine disposisjonelle egenskaper. Denne informanten forteller at dette var et fritt valg som han selv tok, og at hans forutsetninger for et godt liv lå til rette for ham. Denne resoneringen over egen atferd er det eneste eksempelet fra informantene som kan tilknyttes det som kalles en veloverveid attribusjon (Pennington, 2000). Dette gjør at denne informanten skiller seg ut fra de andre på dette området. Som nevnt er det to hovedfaktorer som må være tilstede ved en veloverveid attribusjon; personlige egenskaper og motivasjon. Denne informanten har i dag et mer eller mindre normalt liv, med både skolegang, jobb og sosiale omgang av positiv art. Dette kan være faktorer som kan være med på å forklare at hans attribusjon ikke er spontan, men veloverveid - og dermed mer trolig oppriktig.

De andre informantenes årsaksforklaringer på kriminell atferd er preget av indikasjoner, som kan beskrives som en fundamental attribusjonsfeil (Pennington, 2000). Disse informantene hadde i intervjusituasjonen en tendens til å spontant attribuere sine kriminelle handlinger (noe som senere førte til domfellelsen) til situasjonelle årsaker. Etersom forklaringene var spontane gir disse mindre troverdighet ifølge attribusjonsteorier. Om et gitt utsag er spontant og en lite overveid attribusjon, kan nesten alltid diskuteres. For eksempel kan det tenkes at et fengselsopphold fører til så store konsekvenser for informantene, at dette er en sak som de allerede har brukt mye til å tenke på og reflektere rundt. Hvis så, kan de forklaringene som tilsynelatende anses som spontane og lite veloverveid, kan vise seg å være mer riktige enn teorien kunne tilsi.

Man kan heller ikke se bort fra at det kan det være lagt føringer i informantenes liv som allerede har påført dem merkelapper som for eksempel tilfellet var med det tidligere nevnte søskenparet. Hvis så, kan dette igjen medføre at personen implementerer det å være avvikende og kriminell til en personlig disposisjon og del av personens identitet (Kelly & Clarke, 2008)(punkt 3.1.1.). Som nevnt under punkt 3.2, har mennesker en tendens til å innvotere identiteten til den gruppen man føler man tilhører. Har man allerede blitt merket som kriminell og innvotert dette som en del av sin identitet (Pennington, 2000), da er det naturlig

og oppsøke den gruppen man identifiserer seg med. Eksempelvis har flere av informantene forklart sine kriminelle handlinger med det miljøet de tilhørte. Med andre ord kan da situasjonelle årsaker faktisk være en riktig forklaring.

7.2 Livet under soning

I følge kriminalomsorgens definisjon av begrepet rehabilitering, starter først når den domfelte blir satt til å sone. Den samme definisjonen finner man i Stortingsmelding 37.

Et funn i dette studiet var at alle informantene opplevde sitt første møte med fengselsvesenet som direkte skremmende. Videre nevnte flere av informantene at den skremmende følelsen ved et fengselsopphold avtok ved påfølgende dommer. Med andre ord ga de informantene som hadde sonet flere dommer indikasjoner på at den avskrekkende effekten, eller trusselen om et nytt fengselsopphold, ble redusert ved de påfølgende domfellingene.

Amundsen definerer gjengangere som et individ som er blitt domfelt og har sonet fire ganger eller flere (Amundsen, 2007). Flere av informantene forteller om langt flere dommer enn fire. Funn fra dette studiet gir indikasjoner på at de av informantene som kan betraktes som gjengangere, trolig ikke har fått en rehabiliterende effekt av å sone i fengsel. De gir ingen indikasjoner på å ha blitt skremt fra å begå nye kriminelle handlinger grunnet trusselen om et nytt fengselsopphold.

Et annet fellestrekk ved disse informantene, er at de forteller om at første domfellelse forekom i ung alder, flere av disse før de var myndige. Disse funne er klart i overensstemmelse med de dokumenterte funn som ble vist til i innledningen av oppgaven, med særlig vekt på sammenheng mellom unge fengselsdømte og en høy tilbakefallsprosent (se punkt 1). Dette sammenfaller også med Kyvsgaard som viser til at desto flere kriminelle handlinger en person har begått, desto mindre er sannsynligheten for å slutte med kriminelle handlinger (Kyvsgaard, 1998)

TNS Gallup gjorde en undersøkelse for Advokatforeningen i 2007 hvor flere forskjellige grupper ble spurt om følgende: «Hva mener du bør være hovedbegrunnelsen for å benytte fengselsstraff?». Av undersøkelsen fremkommer det fra en av gruppene, som besto av

dommere, politijurister og statsadvokater, at hele 87 prosent av dem mente at man bør straffe kriminelle for å få andre til å avstå fra kriminelle handlinger. Rundt 30 prosent mente at fengselsstraff kunne begrunnes med en rehabiliterende effekt. I samme undersøkelse mente 60 prosent av en annen gruppene, som besto av et tilfeldig utvalg av den norske befolkningen, at kriminelle bør straffes med fengselsstraff som en del av rehabiliteringen (St.mld. nr 37, 2008).

Synet på straff fra dommere, politijurister og statsadvokater kan begrunnes med en allmennpreventiv straffeteori (Norges offentlige utredninger, 2003). Dette synet kan tyde på at de som er med i prosessen rundt en avgjørelsen av en domfellelse, antagelig undervurderer fengselets rolle som en institusjon for forbedring, men i større grad anser det som et avskrekkende middel. Straff utøves for å sette eksempler for hva som kan hende hvis man begår forbrytelser. Hvis denne gruppen av fagfolk mener at det bør være et større fokus på straff enn rehabilitering, kan dette bidra til å fjerne fokus for hva som kan gjøres for å hjelpe de som allerede er under dom, eller har sonet en dom.

Funnet, som omhandler informantenes tanker til nære relasjoner på utsiden, er et element av vesentlig karakter når det kommer til spørsmålet omkring rehabiliterings. Flere informanter beskriver at kontakten med nære relasjoner på utsiden av fengselet, særlig kontakten med familien, er svært betydningsfull for informantene. Personlige problemer og negative tanker er noe som man ikke deler med andre, ettersom det er en uskrevet norm og regel i fengselet (St.mld. nr 37, 2008). Det bekreftes fra informantene at følelsene oppleves mye sterkere i fengsel, og at man kan oppfattes som svak hvis man uttrykker sine følelser. Flere informanter viser til at man kan risikere å bli oppfattet som å være svak dersom man viser følelser, som igjen er en årsak til at man ikke kan vise følelser. Samtidig uttrykkes det bekymring for - og dårlig samvittighet fra flere av informantene overfor de nære relasjoner de hadde kontakt med under soningen.

Som beskrevet under punkt 3.4, fra stortingsmelding 37, er opprettholdelsen av kontakten med familie og andre signifikante nettverk den viktigste faktoren for å lykkes i rehabiliteringsprosessen. Hvis det er slik at personlige problemer og negative tanker ikke får sin plass for utspill i selve fengselet, kan det tenkes at denne undertrykkelsen av følelser får

utløp hos nære relasjoner på utsiden. Samtidig vil det antagelig være viktig å vite at man har nære personer som man kan støtte seg til etter løslatelse.

Rehabiliteringsprosessen beskrives som todelt prosess under punkt 3.4. Den innsatte har et like stort ansvar for rehabiliteringsprosessen som kriminalomsorgen har for tilretteleggingen av den. Igjen vises det til stortingsmelding 37 hvor det beskrives at den innsattes egen situasjon påvirkes av hvordan familie og nære pårørende har det. En av informantene beskriver at hans mor mer eller mindre har gitt han opp. Vedkommende hadde sonet 30 dommer, og hans historie kan sees på som et eksempel på at rehabilitering har en sammenheng med den innsattes egen bekymring for hans mors resignasjon. I stortingsmelding 37 fremgår det at forskning viser at de som opprettholder sterke bånd til familien i løpet av soningen, klarer seg bedre etterpå enn de som ikke gjør det.

Teorien om prisonization beskriver at man ved tiden i fangenskap tilordner seg de normer og regler som fengselssamfunnet har produsert eller kanskje er blitt et produkt av. Hvis det er slik som funnene kan tyde på, vil det å undertrykke, samt la være å snakke om følelser og problemer, muligens føre til form for maskering av følelser (Thomas, 1977). Dette vil neppe føre til positive effekt på rehabiliteringen av den innsatte. Samtidig vil man i denne prosessen kunne se komponenter av hvordan informantenes sosiale identitet knytter seg til og formes etter fengselsmiljøet. Dette finner vi igjen i ingroup teorien til Tajfel og Turner (Tajfel & Turner 1979). Det er tenkelig at i et så lukket miljø, vil det å ikke ta til seg og implementere de uskrevne regler og normer, fort kunne bli oppfattet som avvikende av de andre innsatte. Man kan tolke det slik at innsatte trolig må identifisere seg med andre innsatte, for ikke å virke avvikende. Slik setter man dermed på seg selv en merkelapp som en del av de innsatte - og blir da identifisert som en del av den gruppen. Det kan tolkes nærmest som en negativ selvoppfyllende profeti (Goode, 2008), hvor man enten følger de andre og gjør som dem, eller man forsøker å unngå nettopp dette. Da vil man bli oppfattet som avvikende. Med andre ord vil konsekvensen av kun tilstedeværelsen i fengselet neppe ha positive effekter med tanke på rehabilitering.

Som nevnt under punkt 3.1.1 er merkelappene man tilegner seg selv eller blir påført av andre en forsterkende faktor for selvoppfyllende profetier (Goode, 2008). Man kan ved å se på

utsagnene i sammenheng med teoriene, finne en forbindelse mellom unnlåtelsen av å vise følelser, og labeling-teoriens konsekvenser som negative selvoppfyllende profetier. Konsekvensene kan være at man i denne prosessen inntreier i et mønster som vil være svært vanskelig å bryte, særlig hvis denne atferden blir implementert som en del av personens sosiale og/eller gruppeidentitet (Tajfel, 2010).

De reduserte forholdene innsatte lever under, kan tjene som stadige påminnelser om deres nedsatte sosiale status og deres stigmatiserte rolle som fanger. Dette kan redusere følelsen av egenverd og personlig verdi (Thomas, 1977). Innsatte kan komme til å tenke på seg selv som den typen mennesker som ikke fortjener mer enn den degradering og stigma som de har vært utsatt under soning, og videre bærer denne degradert selvfølelse med dem ved løslatelse. Hvis så, er dette et eksempel på eskaleringsnivået en selvoppfyllende profeti kan ha (Goode, 2008). Med andre ord kan det denne påføringen av merkelapper og føringer for sosial identitet, føre til at det dannes gjengangere. Dette viser enda et eksempel på at selve fengselsmiljøet kan medføre uønskede effekter med tanke på rehabiliteringen.

Et sentralt funn viser at alle informantene som har gjennomgått åpen soning, har en positiv erfaring med det. Ut fra forforståelser og forskning på dette området, kom ikke funnet overraskende. Funnet har likevel en betydelig relevans, ettersom samtlige informanter bekrefter at åpen soning har en eller annen rehabiliterende effekt. Det blir blant annet beskrevet som både en lærende arena og en privilegert tilstand. Sammenlignet med lukket fengsel. Disse beskrivelsene er overensstemmende med tanken om at åpen soning skal være en motiverende faktor, noe å strekke seg etter og arbeide mot for de innsatte. Det vil trolig i tillegg også være en moraliserende faktor, ettersom det kreves en viss anstendig oppførsel og åpenbar motivasjon for rehabilitering fra den innsattes side.

Fra funnene fremkommer det at deltagelse i felles arbeid under åpen soning gir en følelse av tilhørighet, samt at følelsen av frihetsberøvelsen blir redusert. Denne aktiviseringen og inkluderingen virker som en motiverende faktor. Det blir beskrevet at det ikke bare den enkelte person som må tas i betraktning når det gjelder inkludering. Man må også ta i betraktning det sosiale miljøet, og alle relevante faktorer i omgivelsene som kan ha en betydning for inkluderingsprosessen (Topping & Maloney, 2005). En inkluderende prosess

som blir beskrevet her kan også anses som en form for aksept i en ingroup, hvor verdighet og status blir opprettholdt, og hvor eget self-esteem forsterkes (Tajfel, 2010; Tajfel & Turner 1979).

Samtidig indikeres det fra en av informantene, at man etter hvert kan lære seg å spille bevisst på disse faktorene for å få et kortere fengselsopphold. Med andre ord kan personer oppføre seg etter ønsket atferd fra kriminalomsorgen, kun for å selv slippe fortest mulig ut fra fengselet.

7.3 Livet etter soning

Kriminalomsorgen beskriver overgangen mellom fengsel og frihet som en svært problematisk overgang for mange domfelte. Det finnes selvsagt tiltak fra kriminalomsorgens side som skal dempe denne brå overgangen, og som har en viss effekt på å omforme den innsatte til en mer tilpasse samfunnsborger (Kriminalomsorgen, 2014). Som tidligere nevnt har de av informantene som har en eller annen erfaring med overgangsbolig og åpen soning, en positiv erfaring med dette tiltaket. Det fundamentale prinsippet som tidligere er nevnt; at når man er ferdig med soningen, skal man ha gjennomgått en endrings - og rehabiliteringsprosess, samt ha oppnådd en likevekt i den samfunnsmoralske vektskål.

Et av funnene er basert på informantenes opplevelse av egenkonstruerte, samt andres oppfattelse av i tiden etter løslatelse. De fleste av informantene har erfart dømmende eller stigmatiserende sosiale tilfeller, på grunn av at de er tidligere innsatte. Denne stigmatiseringen berører alt fra dagligdagse gjøremål til jobbintervjuer. Ved å sette merkelapper på folk vil det kunne ha en forsterkende effekt på en avvikende atferd. Selv om informantene skulle ha sett på seg selv som rehabiliterte og som vanlige samfunnsborger, vil det fortsatt være samfunnet eller publikummet som bestemmer om denne merkelappen fortsatt skal foreligge (Kelly & Clarke, 2008).

Det blir beskrevet av noen av informantene at dette er et faktum som alltid kommer til å være der, og at dette er noe de må finne seg i. Samtidig finner man fra svar fra andre informanter at åpenhet overfor andre om deres fortid, har gitt dem positive tilbakemeldinger. Med andre ord vil det for noen være en evig kamp å kunne anse seg selv, samt bli ansett av andre, som en

rehabiliteret og en vanlig samfunnsborger. Filosofen Joseph Hall sa en gang: *A reputation once broken may possibly be repaired, but the world will always keep their eyes on the spot where the crack was.*” Sitatet poengterer menneskers evige trang til å plassere andre i kategorier, og dermed påføre dem merkelapper ut ifra hva de tidligere har observert, hvordan de videre predikerer, og hvordan det aktuelle individets atferd kommer til å være (Goode, 2008; Kelly & Clarke, 2008).

Et sentralt funn er at alle informantene opplevde sitt første møte med fengselsvesenet som en straff. Det må imidlertid påpekes at de informantene som fortalte at de senere ikke opplevde fengselsoppholdet som en straff, hadde alle sonet flere og lengre dommer. I motsetning fortelles det av de av informantene som man kan anse har klart seg best etter løslatelse, at tiden i fengselet opplevdes som en straff. Disse informantene forteller ikke at opplevelsen av straff avtar ved flere soninger. En av informantene bekrefter at de første gangene var psykisk tunge, men at de påfølgende dommene ikke opplevdes som en straff. Det samme indikeres også av noen av de andre informantene. Det beskrives også at opplevelsen av straff avtok etter flere soninger, og informanten forsøkte strategisk å følge retningslinjene til kriminalomsorgen for å oppnå et kortere fengselsopphold.

Om det er en sammenheng mellom opplevelsen av straff, og hvor rehabiliteret individet er etter soning, er vanskelig å si. Men det overnevnte funnet gir en indikasjon på at det de informantene som har vært under soning flere ganger ikke lenger opplever det som en straff.

Prisonization er et psykologisk fenomen som implementeres av individet over lengre tid. Prisonization kan på sitt sterkeste lære mennesket å skjule dets naturlige respons på følelser. På grunn av dette kan innsatte maskere følelser eller reaksjoner, som vanligvis ville indikert en form for sårbarhet eller dysfunksjonalitet. Med andre ord kan man utenfra oppfattes som eksempelvis rehabiliteret, mens individet imidlertid kan skjule en rekke av vanlige, men også alvorlige problemer. Dette kan selvsagt føre til negative konsekvenser for både individet og dets omgivelser etter løslatelse (Dorpat, 2007)(Thomas, 1977).

Med andre ord at man ifølge teorien om prisonization og funn som er gjort i denne oppgaven, antas det at lengre og flere fengselsopphold vil føre til at følelsen av straff avtar eller blir

undertrykt eller maskert. Man kan i tillegg anta ut ifra funnene at de holdninger, undertrykte følelser, psykologiske og pertentlige fasader denne prosessen kan medføre, vil få fengsels- og rehabiliteringssystemet til å virke mot sin hensikt på de individene som er berørt. Eksempelvis ved å lære seg ønsket atferd og bevisst uttrykke de følelser som ligger og ulmer, slik at man vil oppnå en personlig fordel. Dette kan igjen resultere i at personer som kan oppfattes som rehabiliterte og klare for å inntre i samfunnet igjen, ikke nødvendigvis har fått den hjelp de trenger, og blir dermed kanskje sendt ut i samfunnet i samme, uendret tilstand som de ble sendt inn i fengselet.

8 Konklusjon

Da Fjodor Dostojevskij skrev sitt mesterverk «Forbrytelse og straff» i 1866, var det neppe med bakgrunn i betydelige politiske idéer med bakgrunn i rehabilitering. I dag er det et tema man ikke kan unngå å komme borti ved enhver diskusjon rundt soningsprosessen.

Årsaken til domfellelsen, som videre førte til fengslingen av informantene, blir i de fleste tilfellene spontant attribuert til ytre omstendigheter. De fleste informantene attribuerer domfellelsen, og senere soning til en narkotikarelatert livsstil og tilhørende misbruk. Evjen hevder at det er en klar sammenheng mellom rusmisbruk og en kriminell livsstil (Evjen, 2007). Det fremkommer også av stortingsmelding 37 at 60 % av alle innsatte er rusmisbrukere, og så mye som 80 % oppgir at de er blandingsmisbrukere (Friestad & Hansen, 2004). Selv om flere av informantenes attribusjoner kan tolkes som spontane og situasjonelle, (som kan gjøre at de blir oppfattet av andre som noe mindre troverdig) finner man altså en overensstemmelse mellom flere forskningsrapporter på området og informantenes attribusjonsmønstre.

I mitt utvalg er det kun en av informantene som tydelig attribuerer domfellelsen til disposisjonelle faktorer. Informanten forteller at domfellelsen kun kan forklares med hans egne valg og handlinger. Dette kan beskrives som en veloverveid attribusjon, rettet mot disposisjonelle faktorer og respondentens egne frie valg, basert på hans personlige tilfredsstillelse og interesse (Pennington, 2000). En av de andre informantene kommer med en lignende forklaring, men er ikke så tydelig på årsaksforklaringen som denne informanten.

Resten av utvalget attribuerer domfellelsen til situasjonelle faktorer. Funnene hos disse informantene kan tilsi at det ligger føringer i barndom og oppvekst, som bidrar til at informantene får en slik oppfattelse av sine egne handlinger. Skarðhamar hevder at det er en stor sammenheng mellom sosiale problemer i oppveksten og kriminalitet (Skarðhamar, 2013). Disse føringer kan være så sterke, og ha en så stor påvirkningskraft, at man og kanskje også bør stille spørsmål om forbrytelsen som er begått egentlig kan anses som et fritt valg. Walters hevder at i ekstreme tilfeller kan de situasjonelle betingelsene og personen som er knyttet til disse, være så tett sammenflettet, at det er meningsløst for videre analyser (Walters, 1990). Med andre ord kan de situasjonelle betingelsene være så førende at mulighetene for å kunne foreta såkalte frie var minimale. Dette er også mitt helhetsinntrykk i etterkant av intervjuene. Forklaringene til informantene vil imidlertid være interessante, for å belyse deres forståelser av hvorfor akkurat de ble domfelt.

For å svare på problemstillingen, hvorvidt fengselsoppholdet oppleves som rehabilitering eller straff, er det kun to av informantene fengselsstraffen tilkjennegir at fengslingen opplevdes som en straff. Det er de samme som i det hele tatt gir uttrykk for at de har blitt rehabilitert. Det må påpekes at de som ikke opplevde det som en straff, var de - som etter teorien - kan betraktes som gjengangere. De som opplevde soningsprosessen som en straff, indikerte ut fra intervjuene at de ikke anser seg selv som kriminelle lengre, og at de heller ikke oppfatter det at de er tidligere innsatte som en stigmatisering. Dette er de samme informantene som attribuerte domfellelsen til disposisjonelle egenskaper (den ene av dem gav kun indikasjoner på disposisjonelle forklaringer, ikke en direkte forklaring).

De resterende informantene opplevde ikke soningsprosessen som en straff. I motsetning til de av informantene som opplevde soningsprosessen som en straff, oppfatter de seg selv, og opplever at også andre, fortsatt ser på dem som kriminelle. Dette blir beskrevet som en opplevelse av å være en avviker, og kan tolkes som en gjenspeiling av deres selvoppfattelse (Goode, 2008).

De av informantene som kan betraktes som gjengangere (St.mld. nr 37, 2008), er samtlige av den oppfatning at soningsprosessen ikke opplevdes som en straff. Teorien om prisonization beskriver at varigheten av deres engasjement med kriminelle verdisystemer før

innesperringen, samt at andre holdningsmessige og atferdsmessige erfaringer kan virke som predikatorer for den enkeltes tilpasning i fengselet (Thomas, 1977). Man kan anta at gjentatte domfellingene, som igjen kan føre til implementering av fengselets uskrevne regler og normer, har hatt en virkning på disse informantene. Dette kan være grunnen til at denne gruppen informanter svarte kategorisk *nei* på at soningsprosessen ikke opplevdes som en straff.

Et fundamentalt politisk mål om rehabilitering, er å styrke tilbakeføringen etter en soningsprosess, med det ønske at de domfelte skal normaliseres til vanlige samfunnsborgere (St.mld. nr 37, 2008). Ser man på selvoppfatningen til informantene som sa at de ikke opplevde soningen som en straff, i relasjon til det beskrevne politiske mål, vil man neppe kunne si at de er rehabilitert. Det kan se ut som fengselets normer og regler som er blitt implementert under flere og lengre perioder med soning, og har i tillegg medført flere former for negative selvoppfyllende profetier (Dorpat, 2007) (Goode, 2008), knyttet til individets selvoppfatning.

Samtidig fremkommer det, uavhengig om informantene opplevde soningsprosessen som en straff eller ikke, at en åpen form for soning har gitt positive og lærerike opplevelser. Dette gjelder samtlige av informantene. I motsetning er det stor misnøye rundt fenomenet lukket soning. Denne formen for soning blir oppfattet som meningsløs, og det omtales av informantene at denne formen for soning bare gjør vondt verre.

Det fremkommer samtidig fra flere av informantene som har sonet på lukket avdeling, at de har en negativ opplevelse av kriminalomsorgens behandling av dem. De som oppgir dette, er de av informantene som tydelig svarte *nei* på spørsmålet om de opplevde soningsprosessen som en straff. Beskrivelser *som at ingen brydde seg om dem, samt dårlig oppfølging og dårlig hjelp ved overgangen til samfunnet igjen*, blir gjentatt av informantene. Dette kan oppfattes som en prosess som skaper avvikere innen et lukket samfunn, som i dette tilfellet er fengselet (Goode, 2008; Kelly & Clarke, 2008). Det gikk et markert skille mellom de som oppfatter det som en straff og de som ikke gjorde det. Forskjellen gikk ut på at de som svarte at de opplevde soningen som en straff, utnyttet de tilbudene og muligheter som kriminalomsorgen tilbyr i større grad enn de som ikke opplevde soningen som en straff. I tillegg må det påpekes

at de som opplevde soningsprosessen som en straff, ikke har samme frustrasjon og/eller sinne overfor kriminalomsorgen en de som ikke opplevde det som en straff.

Om de som opplevde soningsprosessen som en straff, har hatt hellet på sin side, eller om det er rene tilfeldigheter, er vanskelig å konkludere med. Man kan imidlertid si med mer eller mindre sikkerhet at rehabiliteringssystemet slik det er i dag, har vært en formålstjenlig prosess for dem. Selv om de ikke har opplevd soningen som positivt, men effekten har vært at de må kunne betraktes som rehabiliterte. Samtidig kan man anta at fengselet og fengselsmiljøets destruktive psykologiske effekt, ikke har preget dem i dominerende grad.

I motsetning til de som opplevde soningsprosessen som en straff, er utfallet annerledes hos de av informantene som oppgir at de ikke har opplevd soningsprosessen som en straff. Disse informantene sitter igjen med negative opplevelser. De kategoriserer fortsatt seg selv som kriminelle, til tross for at de har gjennomgått en rehabiliteringsprosess, og antagelig blitt evaluert av kriminalomsorgen. Flere av dem er fanget i det som kan betraktes som en negativ selvoppfyllende profeti, hvor de ikke klarer å bryte ut av det destruktive tankemønsteret (Goode, 2008). En manglende tillit til kriminalomsorgen er også en faktor som sannsynligvis er med på å opprettholde et asymmetrisk og distansert forhold mellom disse informantene og kriminalomsorgen. Med andre ord har de gjennomgått mer eller mindre den samme rehabiliteringsprosessen som de av informantene som svarte det motsatte av hva de gjorde. Om prosessen ikke har vært rehabiliterende, eller blitt oppfattet slik, er vanskelig å si. Selv om forutsetningene under soningen har vært like for alle, har effekten av prosessen vært betydelig ulik.

Et hovedanliggende prinsipp er at soningsprosessen skal være individuelt tilpasset. Re-integrering av lovbrøyttere etter soning, skal stå som et overordnet mål. Disse prinsippene er fremlagt i Stortingsmelding 37 i 2008. Både Good og Kelly og Clarke hevder at kategoriserende prosesser der tilhørende negative konsekvenser, forekommer når man anser og behandler minoriteten eller avvikere, på en stigmatiserende måte (Goode, 2008; Kelly & Clarke, 2008). Ved å se på funnene fra informantenes historier, kan man si at hvordan de blir oppfattet etter soningen og deretter behandlet, er utslagsgivende for hvordan det vil gå med dem. Andres kategorisering av informantene, deres egen selvoppfattelse, ellers

selvkategorisering, samt de psykologiske effektene fengselet kan påføre et individ, har stor betydning for rehabiliteringsprosessen.

Det faktum at individuelle psykologiske egenskaper og individuell tilpasning er avgjørende komponenter som gir viktig informasjon for rehabiliteringsprosessen. I stortingsmelding 37 står det at «*Innsatte plasseres i fengsler med ulike sikkerhetsnivåer etter en individuell vurdering av risiko og behov*» (St.mld. nr 37, 2008 s 8)». Dette ansees som et allmennpreventivt anliggende. Funnene tilsier at fremgangsmåten i soningsprosessen ikke blir opplevd tilnærmet like for alle informantene. De som forteller om at de har vært heldige og fått den hjelpen og oppfølgingen de har krav på, er de som kan anses som mest vellykket og rehabilitert. I kontrast har de fleste den motsatte opplevelsen. Igjen kan dette knyttes til en mer individuell tilpasning under soningen. Ut ifra funnene i denne studien kan dette betraktes som en svakhet fra kriminalomsorgen sin side.

En utfordring og et forbedringspotensial fra kriminalomsorgen sin side angår den individuelle tilpassingen. Individualisering skal innebære tilrettelegging og oppfølging av det enkelte menneskets personlige forutsetninger og behov, samt de forskjeller personene en gruppe har seg imellom. Dette så langt det er praktisk mulig (Allport, 1961; Helstrup & Kaufmann, 2000). For å forstå et annet menneskes behov, vil det bety å se gjennom den ytre fasaden, for så å kunne leve seg inn i den verden som individet bærer i sitt indre (Allport, 1961; Helstrup & Kaufmann, 2000; Woolfolk, 2004).

En betydelig tettere oppfølging av individet og dets individuelle behov, før og under soningen, med etterfølgende tilrettelegging, vil være hensiktsmessig. Det vil også være rimelig å anta at en regelmessig oppfølging av hvert enkelt individs psykologiske tilstand både under og etter soning vil være viktig for å oppnå den ønskede endringen, i både moralsk tankegang og adferd. Individets tilstand og eventuell negativ påvirkning under soning, vil antakelig være forutsetninger for hvordan utfallet av rehabiliteringsprosessen vil være ved løslatelsestidspunktet.

9 Metodiske begrensninger - Et kritisk tilbakeblikk på oppgaven

I oppgaven finner jeg fire vesentlige metodiske svakheter.

Den første begrensningen omhandler generaliseringsprinsippet innen forskning. Denne undersøkelsen baserer seg på en kvalitativ forskningsmetode, med en fenomenologisk tilnærming. Det faktum at undersøkelsen baserer seg på seks dybdeintervjuer, begrenser mulighetene for å gi et statistisk og generaliserende grunnlag for funnene. Det vil med andre ord si at funnene i begrenset grad, ikke vil kunne direkte overføres til andre innsattes opplevelser av fenomenene, straff og rehabilitering. Informantenes subjektive opplevelse av fengselsoppholdet har også vist seg å være svært forskjellige. Deres personlighet, kunnskaper, holdninger og psykologisk medbrakte forutsetninger (både før, etter og under soning) er faktorer som i tillegg vil påvirke funnene i en så liten gruppe, noe som kan ha skapt begrensninger i funnene.

Den andre begrensningen var antall informanter, dette påvirker oppgavens validitet. For å få et tilfredsstillende datagrunnlag under forskningsprosessen, var det avgjørende å «mette» materialet. Det vil si å intervju så mange personer at det neppe ville vært hensiktsmessig å intervju flere for å avdekke noe nytt. Med andre ord ble det gjort intervjuer til det stort sett ikke fremkom ny informasjon ut ifra intervjuene. Her må det påpekes at det oppsto vanskeligheter med å oppdrive flere informanter etter det sjette intervjuet. Hvorvidt man kan si at de seks intervjuene ga et tilfredsstillende datagrunnlag, kan trolig diskuteres.

Utfordringen i anskaffelsen av informanter lå også på tidsperspektivet. Ikke minst var det en stor utfordring å skaffe informanter som var villige til å la seg intervju innen denne gruppen. Det er selvsagt en mulighet for at flere informanter ville gitt et bredere spekter og resultert i flere fremtredende funn. Det som hadde vært ønskelig, var å anskaffe en større andel informanter som svarte at de hadde opplevd fengselet som en straff.

Fra informantenes perspektiv er deres opplevde historier en sannhet for dem, og som forsker må jeg ta den sannheten på alvor. Det interessante her er å få et innblikk i hvordan disse menneskene oppfatter verden, og hvilke relasjoner som betyr noe for dem. Man går med

andre ord dypere inn i konteksten ved denne type forskning. På denne måten får man avdekket sosiale mønstre og forståelsesmåter innenfor et spesifikt område, og hvordan de henger sammen med de situasjonsbetingede opplevelsene som er blitt fortalt. De funnene man nå til slutt sitter igjen med, kan forhåpentligvis benyttes til videre forskning. Eksempelvis kan man med funnene i denne oppgaven, videre se på sammenhenger og ulikheter mellom de informantene som svart ja, og de som svarte nei på spørsmålet om soningen opplevdes som en straff. Man kunne også videre ha fulgt opp disse informantene for å se hvordan levevilkårene deres utvikler seg. Indikasjonene kan sannsynlig benyttes til videre og grundigere forskning rundt disse fenomenene.

Den tredje begrensingen omhandler utvalg av informanter. Oppgaven har særlig en svakhet knyttet til den metodiske fremgangsmåten i fenomenologisk forskning. Denne svakhet er at en av informantene fortsatt var under kriminalomsorgens varetekt da intervjuet tok sted. I en fenomenologisk undersøkelse skal man som tidligere nevnt, intervju personer som ser tilbake på levd erfaring, ikke personer som er i den aktuelle situasjonen der og da. Jeg valgte på tross av dette å ta med dataene fra dette intervjuet i undersøkelsen. Denne beslutningen ble tatt på bakgrunn av informantens mange tankevekkende synspunkter som kunne bidra til oppgavens hovedanliggende spørsmål. Denne beslutningen hadde neppe blitt tatt om det ikke var for at informanten nesten var ferdig med soningsprosessen, samt at dette var hans 30. dom. Med andre ord hadde han flere opplevelser med fengselssystemet han kunne se tilbake på og reflektere over, selv om det må tas i betraktning at han faktisk var under soning, og at dette trolig gav visse føringer for informantens svar.

Det må påpekes at dette var ikke noe jeg, eller den andre informanten som satte meg i kontakt med ham, var klar over. Dette ble først kjent for meg under selve intervjuet. Denne informanten var helt i slutten av soningsprosessen, hvor han hadde fast jobb, hadde fritidsaktiviteter han foretok seg, og sosial omgang med venner. Han levde med andre ord et mer eller mindre normalt liv, bortsett fra at han måtte melde fra om sine aktiviteter til den institusjonen han var underordnet, samt overnatte på institusjonen mesteparten av tiden.

Endelig kan man se en svakhet i form av en ubalanse knyttet til svaret på problemstillingen. Samtlige av informantene uttaler seg om de opplevde fengselsoppholdet som en straff. Til

tross for dette var det kun et par av informantene som kunne relatere seg til, og uttale seg om rehabiliteringsprosessen. Det ble uttrykt indikasjoner, samt meninger med tilnærming til rehabiliteringsprosessen, men få direkte svar eller lengre uttalelser. Av den grunn ble det et større fokus på opplevelsen av straff i konklusjonen, enn på rehabiliteringsprosessen.

10 Implikasjoner knyttet til funnene

Funnene i denne studien har for meg vært oppløftende og overraskende. Studien har gitt meg innblikk i en verden jeg ikke hadde kjennskap til fra før. Dette var også en av grunnene til at jeg valgte akkurat dette temaet og denne informantgruppen.

På tross av de nevnte begrensingene, vil funnene i denne oppgaven kunne være anvendelige i lignende kontekster. Slik kan de danne grunnlag for videre refleksjon og undersøkelse

Funnene kan ikke generaliseres. Det vil si de gjelder ikke «alle» tidligere innsatte. De gjelder kun for de seks aktuelle informantene. Likevel tror jeg at det vil være mulig å finne noen universelle menneskelige innsikter i informantenes blottleggelse av sine livshistorier og ønske om integritet og verdighet.

En kvantitativ tilnærming har i dette tilfellet derfor ikke vært hensikten. Min interesse har vært å forsøke å få en dypere forståelse av hvordan rehabiliteringsprosessen oppleves. Dybdeintervjuene med mine informanter og analysen av dem gir verdifulle indikasjoner på hvordan denne kan oppleves, og hvilke spor det kan sette i et menneske å være prisgitt kriminalomsorgen. Mitt håp er at funnene kan benyttes til formål som kan hjelpe individer i liknende situasjoner. Verdien av hvert enkelt menneske har satt standarden for min forskningsmetode og min tilnærming til blant annet sannhetsbegrepet i denne studien.

Med bakgrunn i samtalene denne studien baserer seg på, er det nødvendig å rette et kritisk blikk mot kriminalomsorgens individuelle tilretteleggelse for den enkelte innsatte. Det fremkommer av funnene at en individuell tilrettelegging basert på forutsetninger og behov i liten grad har forekommet. Til tross for at det allerede var kjent ved stortingsmelding 37, som kom ut i 2008, at individuell tilpasning var et avgjørende element for rehabiliteringen. Om det

er kriminalomsorgen i seg selv, som ut i fra funnene kan sies å ha sviktet her, eller om det er mangel på midler og implementering av rådene fra stortingsmelding 37, er vanskelig å si.

Flere av informantene forteller at det å sitte i fengsel etter hvert blir en vanesak – noe som oppfattes som trygt og forutsigbart heller enn en straff. at Nok en indikasjon på at rehabiliteringsprosessen ikke alltid har den ønskelige effekten.

Ut fra funnene kan man si at følgene for de som gjennomgår sonings – og rehabiliteringsprosessen, med et utfall i negativ retning, kan få svært negative konsekvenser for individet. Problemet er kanskje det at det er vanskelig å måle eller avdekke problemene de tidligere innsatte bringer med seg ut i samfunnet. Dette indikerer at det burde være en form for oppfølging etter soningen er gjennomført.

Ingen av informantene kan sies å ha opplevd en solskinnshistorie fra fengselet, noe som heller ikke var ventet. Alt i alt viser de seks intervjuene at fengselsoppholdet har flere destruktive enn positive følger. Dette er bekymringsverdig. Menneskers psykiske og fysiske helse er viktig ikke bare for enkeltindividet, men også for samfunnet som helhet. Er man ikke rehabilitert, vil dette kunne føre til gjengangere i kriminalomsorgen. Samtidig vil det være en stor risiko å løslate fanger og føre dem tilbake til samfunnet, hvis rehabiliteringsprosessen ikke har hatt sin effekt. Domfellelsen og fengselsoppholdet har med andre ord da ikke tjent sin hensikt.

Funnene impliserer at det er få praktiske tiltak som virker, og at det er vanskelig å vende tilbake som en samfunnsborger som kan bli ansett som normal etter et fengselsopphold. Funnene kan tyde på at det er viktig å anerkjenne behovet for nytenkende tiltak, og kontinuerlig forskning og utvikling av kompetanse på området. Dette gjelder både for de praktiske tiltakene som allerede er i bruk, samt i de sosiale og psykologiske prosessene de innsatte gjennomgår, både før, under og etter soning.

Kilde- og litteraturliste

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Amundsen, M.-L. (2007). Gjengangerne i norske fengsler. En studie av tilpasset opplæring innenfor gruppefellesskapet. i *Spesialpedagogikk*. Oslo: Utdanningsforbundet.
- Becker, H. S., Sjøgaard, S., & Järvinen, M. (2005). *Outsidere : studier i avvigelsessociologi*. København: Hans Reitzel forl.
- Bem, D. J. (1972). Self-Perception Theory. In L. Berkowitz (Ed.), *dvances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6, pp. 1-62). New York: Academic Press.
- Billig, M. (2002). Henri Tajfel's 'Cognitive aspects of prejudice' and the psychology of bigotry. *British Journal of Social Psychology*, 41(2), pp 171-188.
- Brown, S. E., Esbensen, F.-A., & Geis, G. (2012). *Criminology : explaining crime and its context*. Cincinnati, Ohio; Oxford: Anderson ; Elsevier Science [distributor].
- Buber, M. (1992). *Jeg og du*. [Oslo]: Cappelen.
- Cooper, J., & Hogg, M. A. (2007). *The SAGE handbook of social psychology*. Los Angeles [u.a.]: SAGE.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskrivning for studenter*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Dorpat, T. L. (2007). *Crimes of punishment America's culture of violence*. New York: Algora Pub.
- Evjen, R. (2007). *Dobbelt opp* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.
- Friestad, & Hansen, S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Oslo.
- Goode, E. (2008). *Deviant behavior*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall.
- Hauge, R. (1996). *Straffens begrunnelser*. Oslo: Universitetsforl.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Helstrup, T., & Kaufmann, G. (2000). *Kognitiv psykologi*. Bergen: Fagbokforl.
- ICPS. (2013). International Centre for Prison Studies. Retrieved 21.01.2013 from http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_country.php?country=158

- Inzlicht, M., & Schmader, T. (2012). *Stereotype threat: theory, process, and application*. New York: Oxford University Press.
- Kahneman, D., Gilovich, T., & Griffin, D. (2002). *Heuristics and biases : the psychology of intuitive judgment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karlsson, G., & Sjöberg, L. (2009). The Experiences of Guilt and Shame: A Phenomenological–Psychological Study. *Human Studies*, 32(3), 335-355. doi: 10.1007/s10746-009-9123-3
- Kelly, D. H., & Clarke, E. J. (2008). *Deviant behavior : a text-reader in the sociology of deviance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kriminalomsorgen. (2013a). Bastøy fengsel. Retrieved 02.03.2013, from <http://www.bastoyfengsel.no/sikkerhet.html>
- Kriminalomsorgen. (2013b). *Straff i fengsel*. Retrieved 23.01.2013, from <http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2014). Livet etter løslatelse. Retrieved 01.05.2014, from <http://www.kriminalomsorgen.no/livet-etter-loeslatelse.376348-237613.html>
- Kristiansen, A. (2005). *Tillit og tillitsrelasjoner i en undervisningssammenheng: med utgangspunkt i tekster av Martin Buber, Knud E. Løgstrup, Niklas Luhmann og Anthony Giddens*. Unipub, Oslo.
- Kvale, S., Brinkmann, S., & Anderssen, T. M. A. R. J. f. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kyvsgaard, B. (1998). *Den kriminelle karriere: Jurist- og Økonomforbundets Forlag*.
- Lauvås, P., & Handal, G. (2000). *Veiledning og praktisk yrkesteori*. Oslo.
- Løgstrup, K. E., & Fink, H. (2010). *Den etiske fordring*. Århus: Klim.
- Mathiesen, T. (1995). *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax.
- May, R. (1994). *The Discovery of Being: Writings in Existential Psychology*: W. W. Norton.
- Mead, G. H. (1994). Four sociological traditions, selected readings. In R. Collins (Ed.), *Four sociological traditions* (pp. 298-300). Oxford Oxford University Press.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Mæhlum, S. (2013). rehabilitering. Retrieved 23.01.2013, from http://snl.no/sml_artikkel/rehabilitering
- NESH. (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* Oslo: Zoom Grafikk AS.

- Norges offentlige utredninger. (2003). *Fra bot til bedring: Et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff*. Trondheim: ATI.
- Noy, C. (2008). Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 327-344. doi: 10.1080/13645570701401305
- Ot.prp. nr. 90. (2003-2004). *Om lov om straff (straffeloven)*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Pennington, D. C. (2000). *Social Cognition*. London, GBR: Routledge.
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode: en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforl.
- Regjeringen. (2013a). Kriminalomsorg. Retrieved 07.02.2013, from <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/kriminalomsorg.html?id=1260>
- Regjeringen. (2013b). Om kriminalomsorgen. Retrieved 07.02.2013, from <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/kriminalomsorg/sub/om-kriminalomsorgen.html?id=446221>
- Regjeringen. (2013c). Tilbakeføringsgarantien – tilbake til samfunnet. Retrieved 07.02.2013, from <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/kriminalomsorg/sub/tilbakeforingsgarantien--tilbake-til-sam.html?id=711650>
- Richards, L. (1999). *Using NVIVO in Qualitative Research*: SAGE Publications.
- Ritchie, J. (2006). *Qualitative research practice : a guide for social science students and researchers*. London [u.a.]: Sage Publ.
- Skarðhamar. (2013). Oppvekstkår og registrert kriminalitet. In T. Sandnes (Ed.), *Ungdoms levekår* (pp. 146-157). Oslo: SSB.
- Skarðhamar, T., & Telle, K. (2009). Livet etter soning – hindrer arbeid tilbakefall? *Statistisk Sentralbyrå*. Retrieved 04.02.2013, from <http://www.ssb.no/ssp/utg/200904/08/>
- SNL. (2005 - 2007). Strafferettsteorier. Retrieved 08.05.2014, from <http://snl.no/strafferettsteorier>
- SSB. (2008). Lovens korte arm. *Statistisk sentralbyrå*. Retrieved 04.02.2013, from <http://www.ssb.no/norge/krim/>
- St. mld nr 27. (1997-1998). *Om Kriminalomsorgen*
Oslo: Justis- og Beredskapsdepartementet.
- St.mld. nr 37. (2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding)*. Oslo: Det Kongelige Justis- og Politidepartement.

- Tajfel, H. (2010). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. pp 33-47). Monterey: CA: Brooks-Cole
- Thomas, C. W. (1977). Theoretical Perspectives on Prisonization: A Comparison of the Importation and Deprivation Models. *The Journal of Criminal Law and Criminology (1973-)*, 68(1), pp 135-145.
- Thorsen, L. R., Lid, S., & Stene, R. J. (2009). *Kriminalitet og rettsvesen 2009* (Vol. 110). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Tierney, J. (2009). *Key Perspectives in Criminology*. Berkshire, GBR: Open University Press.
- Topping, K. J., & Maloney, S. (2005). *The RoutledgeFalmer reader in inclusive education*. London: RoutledgeFalmer.
- Vogt, K. (2009). Hudud. *Store Norske Leksikon*. Retrieved 04.02.2013, from <http://snl.no/hudud>
- Walmsley, R. (2011). *World Prison Population List (ninth edition) International centre for prison studies*: University of Essex.
- Walters, G. D. (1990). *The criminal lifestyle : patterns of serious criminal conduct*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Williams, I. I. F. P., & McShane, M. D. (1998). *Criminology Theory Selected Classic Readings*. Burlington: Elsevier Science.
- Woolfolk, A. (2004). *Pedagogisk psykologi*. Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Ystehede, P. J. (2011). Norske fengsler - best i verden? Retrieved 20.03.2013, from <http://www.jus.uio.no/ikrs/forskning/aktuelle-saker/2011/penalexceptionalismugeldull.html>
- Zahavi, D. (2003). *Husserl's Phenomenology*: Stanford University Press.

Vedlegg 1 Informasjonsskriv til informantene

Informasjonsskriv til informantene

Jeg studerer 2. året på masterstudiet i spesialpedagogikk ved UiA i Kristiansand og er nå i gang med min masteroppgave. Temaet i masteroppgaven er hvordan fengselsstraffen oppleves av de som tidligere har vært innsatt.

Min problemstilling er som følger:

Hvordan oppleves fengselsoppholdet, straffende eller rehabiliterende?

Temaene i intervjuet vil være:

1. Årsaken til soning
2. Tanker og følelser under soning
3. Opplevelsen av å vende tilbake til samfunnet
4. Tanker om tilværelsen, i dag og tiden fremover

Deltagelse i denne oppgaven er frivillig, og informantene kan når som helst i prosessen trekke seg uten videre begrunnelse. Hvis så, vil alle data om informanten bli slettet og ikke brukt i oppgaven. Alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og fiktive navn vil bli brukt. Det vil bli brukt båndopptaker under intervjuene, slik at dataene videre kan analyseres og transkriberes. Kun undertegnede og hans veileder Bobo Kovac vil ha tilgang til å se transkripsjonene. Opptakene vil bli slettet like etter at de er blitt transkribert, og transkripsjonene vil bli slettet når oppgaven ferdigstilles, som antas å være 15. mai 2013.

Mvh
Hans Ringereide

Vedlegg 2 Godkjenning fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 25
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Velibor Bobo Kovac
Institutt for pedagogikk
Universitetet i Agder
Serviceboks 422
4604 KRISTIANSAND S

Vår dato: 24.01.2013

Vår ref:32711 / 3 / MSS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 12.01.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

32711	<i>Fengsel: Straff eller rehabilitering?</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Agder, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Velibor Bobo Kovac</i>
<i>Student</i>	<i>Hans Ringereide</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.05.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marie Strand Schildmann

Kontaktperson: Marie Strand Schildmann tlf: 55 58 31 52
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Hans Ringereide, Paulen 180, 4625 FLEKKERØY

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uio.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 32711

Formålet med prosjektet er å undersøke fenomenet fengselsstraff; om det oppleves som en lærende prosess og et inkluderende samfunnstiltak, eller som en ekskluderende og avskrekkende prosess.

Datamaterialet innhentes gjennom intervju av tidligere innsatte. Informanter rekrutteres gjennom eget nettverk via snøballmetoden. Personvernombudet anbefaler at den som formidler kontakt med respondenten innhenter samtykke til at student tar kontakt eller at respondenten mottar kontaktopplysninger og selv kontakter student.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes muntlig og skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om at en person har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 b).

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Agder sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal avsluttes 15.05.2013 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.